

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
UURALI KEELTE ÕPPETOOL

Küllli Kressa

***Planctus ante nescia, Flete, fideles animae ja Ómagyar Mária-
siralom***'i võrdlus strukturaalse analüüsi alusel

Magistritöö

Tartu 2004

I EESSÕNA

Alustasin oma tööd Ungari vanima värstteksti – vanaungari Maarja-itku – võrdlemisest selle ladina originaali *Planctus ante nescia*¹ga. Kuna vanaungari Maarja-itk ei ole mitte terve *Planctus*'e tõlge, vaid kas ainult ühe selle lühikese variandi oma või siis pika *Planctus*'e osaline tõlge (vt ka Martinkó 1988, 34-39), tuli vaadelda ka ungari tekstile sarnasemaid lühikesi variante (ibid 1988: 86-93 ja Gragger 1923: 9) (kuigi lühemalt, neile omaette alapeatükke eraldamata). Seda õigustab ka asjaolu, et pole sugugi tõestatud, et lühike variant oleks kärbitud pikk, mitte vastupidi (Martinkó 1988: 76-77).

Otstarbekas tundus võrdlusmaterjalina kasutada ka *Flete, fideles animae* nimelist teksti, kuna sõnastuse tasandil tundub mõni selle lõik ungari tekstiga rohkem sarnanevat kui vastav koht *Planctus*'es (vt. Martinkó 1988). *Flete*'l on *Planctus*'ega palju ühist: mõlemad on sekventsidsid (lisa viide vormipeatükki), mõlemad Maarja-itkud (sama), mõlemad läbivalt monoloogilised, mõlemad kuulunud passioonimängu (sama)², mis seletab ka nende dramaatilisust. Lisaks on tekstid küllalt sarnased – suur osa elemente, mis on olemas ühes, on olemas ka teises, eriti sõnavara ja sündmuste tasandil.

Kahtlemata oleks kasulik olnud rakendada veel laialdasemat võrdlusmaterjali, kahjuks takistas seda keskaja luule raske kättesaadavus Eestis (enamus siin leiduvaid väljaandeid piirdub kanooniliste tekstidega, mis tähendab, et sekventsiluulest langeb enamus välja). Opereerides niisiis äärmiselt väikese korpusega, ei olnud mõtet rakendada komparatiivseid meetodeid, otstarbekam oli kasutada struktuurilist meetodit. Struktuurilise kirjandusteaduse üks taotlusi on küll leida mingi tekstitüübi “keel”, mille suhtes üksiktekst kujutaks endast “kõnet” (Lotman 1991: 35), kuid üksikteksti võib analüüsida ka eraldiseisva maailmana. Käsitledes teksti kui suurema süsteemi realisatsiooni, kui “kõnet” suurema “keelega” (žanri, loomuliku keele vms) suhtes, loeme teksti elemente kuuluvaks paradigmasse, mis pole tekstis täiel määral esindatud. Käsitledes teksti maailma kunstilise mudelina, on ta ise keel ning ta

---

¹ Edaspidi kasutan aegajalt lühiduse huvides *Planctus*'t *Planctus ante nescia* asemel ning *Flete*'t *Flete fideles animae* asemel. Väikese tähega *planctus* tähistab žanri.

² Iseasi, kas nad on loodud passiooniteksti osana või iseseisvalt ning hiljem passioonimängu dramaturgiasse liidetud. Sellest vt. Martinkó 1988 ja Young I

paradigmad on temas endas täiel määral realiseeritud³. (Lotman 1972: 39-40)
Ühesõnaga, seadsin eesmärgiks jälgida, kuidas need tekstid maailma modelleerivad.

Tekste mitu korda üle lugedes tundus intuiitiivselt, et *Planctus* on mõnevõrra parem kui *Flete*; metatekste uurides selgus, et seda tunnet jagavad teisedki uurijad (Young I, 500). Tekkis huvi, kas seda subjektiivset tunnet, mida keegi polnud põhjendanud muidu kui üldsõnaliselt, on võimalik kuidagi legitimizeerida. Strukturaalne analüüs, olgugi tehtud subjektiivse uurija poolt, mis seab kahtluse alla ta ammendavuse, annab siiski võimalused mõnede teksti tasandite mehaaniliseks uurimiseks.

Järgmine küsimus on, kas selline mehaaniline uurimine võib anda adekvaatseid andmeid teksti kirjandusliku headuse kohta, milleks tuleb kõigepealt vastata küsimusele, mis üldse on “headus” ning kas heal ja halvval kirjanduslikul tekstil on mingi mõõdetav erinevus. Seda probleemi on käsitlenud J. Lotman artiklites “Luule olemus” (1991, 65-74), “Kunst modelleerivate süsteemide reas” (1991: 8-31), “Kunstilise maailma spetsiifikast” (“Sõnakunsti teose kompositsioon”) (1991, 127-134) ning “Heast ja halvast luulest” (1972, 126-130). Poeetiline tekst on tema käsitluses struktuur, mis suudab mahutada oluliselt rohkem informatsiooni kui mittepoeetiline tekst, hoolimata rohkematest kitsendustest – seda tänu tähenduslike elementide arvu kasvule, võrreldes mittepoeetilise tekstiga (tähenduse omandavad ka kõnetasandi⁴ üksused ning suvaline formaalne element⁵ võib omandada semantilise tähenduse⁶) (Lotman 1991, 67-72) See annab teksti segmentidele⁷ mitmetähenduslikkuse, kusjuures ükski tähendus ei tühista teisi (1991, 127-134). Poeetilise teksti infomahukust võimaldab just tema ülesehituse keerukus. Kui nüüd defineerida teksti kirjanduslik “headus” tema poeetilisusena Lotmani mõistes,

---

³ Ehk Jakobsoni sõnul: “Poeetiline funktsioon projitseerib ekvivalentsusprintsipi selektsiooniteljelt kombinatsiooniteljele.” (Jakobson 1988: 39; op. cit. Sarv 2000:18)

⁴ Üksused, mis keeles endas on vaid üksuse variantideks, millel keeles struktuurilist tähendust ei ole (Lotman 1991: 69).

⁵ Millel keeletasandil on vaid keelesisene tähendus – nt grammatilised lõpud (Lotman 1991: 69)

⁶ Lotmani järgi on semantiline tähendus elemendil, mis on korrelatsioonis mingi keelevälise reaalsusega (1991: 69). See korrelatsioon keelevälise reaalsusega on aga iseenesest küsitav mõiste. Pigem võiks eristada grammatilist tähendust semantilisest selle põhjal, et grammatiline märk saab tähenduse alles kõrgemal (süntaktilisel) tasandil, kuna semantilise tähenduse korral on tähistajal tähistatav juba samal tasandil, kus üksus ilmub (leksikaalsel).

⁷ Segment on tähenduses, milles seda mõistet kasutab Lotman: teksti süntagmaatiline osa, lineaarne lõik (vastandina elemendile, mis on paradigmaatiline üksus) (1972: 40, märkus 1)

tähendab see, et “headus” on samastatav informatiivsusega, “halbus” aga liiasusega⁸. Mida rohkem on teksti eri tasandi struktuurid informatiivsuse teenistuses, seda parem on tekst; iga struktuuriline keerukus, mis ei kanna infot, käib luule olemusele vastu⁹ (Lotman 1991, 72).

Pöördudes tagasi küsimuse juurde, kuidas objektiivselt põhjendada, miks *Flete* tundub lugejale (õigemini – uurijatele) halvem kui *Planctus*, võime vastata: selleks tuleb näidata *Planctus*’e suuremat informatiivsust, tema struktuuride suuremat infomahukust või vastavalt *Flete* tarbetut keerukust. Sellel, et informatiivsus pole üksnes teoreetiline väärtus, vaid et tal on seos subjektiivse tajuga, on vähemalt foneetilisel tasandil tõestus olemas (vt Fónagy 1961, op.cit Lotman 1991: 68).

Töö käigus ilmnes ka erinevusi, mida polnud mõtet paigutada hea-halva skaalale, vaid mis tundusid olevat seotud teoste funktsiooniga. Ka nende põhjal tehtud järeldused on teoste võrdlemisel ära toodud.

Osa järeldusi tekkis tänu olemasolevate teooriate kohatisele sobimatusele minu valitud tekstide reaalseks analüüsimiseks. Teooriate kriitikat võib lugeda peatükkides “Strukturalistliku meetodi rakendamisest”, eriti alapeatükis “Eri diskursused tekstis”, ning hiljem tekstide narratiivse komponendi analüüsi juures.

Sellises töös on alati olemas üleanalüüsimise risk: näiteks võib uurija suurest süstematiseerimissoovist liigitada ühemõtteliselt elemente, mis ei ole ühemõttelised. Seda aitab vältida pidev tagasipöördumine nõ esimese lugemise juurde. Intuiitvused muljeid tuleb sellise analüüsi juures pidevalt tähele panna, sest tekst toimib ka nende vahendusel: ta on olnud mõeldud inimestele, kellest enamus ei ole analüütikud (see ei tähenda, et analüüs kui niisugune tuleks üldse kõrvale heita: ka analüüs on üks vastuvõtu viise¹⁰). Töö käigus õppisin kasutama probleeme vahendina: kui mõni koht

---

⁸ Liiasus tähendab informatiivsuse vastandit: mida ennustatavam on tekst, mida vähem ta uut informatsiooni pakub, seda liiasem ta on. Vt ka Lotman 1991: 67: “Liiasus on teksti järgnevate elementide ennustamise võimalikkus, mille on tinginud antud keeletüübile paigutatavad kitsendused. Mida suurem on liiasus, seda väiksem on teksti informatiivsus.”

⁹ Sarnane on Eco (1979: 82-88) vastanus “tasuvate” ja “eksitavate” metafooride vahel (nende vahele mahub veel “vastuvõetavate” metafooride kategooria). Vastuvõetava metafoori puhul on alisel ja vahendil mitu ühist semantilist tunnust, mis tähendab, et seos on liiga ilmne, et olla tasuv. Tasuva ja eksitava metafoori alise ja vahendi vahel pole nii silmnähtavat seost, vastuvõtjal on vaja pingutada, et see seos leida ning tasuva metafoori puhul on reeglina tähistaja tasandil küllalt tugev seos, et hakata otsima seost ka tähistatava tasandil. Eksitava metafoori puhul on tähistaja tasandi tugi nõrk, vastuvõtja peab tegema suure pingutuse, et seos leida, ning pärast seda jõupingutust on saadud olulise info hulk tühine. Lotmani mainitud tarbetu struktuuriline keerukus hõlmab enamat: ka sedasama tuge tähistaja tasandil (nt rütmiline või riimiline parallelism), juhul kui tal pole tähistatava tasandil midagi toetada.

¹⁰ Riffaterre heidab näiteks Jakobsonile ette, et tolle vaadeldud mustrid (nt teatavate grammatiliste vormide jagunemine tekstis) ei ole tegelikult poeetilise struktuuri osa, kuna lugeja ei suuda neid

on raskesti analüüsitav, siis see raskus ise annab infot struktuuri keerukuse kohta; kui teatud teksti segmenti ei saa paigutada kindlasse kategooriasse, annab see fakt märku tema kuulumisest mitmesse. See on väga oluline: kui liigitada õnnestub üksnes teksti “kohendades”, on selline liigitus põhimõtteliselt vale ja lihtsustab struktuure, selle asemel, et nende keerukust kirjeldada.

---

märgata. Culler väidab vastu, et see, mida mingi konkreetne lugeja märkab, pole argument, kuna lugeja ei pruugi ise teadlik olla, milline struktuuriline iseärasus talle mõjus. Ning samuti ei saa potentsiaalsete lugejate hulgast välja arvata Jakobsoni ja temataolisi, kes selliseid asju märkavad. (Culler 1997: 67)

II STRUKTURAALSE MEETODI RAKENDAMISEST

1. Barthes'i narratiivimudelid; Todorovi diskursuste mudel

Enamasti on struktuuraset analüüsi rakendatud narratiivile; ka enamus strukturalistlikke teoreetilisi mudeleid käsitleb narratiivi. Osalt on põhjuseks, et seda peetakse kõige representatiivsemaks: U. Eco väitel saab seda, mida saab öelda narratiivi kohta, öelda ka teistsuguse teksti kohta, kuna mittenarratiivseid tekste on võimalik narratiivseks teisendada (Eco 1979: 13; 28 -29). Barthes'i väitel on narratiiv kõigist kirjanduslikest vormidest kõige universaalsem, esinedes kõigis kultuurides, ühiskonnaklassides, kasutades kõiki meediume ning eeldamata vastuvõtjalt eriettevalmistust (1975 (1966): 237).

Jälgides Barthes'i enda narratiivimudelit (“Sissejuhatus narratiivi struktuurasesse analüüsi” (1975 (1966)) võib näha püüdu haarata kõiki elemente, mis võiksid reaalses narratiivis ette tulla. Kõige väiksemate üksustena käsitleb ta kõrvuti nii elemente, mis on otseselt “looga”, seotud (**funktsioonid** – *fonctions*), millest kujuneb faabula, kui ka neid, mis saavad tähenduse alles kõrgematel tasanditel, olles tähistajad sõna otseses mõttes (**indikaatorid** – *indices*)¹¹. Järgmiseks tasandiks on **tegevustasand**¹² (*niveau des actions*), kus eri “funktsioonid” ja “indikaatorid” on **tegelaste** (*personnages*) kaudu ühtseteks tegevusteks liidetud. Viimaseks tasandiks on **jutustamine** (*narration*), loo esitamise tasand.¹³ (Barthes 1975: 242-243 (1966))

Mudel suudab kahtlemata narratiive kirjeldada, kuid peamise puudusena torkab silma, et ta hõlmab ka tekste, mida ei saa nimetada narratiivseks. Kõik kirjeldatud tasandid ja nende üksused võivad olla omased ka muud tüüpi tekstidele. Tõsi, lüürilises tekstis pole tegevustasand narratiiviga võrreldavalt oluline, kuid kõigi nimetatud tasandite üksused võivad seal siiski esindatud olla. Näiteks indikaatorid on

---

¹¹ Näiteks James Bondi telefonilinate hulk tähistab administratiivset võimu tema taga (Barthes 1975 (1966): 247)

¹² Minu arvateks iseloomustaks seda hästi termin “sündmustetasand”: see on tasand, kus narratiivis representeeritud sündmused toimuvad. Vastab ligilähedaselt **faabula** mõistele (Lotman 1991: 106-107 (Tomaševski 1925: 137))

¹³ Jutustamise või narratsioonitasandi mõiste seguneb Barthes'il diskursuse mõistega. Jagades funktsioonid “tuumadeks” (elemendid, mis viivad tegevust edasi või võimaldavad seda) ja “katalüsaatoriteks” (elemendid, mis korraldavad jutustamise tempot), väidab ta: “Ei saa ära jätta ühtki tuuma, muutmata narratiivi; ei saa ära jätta katalüsaatoreid, muutmata diskursust.” Diskursus on siin umbes selles tähenduses, mille kohta Lotman kasutab **süžee** mõistet vastandina **faabulale** (1991: 106-108), aga mitte samas tähenduses, nagu siis, kui ta vastandab **süžee**list teksti **süžee**tule (1991: 105-118).

midagi lüürilisele tekstile äärmiselt iseloomulikku: heas lüürilises tekstis ei tohiks olla ainsatki elementi, mis poleks indikaator¹⁴. Esimene etteheide Barthes'i mudelile on niisiis, et see tegelikult ei defineeri narratiivi, kuna ei too esile selle erinevust teistsugustest tekstidest. Teise puudusena torkab silma mudeli keerulisus. Võetagu näiteks madalaim tasand, mis sisaldab väga erinevalt käituvaid üksusi: funktsioonid on omavahel süntagmaatilisel seotud, moodustades seotud jadasid (*sequences*), indikaatorid seevastu on organiseeritud üksnes kõrgemate tasandite kaudu. Lisaks sellele võib mõni teksti segment olla ühel ja samal tasandil korraga nii funktsioon kui indikaator. Selline mitmevalentsus äratub kahtlusi: kui üks ja sama segment võib olla korraga kaks eri üksust, kas pole siis tegemist eri tasandi üksustega? Otstarbekam, kui tegelikkust (teksti süsteemi) ühe korrastatusena kirjeldada, oleks süsteemi kirjeldada eri tüüpi korrastatuste koostoimena. Neid korrastatusi eraldi kirjeldades oleks tulemuseks küll mitu mudelit, kuid see-eest oleks need oluliselt lihtsamad kui mudel, mis üritab neid kõiki korraga kirjeldada.

Viimane lahendus aitab ühtlasi leida vastuse esimesele probleemile: miks sobib Barthes'i mudel ka mittenarratiivide kirjeldamiseks? Kas see on tõesti seletatav võimalusega iga mittenarratiivset teksti narratiivseks ekstrapoleerida, nagu väidab Eco (1984: 28-29)? Või on põhjuseks hoopis see, et iga reaalselt eksisteeriv tekst sisaldab mitut eri diskursust (vaata allpool definitsiooni), nii et mittenarratiivne tekst võib sisaldada narratiivset komponenti ning iga (vähemalt iga ilukirjanduslik) narratiiv sisaldab teisi diskursusi? Esimene seletus tundub ebaveenev. Barthes'i mudel on nii kõikehõlmav, et reaalsed tekstid ei vaja enam mingit taandamist, et sellesse mahtuda; lüüriline luuletus on sellega kirjeldatav ilma mingisuguse ekstrapoleerimiseta. Pigem tuleb uskuda, et Barthes ongi juba kirjeldanud eri tüüpi korrastatusi, üritades neid ühe korrastatusena esitada, millest ka tema mudeli keerulisus ja kohatine ebasüstemaatilisus. Barthes'i mudel sobib eriti hästi kirjeldama kõiki tekste, mida Lotman nimetab süžeeliseks (1991: 105–118).

Diskursus on siinkohal mõistetud tähenduses, mille talle annab T. Todorov oma teoses "Diskursuse žanrid" (1990 (1978)): seal võetakse seda kui teatavat teksti organiseerimise viisi. (Ilu-)kirjanduse definitsioone kritiseerides jõuab Todorov järeldusele, et ükski neist ei haara kogu olemasolevat ilukirjandust, ning jagab need laias laastus kaheks: ühed, mis defineerivad ilukirjandust, kui keele kasutamise viisi,

---

¹⁴ Tuletan meelde, et indikaator oli üksus, mis oli Barthes'i sõnutsi "tähistaja sõna otseses mõttes".

kus keel on **läbipaistmatu** (*opaque*), nähtav, **iseendale osutav** (Todorov 1990: 5); teised, mis defineerivad ilukirjandust kui **fiktionaalse**¹⁵ reaalsuse kajastust (Todorov 1990: 3). Definiitsioonide veaks pole ainult see, et kumbki ei suuda kogu ilukirjandust hõlmata; viga on ka selles, et mõlemad haaravad hulga muid tekste, mis pole ilukirjanduslikud. (1990: 3-4; 5-6) Nii jätabki Todorov kõrvale ilukirjanduse defineerimise ürituse kui lootusetu ning kasutab olemasolevaid definiitsioone sellena, mis nad tegelikult on: eri žanride diskursuste kirjeldused (1990: 10-12). Lüüriline luule sobib illustreerima esimest (keele nähtavuse kaudu defineeritud), ilukirjanduslik narratiiv teist (fiktionaalset) žanri (1990: 10-11); kummagi žanri tingimuseks **pole** ilukirjanduslikkus, kuid kumbki sisaldab aladžanre, mis on teatud kultuurikontekstis ilukirjanduslikena tunnustatud.

Et Todorovi diskursuse žanrid on pigem deduktiivsed abstraktsioonid kui empiirilised üldistused¹⁶, pole üllatav, et Todorovi narratiivikäsitlus on Barthes'i omast oluliselt lihtsam ja kompaktsem, meenutades pigem Bremond'i skeeme (Bremond 1980)¹⁷. Todorov kritiseerib üht Proppi muinasjutuanalüüsi¹⁸, leides sealt funktsioonide tasandilt elemente, mis pole võrdselt olulised: mõne neist võiks ära jätta, ilma et jutu olemus muutuks; ta esitab oma analüüsi, mis taandab muinasjutu narratiivse struktuuri selle kohustuslikele elementidele. (Todorov 1990: 29) Sisuliselt saab narratiivse diskursuse olemuseks tema käsitluses ümberjutustatavus: üksnes elemendid, mis ümberjutustuses säilivad, on narratiivi seisukohalt olulised. (Barthes'i seisukohalt on

---

¹⁵ Fiktionaalne ei ole sama mis väär, pigem on tegu tõesuse-vääruse kriteeriumi tühistamisega. Fiktionaalne reaalsus on niisiis selline, mille puhul küsimus "Kas nii oli päriselt või ei olnud?" on irrelevantne. (Todorov 1990: 3)

¹⁶ See oli muide ka Barthes'i eesmärk: luua deduktiivne mudel, mitte induktiivne, kuna viimane eeldaks kõigi narratiivide läbitöötamist, mis pole võimalik. Paraku hakkab ta mudelit kohe rakendama reaalsele narratiivile (I. Flemingi *Goldfinger*'ile James Bondi sarjast) ning tundub, et on sobitanud oma mudelit sellele vastavaks. Millegipärast on ta eelduseks võtnud, et kõik reaalses narratiivis esinev ongi narratiivile kui niisugusele iseloomulik, ning tulemuseks saab ta, et kõik teksti elemendid on võrdselt olulised.

¹⁷ Bremond ei analüüsi rangelt võttes narratiive, vaid "narratiivseid võimalusi", jättes kõrvale Barthes'i "funktsioonitasandi" ja "narratsioonitasandi"; teisisõnu, ta modelleerib faabula, mitte süžee. Tema mudel on äärmiselt lihtne ning seal pole elemente, mis oleks korruga ühe ja sama tasandi kaks eri üksust. Ta defineerib narratiivi selle erinevuste kaudu teistest diskursustest (kasutades just nimelt diskursuse mõistet): narratiivi sisu on tema järgi üksteisele ajaliselt järgnevate ja põhjuslikult seotud sündmuste jada, millel peab olema tegemist inimeste või antropomorfsete tegelastega. Kui ükski kolmest tingimusest on täitmata, ei ole tegemist narratiiviga. Näiteks puhas ajaline järgnevus ilma põhjusliku seoseta annab kronoloogia; puhas põhjuslik seos ilma ajalise järgnevusega annab deduktiivse diskursuse. Antropomorfset tegelased, keda käsitletakse pigem metafoorsete kui ajalis-põhjuslike seoste kaudu, annavad lüürika.

¹⁸ Muinasjutt on "Haned-luiged". Propp leiab sealt 27 elementi, millest 18 on funktsioonid; kõik funktsioonid on paigutatud samale tasandile (Todorov 1990: 28-29 (Propp 1958: 58)).

kõik elemendid olulised: “mis pole olulised loo seisukohalt, on olulised diskursuse (*discours*)¹⁹ seisukohalt”(Barthes 1975 (1966): 245, 249).)

Oma muinasjutuanalüüsis käsitleb Todorov narratiivi kui midagi ümberjutustatavat (1990: 29). Lüürilist diskursust defineerib ta kahel eri moel, mööndes isegi selle vasturääkivust. Rimbaud' proosapoeemide analüüsis toob ta esile vastanduse **presenteerivate** ja **representeerivate**²⁰ kunstide vahel; kuigi kogu kirjandus on näiteks muusika või abstraktse kunstiga võrreldes väga representeeriv, eristab ta neid poolusi kirjanduseski, paigutades lüürilise luule pigem presenteerivale ja narratiivi pigem representeerivale poolusele. (1990: 68) Rimbaud proosapoeemid osutuvad lüüriliseks, kuna nad sihipäraselt hoiduvad representeerimast (1990: 66-70); Baudelaire'i proosapoeemide lüürlisust iseloomustab ta hoopis teistes terminites, range duaalse korrastatusena (1990: 62-66) (mis tähendab, et Baudelaire paigutab paradigmaatilise korrastatuse süntagmaatilisele teljele: st külgnevad üksused on ka sarnasus/vastandussuhetes²¹), mille implitsiitseks vastandiks on korrastamatus. See tähendab, et Todorov defineerib lüürlisuse kahel eri tasandil. Paradigmaatilise korrastatuse esitamine süntagmaatilisel teljel (mida võiks nimetada ka parallelismiks – Baudelaire'i näites on enamasti tegu antiteetilise parallelismiga) on üks teksti organiseerimise viise. Presenteerivus ei ole sama kategooria nähtus, see on teatav teksti omadus, mis tekib Todorovi sõnutsi juhul, kui keelemärgid (sõnad ja laused) lakkavad olemast läbipaistvad ja millelegi viitavad.²² Seda võib saavutada nii nagu Rimbaud: representeerimise võib katkestada, kaotades (õigemini katkestades)

---

¹⁹ Ilmselt peab ta taas silmas midagi Lotmani faabula ja süžee sarnast (Lotman 1991: 106-107)

²⁰ Aluseks on É. Souriau eristus representatiivsete ja presentatiivsete kunstide vahel. Presentatiivseks nimetab ta lihtsalt representatiivse vastandit, seda, mis midagi ei kajasta – nt. sonaat või katedraal on presentatiivsed, kuna kõik nende ehituse juures olulised atribuudid on inherentelt neis olemas.

Representeerivas kunstis toimub ontoloogiline topeldamine, teos kutsub lisaks endale ja väljaspool iseend ellu maailma, mida ei saa teose endaga segi ajada. (Todorov 1990: 68 (Souriau 1969: 89-90))

²¹ Mis on üldse põhiline poetikavõte. Vt. Jakobson 1988 (op. cit. Sarv 2000): poetika tähendab ekvivalentsprintsibi projitseerimist paradigmaatilisel teljel süntagmaatilisele. Lotman (1972: 39) samastab paradigmaatilise-süntagmaatilise ja ekvivalentsuse-järgnevuse (*porjadok*) vastanduse, erinevus on üksnes selles, kas kasutada lingvistika- või matemaatikatermineid.

²² Souriau arvates on kirjandusteosel praktiliselt võimatu presenteeriv olla, kuna kirjanduse materjal on keel, mis juba iseenesest millelegi viitab (nähtavasti on tähistaja läbipaistvus Souriau jaoks väljaspool kahtlust), erandiks saaks olla vaid konkreetluule või dadaistlik luule, mille saatuseks on jääda marginaalseks, kuna dadaistlik luule ei saa heakõlaliselt ligilähedalegi muusikale ega konkreetluule visuaalsete võimaluste poolest kujutavale kunstile. Todorovi arvates pole kirjandusteose materjaliks keel kui tähistaja, vaid keel, mille märkide osaks on ka tähistatav. Keelemärk on läbipaistmatu ka siis, kui tähistatav on läbipaistmatu ega viita millelegi. Niisiis on presenteeriv keelekasutus võimalik. (Todorov 1990: 69)

korrastatuse tähistatava tasemel²³ (Todorov 1990: 69). Kuid see pole ainus võimalus: keelt saab takistada millelegi viitamast nii tähistatava ebamäärasuse kui ka tähistaja nähtavaks muutmise kaudu. Kui Todorov väidab, et luule identifitseerimine presentatiivse keelekasutusena jätab Baudelaire'i proosapoeemid luulest välja (1990: 71), unustab ta, et Baudelaire'i ülim duaalne korrastatus juhib samuti tähelepanu märgile²⁴ endale, mitte tema (fiktiivsele) referendile.²⁵ Rimbaud tekst on läbipaistmatu, kuna "teisel pool" pole midagi; Baudelaire'i tekst on läbipaistmatu, kuna ta juhib tähelepanu iseendale.

Arvestagem nüüd, et tegelikud narratiivid sisaldavad hulgaliselt ümberjutustatamatut materjali, et nende keel juhib sageli tähelepanu iseendale (eri tasandite korduste näol) või et neis on lõike, mis mitte mingile, ei tegelikule ega fiktsionaalsele reaalsusele ei viita; ning et, vastupidi, tegelikud lüürilised tekstid võivad tegelikku või fiktsionaalset reaalsust kajastada. Selle põhjal võib jõuda järeldusele, et **reaalselt eksisteerivaid tekste organiseerib korruga mitu eri diskursust**; et üks ja sama tekst on korrastatud mitmel eri moel, kuigi reeglina üks neist domineerib. Deduktiivne mudel peab neid korrastatusi eraldi kirjeldama, juhul kui tahetakse, et mudel oleks süstemaatiline ja lihtne.

Kuigi Todorovi žanriteooria oma mudelite lihtsusega justkui lähtukski sellest põhimõttest, segab Todorov ise mõnes narratiivse žanri alažanris kokku eri diskursusi. Näiteks toob ta oma narratiivi organiseerimise viiside eristuses sisse ideoloogiliselt organiseeritud narratiivi, kus kõik sündmused on teatud abstraktse valemi realisatsioonid. (1990: 36-38) Definiitsioonile pole midagi ette heita, kuid selle üheks näiteks toob ta korduvad episoodid samast muinasjutust²⁶: igas episoodis pakutakse kangelasele abi, millest ta jultunult keeldub; erinevus on üksnes abi pakkujate vahel (1990: 36). Siin tekib kahtlus: kas parallelismi toimimine tegevustasandil annab piisavalt alust käsitlemaks seda pelgalt teatava narratiivi (loe: ümberjutustatava materjali) organiseerimise viisina? Pigem võiks siin näha teise diskursuse tungimist põhiliselt narratiivsesse teksti: kordus, nagu eespool öeldud, on vahend, mis muudab

---

²³ Rimbaud tekst ei keeldu pidevalt representeerimast, segadus tekib tervikuks sidumise võimatusest, võimatusest leida külgnevusseoseid. (Todorov 1990: 69-71)

²⁴ "Märgi" all ei mõtle ma enam märki kui loomuliku keele üksust, vaid luulekeele, Baudelaire'i poolt kasutatava sekundaarse märgisüsteemi üksust (see on sekundaarne, kuna kasutab materjalina loomulikku keelt, mis on juba ise märgisüsteem). Vt Lotman 1991: 9; 47-49.

²⁵ Võiks öelda, et Rimbaud lõhub tähistatava külgnevuse, kuna Baudelaire rõhutab tähistatava korduvust. Rimbaud meetod on representeerimise eitus, Baudelaire'i oma presenteerimise jaatus.

²⁶ Jälle "Haned-luiged" (Todorov 1990: 36)

teksti keele “nähtavaks”. Paralleelsed sündmused kuuluvad küll representeeriva ainese hulka, kuid kordumine juhib neile tähelepanu ning muudab nad tähistatavast tähistajaks, sisust vormiks.

Segadus tuleb Todorovil täpselt nagu Barthes'ilgi nähtavasti sellest, et ta vahetatab omavahel ära reaalsed tekstid ja üldistatud mudelid: reaalses narratiivis võib, nagu öeldud, leiduda mitternarratiivseid elemente²⁷. Barthes ise on hiljem, oma "poststrukturealistlikus" Balzaci-käsitluses, seda nähtust edukalt kaardistanud, leides igast teksti segmendist ehk **leksia**st (*lexie*) eri **koodide** aktiveerumisi (Barthes'i koodid pole olemuselt väga erinevad Todorovi diskursustest). (Barthes: S/Z) Tegelikult pole “S/Z-is” midagi, mis strukturalismi olemusele vastu käiks, välja arvatud Barthes'i keeldumine struktuuri mõiste kasutamisest ning nt Jonathan Culler käsitleb seda ühes reas teiste strukturalistlike teostega (1997: 202–238). See, et üks ja sama lineaarse teksti segment võib korraga osaleda mitmes diskursuses, ei välista korrastatust - või mitut eri korrastatust - diskursuse raames²⁸.

2. Eri diskursused tekstis

Lüürilise ja narratiivse²⁹ diskursuse võib ühest küljest vastandada kui kaks eri poolust, teisest küljest kui kaks eri telge.

Kui võtta neid kahe eri poolusena, iseloomustab narratiivsust **representatiivsus**, lüürilisust **presentatiivsus**³⁰: s.o. narratiiv viitab mingile, kas fiktiivsele või tegelikult eksisteerivale reaalsusele, lüürika iseendale (Todorov 1990: 68-71³¹).

---

²⁷ Paljudest nõ väärtkirjanduse hulka kuuluvad romaanid (ja romaan peaks olema narratiivne žanr!) paistavad silma tugeva lüürilise elemendi kasutuse poolest. Kui tahta neid kirjeldada mudeliga, mis oleks seejuures puhtalt narratiivimudel, saab tulemus olla üksnes midagi väga keerulist. Tähelepanuväärne on see, et paljud narratiivianalüüsijad armastavad väga triviaalkirjandusest näiteid tuua: Barthes võtab oma näited James Bondi lugudest, Agatha Christielt, Eco analüüsib Supermani lugusid...

²⁸ Selline struktuurikäsitlus on omane J. Lotmanile: “[Tekstile] ei vastandu [-] mitte üks abstraktne struktuur-mudel, vaid vastavuses abstraktsuse kasvuga organiseeritud struktuuride hierarhia.” (1991: 35). Ja teisel: “Iga detail ja kogu tekst on lülitatud erinevatesse suhete süsteemidesse, mille tulemusena tekst saab üheaegselt mitu tähendust.” (1991: 23)

²⁹ Rõhutan veel kord, et tegemist on kahe korrastatuse laadiga, mitte konkreetsete tekstidega.

³⁰ Representeeriva omatüveline vaste võiks olla “esitav”, presenteeriva vaste – “ennastesitav” või “esinev”. Jäägu see praegu ettepaneku tasemele.

³¹ Kordan: presenteerivuse – representeerivuse mõisted on üsna sarnased keele eneseleviitavuse ja fiktsionaalsuse mõistetele, ainult et representeeriv tekst ei pea kajastama tingimata fiktsionaalset reaalsust, oluline on, et ta esitaks mingi maailma.

Praktikas võib iga reaalse ilukirjandusliku teksti paigutada kuhugi kahe pooluse vahele. On raske ette kujutada puhtalt ühes või teises äärmuses asuvat teksti samuti sunnib juba teksti käsitlemine ilukirjanduslikuna lugejat sealt mõlema keelekasutuse tunnuseid leidma. Puhtalt representatiivses tekstis oleks keel pidevalt täiesti läbipaistev, viitamata kordki iseendale – see tähendab, et sealt peaksid puuduma mis tahes tasandi parallelismid. Ning isegi – kui selline asi on võimalik – korduvuse täielik puudumine muutub ise nähtavaks, kui teksti võetakse kunstiteosena: see saab eriti rafineeritud, miinusvõttelise vormi tunnuseks (Lotman 1991: 50-64)³². Puhtalt presentatiivses tekstis ei saaks olla ühtegi viidet mitte mingisugusele reaalsusele; seda tingimust täidab küll dadaistlik luule, mille materjal on täiesti läbipaistmatu, kuid see on ka marginaalne ja küsitav³³. Suvalise sõnajada kohta võiks väita, et selle täielik sidumatus tähistatava tasandil muudab representeerimise võimalikuks, kuid sellelegi leiab vastuväite: sellise jada määratlemine kirjandusteosena sunniks lugeja sealt siiski seoseid otsima, näiteks võib ta seda võtta kui kellegi teadvusevoolu representatsiooni.

Reaalsete kirjandustekstide asumine kahe pooluse vahel, mitte emmas-kummas neist, on üks omadusi, mis annab neile suurema informatiivsuse kui tavalisel tekstil. Erinevus tavalise ja kirjandusteksti vahel pole mitte üksnes kvantitatiivne, vaid kvalitatiivne: ilukirjanduslik tekst mitte üksnes ei vahenda informatsiooni, vaid ka genereerib seda (Lotman 1991: 30³⁴). Mitte ükski informatsiooni genereeriv struktuur ei saa olla ühestruktuurne ja ükskeelne (Lotman 1991: 290.291; 2002: 2647). See põhimõte võib reaalses ilukirjanduslikus tekstis toimida just nimelt pingena kahe nimetatud pooluse vahel, nii et tekst on ühtaegu presenteeriv ja representeeriv. Näiteks Rimbaud keeldumine representeerimast saab nähtavaks üksnes selle taustal, et kohati ta siiski nõustub sellega. (Vt ka Lotman: “Et oluline, väärtuslik on ainult see, millel on antitees, siis kujuneb iga kompositsioonivõtte mõtet eristavaks, kui ta on lülitatud kontrastse süsteemi vastandustesse.” (1991: 158))

Kui võtta narratiivsust ja lüürilisust kahe eri teljena, tekib teine vastandus muutumise ja kordumise vahel: narratiiv on üles ehitatud ajas toimuvatele transformatsioonidele (Todorov 1990: 28-30 (vrd Bremond), st. **külgnevusele**

---

³² Culler on kirjeldanud, kuidas teksti esitamine ilukirjandusena (eriti luuletusena) paneb lugeja sealt erilisi tähendusi otsima (1997 (1975): 161–162).

³³ Vt Souriau, op.cit. Todorov 1990: 69 märkus 12

³⁴ “[Kunstiteosed] võivad suurendada neis sisalduva informatsiooni hulka.”

(Lotman 1972: 39), lüürika **korduvusele**³⁵ (Jakobson 1987:145 (op.cit. Sarv 2000), Lotman 1972: 39-40).³⁶

Mis tahes ilukirjanduslikus tekstis toimivad need korrastatud igal märgisüsteemi tasandil, üksteist vastastikku mõjutades. Juba keeletasandil on sõnad ja grammatilised elemendid omavahel nii paradigmaatilistes (so korduvuslikes – paradigmad moodustuvad mingi tunnuse kordumise kaudu) kui süntagmaatilistes (so külgnevuslikes) suhetes. Esimest tüüpi suhteid võime nimetada sünonüümia-antonüümiasuheteks³⁷, teist tüüpi suhted realiseeruvad lausetena. Teksti mõtestamine sellel tasandil toimub mõlemat telge pidi. Paradigmaatiliste leksikaalsete suhete kaudu saab lugeja visandada teksti kui süsteemi kuuluvad valdkonnad; grammatiliste paradigmadeta ei oleks me võimelised lauseidki tõlgendama. Lausete tõlgendamine omakorda annab esmase info tegelastest, nende tegevustest ja omadustest, ajast ja ruumist.

Põhimõtteliselt toimub sama ka kõigil järgmistel tekstitasanditel. Mis tahes tasandi kordused loovad uusi sünonüümilisi ja antiteetilisi suhteid; vastavalt saab iga tasandit lugeda kui järjekordset lauset, kuni esitustasandini välja (“Mina, jutustaja, räägin, et...”). Süntagmaad satuvad paradigmadesse (N: laused, mis on sarnase struktuuriga või tekstis kirjeldatud sarnased sündmused) ning paradigmaatiliselt suhestatud elementide kõrvutusest tekkinud uued tähendused astuvad jälle uutesse süntagmadesse. Näiteks paralleelismes käsitlevas peatükis on hõlpus jälgida, kuidas tegelased saavad värsi- ja lauseparalleelismi kaudu uusi predikaate, millest moodustuvad tegelastevahelised suhted.

Ekslik oleks kahte ülaltoodud vastandust samastada. Võime kõneleda lüürilisusest ja narratiivsusest kui presentatiivsusest (ehk teksti eneseesitamisest või esinemisest) ja representatiivsusest (ehk esitamisest). Võime kõnelda ka süntagmaatilise (ehk külgnevusliku) ja paradigmaatilise (ehk sarnasusliku) telje vastandusest; need teljed ei ole omavahel ei kontradiktorses (üks ei välista teist) ega kontraarses (tekst ei ole seda süntagmaatilisemalt seotud, mida vähem

---

³⁵ Barthes nimetab neid diskursusi vastavalt metonüümiliseks ja metafoorseks, ilmselt Jakobsoni eeskujul (Barthes 1975: 137-72 (1966))

³⁶ Keeldun sihilikult vastandamast Todorovi definitsioone (1990: 10-11), kuna need ei ole vastandatavad: ilukirjanduslik narratiiv on tal defineeritud sisu kaudu (fiktsionaalsus), lüürika vormi kaudu (keele nähtavus). On ilmne, et kuigi need tunnused ei pea koos esinema, ei ole nad kuidagi teineteist välistavad. Faabula fiktsionaalsus ei takista kuidagi kujutusviisil nähtav olla.

paradigmaatilisi seoseid ta esitab) vastanduses, tegemist on teksti kahe dimensiooniga, mis on omavahel komplementaarsed.

Edasise segaduse vältimiseks kasutan lüürilise ja narratiivse vastandust samas tähenduses nagu presentatiivse ja representatiivse oma; ning teksti telgedest rääkides kasutan süntagmaatilise-paradigmaatilise mõisteid.

Ilukirjandusliku teksti iseärasuseks on see, et paradigmaatilised suhted on projitseeritud süntagmaatilisele teljele (Jakobson 1988: 39 (op. cit. Sarv 2000:18)). See annab tulemuseks, et kumbki poolus võib aktiveeruda mõlemal teljel. Mis tahes parallelism – olgu kõlaline, süntagmaatiline või juba representeeritud sündmuste tasandil – juhib tähelepanu iseendale (so presenteerib), kuid mitte ainult: selle käigus tekivad uued tähendused, mis kujutavad midagi, mis ei ole teksti endaga samastatav (so representeerib).

III TEKSTID

1. Vorm

Kõigi kolme teksti puhul on tegemist sekventsiga, s.t. värsivormiga, kus salmi teine pool kordab vormiliselt esimest poolt. Õigem oleks öelda, et sekvents on lauluvorm; salmide rütmikordused (isosüllaabilisus) tulenevad meloodiakordustest. Pärimuse järgi kasvas sekvents välja *Alleluia*-vokaliisi süllabiseerimisest (see vokaliis toimub muidu *Alleluia* viimasel *a*-häälikul. *Sequentia* 'jätk, järg' tähendab siinkohal *Alleluia* järge, teksti, mis *Alleluia*'t täiendab; täie nimega: *Prosa ad sequentiam*), mis tähendaks, et erinevalt gregoriaanika lõviosast, kus tekst on prevaleeriv, on sekvents puhul meloodia teksti suhtes esmane. Selline areng on siiski vaieldav; on selge, et sekventsil on mingi seos *Alleluia*'ga ja et väike osa sekventse on usutavalt pikkade melismide süllabiseerimisest tekkinud. Kuid sekventsid, kus sellist arengut näidata saaks, on õigupoolest ebatüüpilised; kõik meie poolt käsitletavat (ja nende kaasaegsed) tekstid on pigem hümnilaadsed. Muidugi jääb kehtima meloodia esmasus, ainult nüüd juba regulaarse rütmiga salmistruktuuri näol. Laululiigile tüüpiline joon on kordus: salmid koosnevad kahest isosüllaabilisest reast, mida korratakse sama meloodiaga. Seejuures iga salm erineb eelmisest meloodia ja

---

³⁷ Erinevalt tavakeele tekstist, kus paradigmaatilistest võimalustest on realiseeritud üksnes kaduvväike osa, on luuletekstis kui tervikus realiseeritud kõik selle paradigmaatilised võimalused: sõnu ja grammatilisi elemente, mida tekstis ei ole, pole teksti seisukohalt olemas. (Lotman 1972: 40; 86)

sageli ka pikkuse poolest. Enamasti on esimene ja viimane salm paaritud, s. o. ilma korduseta. Skeemi kujul näeks see struktuur välja järgmine:

1

2a 2b

3a 3b

4a 4b

.

.

n

Niisugune struktuur ei meenuta kuigivõrd *Alleluia*-vokaliisi. (Grove 23. kd: 91–92) Alates 1000. aastast hakkab sekventsisis sõnarõhk korrapärasemaks muutuma: salmid lähevad üha rütmilisemaks, mis viib sekventsi muutumisele enam-vähem silbilis-rõhuliseks värsstekstiks. XII–XIII sajand on seda tüüpi sekventsi kõrgeaeg. Siia kuulub ka *Planctus ante nescia* ja ÓMS. (Grove 23. kd: 97–98, 101; Klopsch 1972: 50–57)

2. Žanr

Mariae Virginis), mille levinuimad esindajad on *Planctus ante nescia* ning ka *Flete fideles animae*. (Grove 19. kd: 890–891). Maarja-itku žanri otseseid allikaid pole teada. Üheski kanoonilises evangeeliumis pole Marial kannatusloo juures XII–XIII sajandi sekventsi levinumaid žanre on just *planctus*, fiktsionaalne või dramaatiline itk. Nende hulgas on tähtsal kohal Maarja temaatikaga seostuvad Maarja-itkud (*planctus Beatae* sõnalist rolli; kõige rohkem kirjeldab teda selles kontekstis Johannese evangeelium: “Aga Jeesuse risti juures seisid Tema ema ja Ta ema õde Maarja, Kloopase naine, ja Maarja Magdaleena. Kui nüüd Jeesus nägi risti kõrval seisvat oma ema ja jüngrit, keda Ta armastas, ütleb Ta emale: "Naine, vaata, see on su poeg!" Pärast Ta ütleb jüngrile: "Vaata, see on su ema!" Ja seitsamast tunnist võttis jünger ta oma kotta.” (Jh19: 25-27) Apokrüüfilise Nikodeemuse evangeeliumi kreekakeelses tekstis lausub Maria küll ulatusliku kaebuse, kuid see evangeelium oli keskaja Läänes tuntud üksnes ladinakeelses tõlkes, kust see osa (kaebus) puudub. (Young I: 493-4). Alles 9.-10. sajandil ilmuvad kannatusaja liturgiasse Maria öeldud laused, kuid ulatuselt pole need võrreldavad pikkade Maarja-itkudega. Ilmselt kujunesid need lihtsalt ühe Maria-kultuse avaldusvormina, mille õitseage oli samuti 12. sajand. (Young I: 495).

3. Dateering, tekstid

1) Ladina tekstid

Planctus ante nescia on oletatavasti loodud 12. sajandil (Young 1933: I, 496). Teksti omistatakse 12. sajandil elanud Godefroy de Saint-Victorile, keda on varem segi aetud ka Geoffroy de Breteuil'ga (Young I, 496 (Chevalier); Martinkó 1988: 19-20). Täielik *Planctus ante nescia* on 14 salmi pikkune, kusjuures viimases neist puudub kordus³⁸. Tekstist on olemas ka teistsuguse ulatusega variante: on mitu käsikirja, kus tekstist on olemas ainult esimene pool (kuni 8. salmini k.a), mõnes käsikirjas puudub mõni ka esimesest kaheksast salmist. Salmid, mis ühestki variandist ei puudu, on 1-2; 6-8. Ei ole ühtset seisukohta, kas lühike variant on pikemast varasem või on lühikese näol tegemist hiljem kärbitud tekstiga (Martinkó 1988: 76-77). *Flete, fideles animae* dateerib Young hiljemalt 13. sajandisse (I, 498).

Minu poolt kasutatud tekstid

Pika *Planctus*'e teksti olen võtnud Anita Detwileri transkriptsioonist. Tema tekst vastab Mazarini raamatukogu käsikirjale (Paris, Bibliothèque Mazarine, MS 1002 (varem 992), ff 235–7 (nootidega). 13. sajandi algus; St. Victori kloostri).

Lühikestest tekstidest *Ludus breviter de passione* ees oleva käsikirja andmed on: München, Staatsbibl., MS lat 4660a, fol. IIIv-Ivv. Kasutasin Martinkó transkriptsiooni (1988)

Teine lühike tekst, mida kasutasin asub Leuveni koodeks fol 199r (sama koodeks, kus on vanaungari Maarja-itku käsikiri). Kasutasin Graggeri transkriptsiooni (1923: 9)

Flete fideles animae teksti võtsin väljaandest "Poésie latine chrétienne du Moyen Age

2) Vanaungari Maarja-itku tekst

Ainus käsikiri on dateeritud 13. sajandi teise poolde või koguni 1300. aasta kanti, kuid ortograafiat ja keelekuju peetakse umbes 12. sajandi päraseks (Martinkó 1988: 23; Benkó 1980: 25 (Kniezsa 1952: 84jj); Mezey 1971: 366). Kuna vanaungari Maarja-itk on kas *Planctus ante nescia* ühe lühikese variandi tõlge või siis pika *Planctus*'e osaline tõlge (vt ka Martinkó 1988, 34-39), sõltub tema teksti dateering *Planctus ante*

---

³⁸ Skeemi kujul niisiis

1a 1b
2a 2b
.
13a 13b
14

Kõige tüüpilisemast sekventsiskeemist erineb *Planctus* seega ainult paaritu algussalmi puudumise poolest.

nescia dateeringust ning samuti sellest, kas *Planctus*'e esimene pool eraldi tekstina dateeritakse pikast tekstist varasemasse või hilisemasse aega.

IV ANALÜÜS

Järgnevas *Planctus ante nescia*, selle lühikese variandi ungari tõlke *Ómagyar Mária-siralom*'i ning *Flete, fideles animae*'t analüüsis on välja toodud nii parallelistliku ehk korduvusliku kui ka narratiivse (kõlnevusel põhineva) telje korrastatud. Tegemist on esmajoonel lüüriliste tekstidega: narratiivne korrastatus pole lineaarset teksti mööda liikudes pidev ning paljud tegevused, tegelased ning sündmused on kirjeldatavad ainult lüürilises korrastatuses tekkivate tähenduste kaudu. Teksti sündmuste ehk suhetetasandile ning narratsioonitasandile lisab keerulisust see, et *Planctus*'e narratiiv pole üksnes tekst, vaid ka metatekst, olles teatav tõlge kannatusloost.

Analüüsi alguses on esitatud tähendusmuutused, mis tekivad tänu vormilisele paralleelismile. Järgmiseks on kirjeldatud narratiivi, millele tekstid viitavad. Narratiivse komponendi peatükis on esitatud ka paradigmaatilised suhted narratiivsete üksuste (eri sündmuste) vahel.

1. Tähenduste muutused vormiliste korduste mõjul (parallelism)

Värsstekstis omandab suure tähenduse kõlaline sarnasus: see mõjutab lugejat/kuulajat otsima ka sarnaseid tähendusi, sisulisi paralleele. Riimuvates sõnades või värssides püüab tarbija näha antiteetilisi, sünonüümseid või kõlnevaid tähendusüksusi (Culler cit Jakobson); sama juhtub ka korduvate rütmiliste üksuste puhul. Lisaks hakkab tähendussuhteid mõjutama teksti jaotus salmideks ja värssideks: sõnade vahelt, mis on süntaktiliselt ühte värssi/salmi seotud, hakkab lugeja otsima paradigmaatilisi seoseid (nt. *caeca* ja *flebilis* muutuvad sünonüümideks, esinedes kõrvuti samas värssis ja samas süntaktilises funktsioonis; samuti kaldub lugeja *flexibilis*'es nende antiteesi nägema, kuna see riimub *flebilis*'ega; *age poenitentiam* muutub võrdseks tegevuseks *flete*'ga, kuna mõlemad on stroofi esimeseks öeldiseks, seda toetab ka süntaktiline parallelism). Sekventsivormis lisandub veel iga stroofitruktuuri kordamine, mis seob salmid omavahel paarideks; on ilmne, et ühesuguste salmide vahel on tugevam seos kui nende seos teiste salmidega. Eriti *Planctus*'es pole ette tulevaid erinevaid stroofitruktuure kuigi palju, nii et rütmilist sarnasust leiab ka eri salmide vahel. Selline ülesehitus paneb lugeja eeldama ka sisulist korduvust ning enamasti ongi sekventsid üles ehitatud antiteesile või sünonüümiale.

Kokkuvõttes võib sellel struktuuritasandil sõnade või väljendite tähendus muutuda, võrreldes leksikaalse tasandiga: sama sõna võib eri paralleelüksustes olla eri

tähenduses ning leksikaalsel tasandil mittensünonüümsed sõnad saavad sünonüümseks. Sama juhtub, võrreldes narratiivse tasandiga: antiteetilised paralleelüksused võivad tegevustasandil kujutada endast sama sündmust. Selline tähendusnihe on teksti informatiivsuse huvides hädavajalik: kui vormilised nõudmised ei tooks kaasa mingeid uusi tähendusi, teeksid nad teksti kergesti ennustatavaks, liiaseks³⁹.

Alljärgnevalt on tabelite kujul esitatud seosed paralleelüksuste vahel; enamasti ei ületa need salmi piiri, vahel jäävad koguni poolsalmi piiresse.

Esimese lahtri number tähistab salmi, tähed *a* ja *b* poolsalme. Teise lahtri numbrid tähistavad ridu, tähed poolridu. Sulgudes olevad numbrid tähendavad, et vastavaid ridu võetakse ühe üksusena, vastandatuna millelegi muule. Sidekriipsuga ühendatud numbrid tähendavad, et vastavat lõiku käsitletakse tervikuna, vastandamata selle osi üksaaval teineteisele. Mõttekriips märgib üksustevahelisi suhet/suhteid, mis on järgnevalt sõnaliselt lahti seletatud. Kolmandas lahtris on kirjeldatud vormilist paralleelismi. Neljandas on antud paralleelsussuhted leksikaalsete ja grammatiliste tähenduste vahel, sõltumata nende tähendusest tekstis. Viiendas on kirjeldatud tähenduslikke suhteid, mis vormilise paralleelsuse tõttu tekivad. Paksus kirjas on antud uued tähendused või tähendusmuutused.

Selguse huvides on kõigis paralleelismitabelites lahtrite vahele kirjutatud pikem selgitav tekst.

1a *Planctus*'e paralleelismide ülevaade tabeli kujul.

SALM	RIDA	Vormiline kordus	SEMANTILINE KORDUS	Tähendused tekstis
1a	2 – 3	süntaktiline paralleelism	külgnevus: <i>planctus – lassor – dolor</i> ; sünonüümia <i>lassor – crucior</i>	sünonüümia: nut = valu
1a	1 – (2-3)	Anafoor; rütm, riim; sõnakordus: <i>planctus – planctu</i>	sõnakordus: <i>planctus – planctu</i> ; vastandus eituse (<i>ne-scia</i>) ja markeerimata jaatuse; mineviku (<i>ante</i>) ja verbiajaga markeeritud	antiteesid rõõm – valu/lein (valu puudumine – valu); teadmatus = valu puudumine ja

³⁹ Sarnast teemat on käsitlenud Mari Sarv (alliteratiivse häo hajumisest tänu paralleelismile) Vt nt <http://haldjas.folklore.ee/ri/pubte/ee/NT/profo6/Sarv.htm>

			oleviku (<i>lassor</i>) vahel	minevik–olevik põimuvad
--	--	--	---------------------------------	----------------------------

Parallelismi tõttu muutuvad *nutt* ja *valu* sünonüümideks. Toimub metonüümne ülekanne, kuna tegemist on külgnevate mõistetega. Huvitavam on *ante nescia*, mille riim ja rütm paigutavad antiteesi *lassor anxia*’ga: valu puudumine on antud teadmatus kaudu ning mineviku–oleviku vastandus hakkab modelleerima teksti aegruumi: minevik=õnn, olevik=õnnetus.

1b	4a	alliteratsioon	leksikaalne suhe puudub	vastandus <i>orbis</i> ‘ring, maailm, tsükkel’ – <i>orbo</i> ‘lahutamine’ tervik – lahutamine
1b	6a – 6b	süntaktiline parallelism	osaline sünonüümia: <i>gaudium</i> – <i>dulcor</i> . Ühine tunnus: meeldivus.	sünonüümia: kõik hea, õnn, hüve
1b	5 – 6	süntaktiline parallelism		sünonüümia: poeg = õnn
1b	4 – 5 – 6	süntaktiline parallelism, rütm, ühtne riimiskeem		Sünonüümia: terviku lõhkumine ; poeg = rõõm = valgus; ema = maailm. Terviku lõhkumine = kannatus

Orbem radio ja *me filio* on süntaktiliselt paralleelsed, mis tekitab ka seosed maailma ja teksti “mina”, Maria, valguse ja poja (Jeesuse) vahel. *Radius* ja *Jesus* on sünonüümid juba kontekstuaalselt, uudne on *orbem* – *matrem* analoogia. Arvestades interteksti tähendust võib aga ka öelda, et *filius* – *radius* sünonüümne kasutus annab tekstis (kui teda võtta kontekstist eraldatult) esimese teate sellest, kes on tegelased: **Maarja ja Jeesus**.

Et *orbat gaudio* tähendab rõõmu eitust, siis võrdsustub terviku lõhkumine kannatusega. Nagu edaspidi näeme, kordub see vastandus veelgi, olles üks olulisi teksti ruumi aspekte.

1	3 – 6	rütm; riim	osaline antonüümia <i>dolor – dulcor</i>	antitees: valu – rõõm
1a – 1b		rütm; riim; süntaktiline parallellism	antonüümia: <i>planctus</i> , <i>dolor - gaudium/dulcor</i> ; grammatiliste tähenduste antonüümia: passiiv - aktiiv (<i>crucior</i> – <i>orbat</i>)	<i>Planctus</i> 'e ja <i>gaudium</i> / <i>dulcor</i> 'i; sedakaudu <i>orbat</i> ja <i>nescia</i> vastandus. 2. Maria ja Juudamaa kui passiivne ja aktiivne osaleja (või kui kogeja ja agent)

1a ja 1b poolsalmid on põhjuse-tagajärje suhtes. Kuna 1b predikaat *orbat* on seetõttu külgnevussuhtes 1a *dolor*'iga, vastandub ta metonüümselt *dulcor*'ile, sedakaudu ka *radius=filius*'ele. Mõlemas poolsalmis on eitava tähendusega määrus (*orbo*: tegema nii, et ei olda enam koos, et **lõpeb** koosolemine: *nescia – orbat*. (*planctus nescia – orbat... gaudio*). Kuna *planctus* on sünonüümses parallellismis *dolor*'iga, saab ta ka *gaudium*'i antonüümiks. Vastandlike sõnadega seotud *nescia* ning *orbat* satuvad seejuures antiteetilistesse paradigmadesse: õnnis teadmatus–kurb lahusolek. Esitan mõned tekkivaist vastandustest, kausaalsustest ja samastustest:

orbat -> dolor

gaudium = dulcor

dolor <-> dulcor

orbat -><-> dulcor, gaudium

orbat <-> orbis

filius = gaudium, dulcor

orbat <-> mater+filius

orbat <-> orbis+radius

orbat gaudio <-> gaudium

nescia<->orbat

*orbat <-> filius jne.*⁴⁰

Juba ülalpool nägime, kuidas tekkis antitees: **koosolemine = rõõm versus lahutamine = valu**, aga kõige ülaltoodu põhjal saab Maria poeg maailma terviklikkuse tähenduse; samas on ta osa ema ja poja tervikust.

⁴⁰ Seda jada võiks veel kaua jätkata. Selle näite varal on suurepäraselt näha, kuidas luuletetkstitis saavad vastanditeks ja analoogseteks eri tasandite üksused (vt Lotman 1991: 70), nii et “maailm koos valgusega” saab olla “maailma” (kui terviku) sünonüüm; lahutamise vastandub maailmale kui tervikule, aga ka rõõmule, mis on sünonüümne pojaga, nii saab viimane olla sünonüümne ühekorraga maailmaga (poeg kui hüve, tervik kui hüve, maailm ku tervik), valgusega, mis sellest maailmast lahutatakse ja maailma ning valguse ühendusega (maailm+valgus on tervik, tervik on hüve, poeg on hüve).

Siin ilmub esimset korda “hea passiivsuse” – “halva aktiivsuse” vastandus. Juudamaa ainus öeldis on aktiivne, Marial on mõlemad passiivsed. Isegi tema õnnelikkust väljendatakse liitootesega (*planctus nescia*), so tegematuse, teadmatusega.

2a	7 – 8	rütm, süntaktiline parallelism	osaline sünonüümia: <i>gaudium – dulcor</i> ; sünonüümia <i>unicus – singularis</i>	<i>gaudium – dulcor</i> jälle kõik hea, igasugune hüve ; koos <i>unicus – singularis</i> ’ega ainus hüve .
1b – 2a	(5-6) – (7-8)	süntaktiline parallelism; sõnakordus: <i>filio – filii</i> ; <i>gaudio – gaudium</i> ; <i>dulcore – dulcor</i>	sõnakordus: <i>filio – filii</i> ; <i>gaudio – gaudium</i> ; <i>dulcore – dulcor</i>	kordub: poeg = rõõm . <i>dulcor unicus = unicus filius unicus</i> : ainus poeg
1b – 2a		seost rõhutab sõnade <i>filius, gaudium, dulcor</i> kordus	vastandus 1b öeldise leksikaalse (<i>orbat</i>) tähenduse ja 2a öeldiste prefiksile grammatilise (<i>re-</i> ja <i>con-</i>) tähenduse vahel;	antitees eemaldumine – lähenemine või ilmajäämine – tagasisaamine ; sellega vastanduvad ka <i>Judaea</i> ning <i>fili</i> .
2a	(7-8) – 10	rütm; riim (8-10); süntaktiline parallelism (<i>fili täiendid</i>)	osaline sünonüümia: <i>dulcor – gaudium – solatium</i>	Ainus lohutus, ainus, kes võib tuua lohutust

Seda, et *gaudium – dulcor* paralleelsusest tekib tähendus “mis tahes hüve”, rõhutab nende sidumine *singularis*’ega: kui keegi on kogu hüve, siis saabki teda ainult üks olla. 2a uus predikaat ‘ainuke’ on vormiliselt seotud vaid *dulcor-gaudium*’iga, aga arvestades, et *filiuso* n sama, mis *gaudium-dulcor*, on selge, et *dulcor unicus* ‘ainus rõõm’ on *filius unicus* ‘ainus poeg’. *Filius, dulcor* ja *gaudium* kordus rõhutab aga vastandust lahutamise (*orbat*) ja kokkusaamise, koondamise (*con-ferens*) vahel: Juudamaa on lahutaja, Jeesus kokkupanija rollis. Kõik, mis seostub *dulcor-gaudium*’iga, on kaude seotud ka *solatium*’iga, niisiis on tegu ainsa lohutusega.

2a	(7-8; 10) – 9	rütm; riim süntaktiline	antonüümia: <i>filius – mater</i> ; osaline	Antitees rõõm – kurbus, kõik meeldiv – kõik
----	------------------	----------------------------	---	--

		parallelism (part. praes. act. <i>flens</i> – <i>conferens</i>)	antonüümia: <i>solatium</i> – <i>flens</i> ; osaline sünonüümia: <i>gaudium</i> – <i>dulcor</i> – <i>solatium</i>	ebameeldiv. Maria ja Jeesus: kogaja – tegija, vastuvõtja – andja
1 – 2a		Sõnakordus: <i>filio</i> – <i>fili</i> ; <i>gaudio</i> – <i>gaudium</i> ; <i>dulcore</i> – <i>dulcor</i>	sünonüümia: <i>planctus</i> – <i>fleo</i> ; kaudne antonüümia: <i>lassor</i> – <i>solatium</i> ; <i>filius</i> – <i>mater</i> . <i>Orbo</i> prefiksi <i>con-</i> vastandus.	Juudamaa kui kannatusetooja, piinaja, lahutaja – Jeesus kui rõõmutooja, rõõmustaja/lohutaja, liitja.

Olles vastandatud rõõmule, tähendab *flens* ka siin kurbust, mitte kurbuse märki. Nii rõõmu kui kurbuse kogejaks on Maria, vastandudes Jeesusele kui **kogaja tegijale, vastuvõtja andjale**. Selles mõttes muutuvad ka *conferens* – *flens* antonüümseks.

2a “kogaja – tegija” vastandus on sarnane 1. salmi vastandusega “aktiivne – passiivne”. Nii Juudamaa kui oma poeg on Mariale vastandatud kui aktiivne pool. See tõstab esile nende omavahelise antiteetilisuse: üks teeb head, teine kurja, üks liidab, teine lahutab: **võtja** ja **andja** (*orbat* – *conferens*). See annab puhtamal kujul 1. salmi vastanduse “*orbo* – *filius*”.

2b	11	süntaktiline parallelism	<i>pectus, mentem,</i> <i>lumina</i> külgnevus- seoses kui ühe terviku osad	Tervik , nii ihu kui hing
2b	11 - 12	rütm, riim	külgnevus <i>torqueo</i> - <i>vulnera</i>	Paralleelsus <i>me torquent</i> – <i>tua vulnera</i> , seega Jeesuse ja Maria vahel.
2a – 2b	(9-10) – (11-12)	rütm; <i>flentem</i> – <i>mentem</i> riim	<i>respice</i> ja <i>lumina</i> grammatiline sünonüümia (<i>lumina</i> teatav metafoorsus oli idiomatisatsiooni käigus kadunud). <i>solatium</i> ja <i>torqueo</i> grammatiline antonüümia; külgnevus: <i>torqueo</i> –	1. Antitees: rõõmutoo – valutoov vaatamine, tegev – kogev vaatamine: vastandus Jeesuse ja Maria vahel kui tegija – kogaja vahel. 2. <i>Conferens</i> <i>solatium</i> – <i>torquent</i> antonüümia: Jeesus – tema kannatus , so ta

			<i>fleo</i>	on rõõm, lohutus.
2a – 2b	(7-8) – (11-12)	rütm, sama positsioon poolsalmis	<i>dulcor/ gaudium</i> ja <i>torquent/ vulnera</i> vastandus. <i>torquent</i> – <i>vulnera</i> on metonüümses seoses	Rõõmu predikaat on tema vastand, rõõm kannatab.Ebaõiglus.

2b esimeses reas on osade kaudu antud tervik – kõik kannatab, nii ihu kui hing (vrd *Flete fideles animae “tota deficio”*).” Loetelu tähistab **Mariat** (teame seda tänu süntaktilisele seotusele eelneva ja järgenvaga). Siit saab välja lugeda vastanduse eksplitsiitse **osade** loetelu ja implitsiitse **terviku** vahel. Eelneva põhjal on selge, kui oluline vastandus see on. Eespool samastus lahutamise kannatusega, siin korratakse seda veel: /osadeks lahutatud tervik/ kannatab).

Jeesuse ja Maria sarnaseid predikaate (*torquent...vulnera*) võib võtta isikute segunemisena: kui üks on haavatud, kannatavad mõlemad. Teisest küljest tõstab see esile Maria kui kogeja (ja seega vahendaja) rolli: me ei saa teada, mida tunneb Jeesus, vaid üksnes seda, mida tunneb Maria. Lihtsalt öeldes: üks on haavatud, aga teisel on valu. Eriti tuleb Maria kogejaroll esile nägemissõnade kaudu (*lumina...respice*) ükskõik, kumb vaatab, seda kogeb ikkagi Maria; kui Jeesus vaatab, pole see kogemine, vaid millegi tegemine. Samas vastandavad *lumina – respice...conferens solatium* laused Jeesuse tema haavadele või üldse kannatusele: üks lohutab, teine vaevab. Seda rõhutab ka 2a ja 2b vastandus: *gaudium* ja *vulnera* samas positsioonis.

2b	13a – 13b	süntaktiline parallelism	hüpo-hüperonüümia: <i>mater – femina</i>	muutuvad samatahenduslikuks
2b	14a – 14b	süntaktiline parallelism	antonüümia: <i>felix – misera</i>	antitees: õnnelik – õnnetu
2		rütm; ühtne riimiskeem; sõnakordus: <i>matrem - mater</i>	sõnakordus: <i>matrem – mater</i> ; antonüümia <i>felix–misera</i> ; sünonüümia <i>dulcor– gaudium</i>	antitees: õnnelik – õnnetu (rõõm – valu) (<i>felix – misera</i>). Kaks paradigma: <i>dulcor – gaudium – solatium</i> ja sellega antonüümne <i>flentem – torquent – vulnera</i>
1 - 2		rütm; sõnakordus: <i>filio – fili</i> ;	Sõnakordus: <i>filio – fili</i> ; <i>gaudio – gaudium</i> ; <i>dulcore – dulcor</i> ;	Maria kannatus ja rõõm . <i>crucior dolore = orbat gaudio =</i>

		<i>gaudio</i> – <i>gaudium</i> ; <i>dulcore</i> – <i>dulcor</i>	sünonüümia: <i>planctus</i> – <i>fleo</i> ; <i>crucio</i> – <i>torqueo</i> - <i>dolor</i> ; <i>anxia</i> – <i>misera</i> ; antonüümia: <i>filius</i> – <i>mater</i> ; <i>anxia</i> – <i>felix</i>	<i>torquent</i> ; kannatuse- rõõmu antitees samastub jälle lahutamise-liitmise antiteesiga;
--	--	--	--	--

Lõpuridade kokkuvõte: *tam felix, tam misera* tõlgendab selliste antonüümidenä ka eelnevaid mõisteid, mis kõik otseselt sünonüümide-antonüümide ei ole. Näeme 2. salmi esimeses kuues reas mõistete sümmeetrilist paigutust (rõõm, rõõm, kannatus, rõõm, kannatus, kannatus), Esimese ja teise salmi koosmõjus asub *vulnera* Juudamaaga samasse paradigmasse. Seos lahutamise temaatikaga rõhutab *vulnero* lõhkumise tähendust.

3a	15 – 16 – 17	süntaktiline parallelism; 15 ja 16 vahel ka rütmiline ning riimiline	leksikaalsete tähenduste ühisnimetaja üsna väike	Täiuslik ilu, täiuslik õigus kui halastus.
3a	(15-17) – (18- 20)	ühtne riimi- ja rütmskeem	antonüümia: <i>venia</i> - <i>poena</i>	antitees “ halastus – karistus ” = hea – halb või rõõm – valu , Ebaõiglus .

Mores ja *venia* ühisosa on nõrk – midagi positiivset. Nendega paralleelis tuleb esile lille/õie metafoorne tähendus: kõigist parim, täiuslik, aga ühtlasi ka ilu. *Venia* ning *poena* muudavad omavahel vastandlikuks endaga seotud laused; nii seostudes muutuvad kõik 18-20 rea rõhulised sõnad sünonüümseteks, vastandudes poolsalmi esimese poole positiivsetele tähendustele. Halastuse ja karistuse vastandusele liitub õige-vale, hea-halva, õnne-valu vastandus, mis loob seose ka eelmiste salmidega.

3b	(22-23) – (24- 26)	ühtne riimi- ja rütmskeem; süntaktiline parallelism	sünonüümia: <i>effugit</i> – <i>ruit</i> – <i>fluit</i>	<i>color oris</i> = <i>unda cruoris</i>
3b	21 – (22-23)	rütm, riim	seost raske näha	isikute segunemine , teisest küljest Maria kui kogaja
3		sama rütmi- ja riimiskeem	osaline sünonüümia: <i>vena</i> ja <i>unda</i> (ühine tunnus: vedelikud,	ilu ja jõu kaotamine = halastus . <i>veniae vena</i> = <i>unda cruoris</i> (halastus = vere voolamine): lunastus . Suurim ilu kaotab ilu –

			voolumine)	ebaõiglus
--	--	--	------------	------------------

Seoses väljavoolamist tähendavate verbidega saavad *color oris* ja *unda cruoris* sama tähenduse. Riim viitab parallelismile ka *dolor*'i ja *color*'i vahel; kuna viimane *effugit*, s.o. on eitatud, on loogiline arvata, et parallelism on antiteetiline. Värvil, jumel on ka elujõu tähendus (eriti samastatuna *cruor*'iga), seega saab *dolor* lisatähenduseks nõrkuse.

Kui tõlgendada seda salmi eelnevate valguses (kasvõi *lassor* 'nõrken'!), on tõenäolisem, et *dolor* on Maria valu. Tekib paralleel eelmise salmiga "mind piinavad sinu haavad".

3. salmi kaht poolt kõrvutades võrdsustuvad seoses voolamise tähendusega *veniae vena* ja *unda cruoris*: süütu veri toob halastuse (lunastus). Nii *flos* kui *color* on tõlgendatavad iluna. Tekib **oksüümoron**: suurim ilu kaotab ilu.

4a	27 – 28	rütm; süntaktiline parallelism; alliteratsioon <i>deditus</i> – <i>deseris</i>	antonüümia: <i>sero</i> – <i>cito</i> ; osaline antonüümia: <i>deditus</i> – <i>deseris</i> (lähenemine – kaugenemine); minevik – olevik	Lühiajalisus, ebanormaalne olukord
4a	29 – 30	rütmiline ja süntaktiline parallelism	antonüümia: <i>digne</i> – <i>abjecte</i> ; <i>genitus</i> – <i>moreris</i> , minevik – olevik	Ebaõiglus; halvenemine
4b	33 – 34	rütm; süntaktiline parallelism	antonüümiad: <i>dulcis</i> – <i>amara</i> ja <i>pignus</i> - <i>praemia</i>	Ebaõiglus; vahetus, seega ebaõiglane vahetus.
4		ühtne rütmi- ja riimiskeem; süntaktiline parallelism. Alliteratsioon <i>corporis</i> – <i>spolia</i> .	<i>deditus</i> – <i>genitus</i> ja <i>deseris</i> – <i>moreris</i> teatav semantiline ühisosa (lähenemine ja kaugenemine); kõigi reapaaride antiteetilisus on sünonüümne	<i>Deditus</i> = <i>genitus</i> = <i>corpus</i> = <i>pignus</i> ; <i>deseris</i> = <i>moreris</i> = <i>spolia</i> = <i>praemia</i> lunastamine, vahetus, ebaõiglane vahetus; keha või inkarnatsioon pandiks

Sama ebaõigluse-ebanormaalsuse teema on mitmel eri moel väljendatud, nii ajaliselt (*sero*, *cito*) kui kauplemisterminoloogias (*pignus*, *praemia*). Kuna esimeses poolsalmis on riimuvad sõnad sünonüümsed ning värss ise sisaldab antiteesi, tekitab see ka

seose riimuvate *corporis – pignoris* ja *spolia – praemia* vahele: keha kui pant, rüüstamine kui tasu (**lunastamise, vahetuse** temaatika). See aitab seletada mõnevõrra segaseid ridu 31-32. Arvestades rütmstruktuuri, peaks *corporis* olema seotud *amor*'iga, kuid *amor corporis*'el (kehalisel armastusel. armastusel keha vastu') poleks paralleele kogu ülejäänud tekstis. Arvestades antiteeside paralleelsust, on usutavam, et *corporis* on seotud *spolia*'ga. Tekivad antiteetilised paradigmad *digne – amor – dulcis* ja *abjecte – spolia – amara*, vastanduses **hea – halb**. *Deditus*'e ja *genitus*'e ühisosa on saabumine, tulemine, eriti vastandatuna *deseris/moreris spolia* (ilmajätmine, eemaldumine) jadale. Esimene antitees mõtestab selle: taas nii: **lahutamise on kannatus, ebaõiglane asi, koosolemine hüve**.

Keerulisemaks teeb asja *sero – cito* antitees. *Sero* asuks justkui 'hea' poolel, *digne* sünonüümina, *cito* halva, kuid olulisem on tähendus, mis tekib nende ühendamisest: **lühiajalisus** kui üks **ainulaadsuse** (vaata 1b) aspekte kuulub *digne* paradigmasse, aga **koosolemise** (*deditus*) atribuudina tähendab ta õnnetust ja on sünonüümne *amara*'ga. Nii laguneb hea – halva vastandus kaheks eraldi vastanduseks: **ülevus – alandus** ning **õnn – õnnetus**, kusjuures lühiajalisus kuulub ülevuse ja õnnetuse juurde, sidudes need omavahel: õnnetus/kannatus saab ülevuse tingimuseks. Kuna hea-halva vastandus ei ole 4b salmis, eriti viimastes ridades, niimoodi liigendatav ja *dulcis*'t võib lugeda nii ülevuse kui õnnena, tekib tähendus: **kannatus on õnne tingimuseks**. Kui selles võtmes lugeda 33-34 rida, saame, et *amara praemia* on hädavajalik, et *pignus* oleks *dulcis*.

3 – 4		süntaktiline parallelism; sõnakordus <i>quam</i>	sõnakordus: <i>quam</i> ; sünonüümia: <i>proh! – o!</i> ; osaline sünonüümia: <i>venia – amor; gravis – amara</i> ; sünonüümia: <i>e-ffugit – de-seris; spolia</i> ; kõlgnõvus <i>cruor – oris – corporis</i>	Ilmajäämine, kannatus = armastus, heldus, ilu, õilsus
-------	--	---	---	--

Kõiki 4. salmi samastusi ja vastandusi toetab 3. salm: ühe (või kahe? nii Jeesuse kui Maria, **proh dolor** käib pigem Maria kohta) **kannatus** (*dolor; gravis, amara poena*), **ilmajäämine** (*effusio coloris/cruoris, spolia, desertio*) või **surm** on teise **õnne** (*dulcis pignus, veniae vena*) tingimuseks; niiviisi on kannatus ka ülevusega lahutamatu seotud (*flos florum* ja *dux morum*, kuna *veniae vena*!

5a	(35-	rütm, ühtne	Antonüümia: <i>pia –</i>	suremine=halastus,
----	------	-------------	--------------------------	---------------------------

	37) – (38- 40)	riimiskeem; süntaktiline parallelism: subjekt- predikaat antud kui täiend- põhisõna	<i>scelus; gratia – zelus.</i> <i>Zelus – invidae</i> sünonüümia.	suremine=õige tegu. Vrd. tapmine=kuritegu.. (Kurjad tapjad inimesed <-> hea surija)
5b	(41- 43) – (44- 46)	rütm, ühtne riimiskeem; süntaktiline parallelism	antonüümia: <i>fera - lenis</i> ; aktiivi-passiivi vastandus ja osaline antonüümia <i>crucifigo</i> – <i>patior</i> ; <i>cruci-</i> ja <i>poenis</i> külgnevus; metonüümne vastandus <i>dextera - mens</i>	keha-vaimu vastandus ühes julma- leebe vastandusega; nendega liituv aktiivsuse- passiivsuse vastandus
5a – 5b		rütm, riim, süntaktiline parallelism	osaline sünonüümia: <i>pia – lenis</i> , antonüümia: aktiivsus – (depoonensverbidega väljendatud) passiivsus; külgnevus <i>scelus – poena</i> ; antonüümia <i>pia-fera</i>	Ebaõiglus. Karistus = kuritöö. Aktiivsus = julmus, kurjus, kuritöö; passiivsus = halastus

Süntaktiline ekvivalentsus ja riim võrdsustavad kuritöö ja kadeduse (*zelus – scelus*), sellest võrdsustuvad ka seotus Jumalaga ja halastus (*pia – gratia*). Suremine on sama subjekti predikaat, see viitab teisele kui tapjale. Tapmise predikaat seostub *gens*'iga, kuna *gens* on vastandatud *moriens*'ile. *Dextera – mens* antiteesis hakkab parem käsi tähistama tervet keha (kuigi loomuikult ei kao ka tema tähendus 'parem käsi'). Tekivad paradigmad: julm – keha – tapja/piinaja ning leebe – vaim – kannataja.

Kuna *scelus* ja *crucifigo* on ühe subjekti predikaadid ning neile on vastandatud teise subjekti predikaadid *pius* ja *patior/morior*, tekivad seosed: *scelus est crucifigere*; *pium est pati*. *Crucifigo* sisaldab karistuse semantilist tunnust. Kuritöö (*scelus*) tagajärg ei tohiks olla karistamine, vaid karistuse kandmine, samuti pole normaalne karistada õiget (*pius*): tegemist on ebaõiglusega. Selles olukorras kaob kuriteo-karistuse põhjuslik suhe, karistus on ise kuritöö.

Jälle on vastandatud aktiivsed ja passiivsed verbivormid ning taas käivad aktiivsed vormid kokku kurja tegemisega – *scelus...crudcipientis* – ning passiivsed selliste omadustega nagu arm, jumalakartlikkus – *pia gratia... morientis... patientis*. Kokkuvõttes tekib selline sünonüümirida: vaga – halastus – surema – leebe – vaim – kannatama – passiivsus (Jeesus); ning selle reaga antonüümne: kadedus – süü – halastamatus – keha – piinama – aktiivsus (inimesed).

Pia esineb korraga mitmes tähendusvarjundis. Kuna ta on vastandatud *scelus*'ele, aktiveerub tema jumalakartlikkuse, õigluse tähendus; kuna ta samas on seotud *gratia*'ga ja sünonüümne *lenis*'ega, aktiveerub ka tähendus 'leebe, heatahtlik'. Sama juhtub *gratia*'ga: vastanduses *zelus*'ele, kerkib esile tähendus 'heldus, armulikkus'; vastanduses *crucifigentis*'ega 'halastus'.

3 – 4 – 5		Süntaktiline parallelism: elliptilisus, hüüdlauseid	sõnakordus <i>O!</i> ; <i>poenis</i> – <i>poena</i> ; <i>moreris</i> – <i>morientis</i> ; hüüdsõnade kordus <i>proh!</i> – <i>O!</i> ; sünonüümia <i>venia</i> – <i>amor</i> – <i>gratia</i> ; külgnevus <i>pia</i> – <i>morum</i> ; antonüümia: <i>gravis</i> – <i>lenis</i> ; <i>corporis</i> – <i>mens</i>	ebaõigus; paradoksaalsus; keha versus vaim
--------------	--	--	---	---

Igas salmis on Jeesus kui õnn, hüve riimi ja rütmi abil kannatustele vastandatud. On ebaõiglane, et õige/ülev valitseja kannatab ja teda karistatakse, kuid just see ta õigeks teebki (*pia gratia patientis*). Kui kolmandas salmis rõhutatakse üksnes ülevuse ja kannatuse/karistuse vastandlikkust, siis viiendas on need selgelt seotud ning neljas annab ka ühe tõlgenduse, miks need on seotud. Võibolla on siin tähendusrikas *morum – morientis*'e alliteratsioon. (NB! See paradoks seob kaks olulist "teksti": valitseva, võiduka Kristuse ja kannatava Kristuse oma.)

Selles valguses on muidugi hästi näha erinevus selle lühikese *Planctus*'e, kus *o quam sero deditus* ja *o pia gratia* salmid puuduvad, ning teiste variantide vahel. Kui neist kolmest on olemas ainult *flos florum* salm, siis jääb tugevamalt kõlama paradoksaalsus ja ebaõiglus, halastuse teema on olemas, aga lunastuse teema ei kerki esile.

Kui 3.-4. salmis kujutatakse, kuidas Jeesus jääb üha rohkem kehast/kehalisusest ilma, siis 5. salm vastandab teda kui vaimu kurjade inimeste kehale.

6a	47 - 48	süntaktiline parallelism	sünonüümia: <i>verum</i> – <i>justi</i>	
6a		rütm, riim;	osaline	<i>Promisit ja eloquium</i>

		süntaktiline parallelism: <i>eloquium</i> <i>Simeonis</i> ja <i>gladium doloris</i>	sünonüümia: <i>promisit</i> – <i>eloquium</i> (ühine tunnus: kõnelemine); antonüümia Sg 3. ja Sg 1. vahel; minevik ja olevik	muutuvad sünonüümideks. Vastandused: Simeon ja Maria: kõneleja- kuulja ; <i>promisit</i> ja <i>sentio</i> . <i>Gladius</i> ja <i>eloquium</i> : sisu (= valu) ja väljendus. Kommunikatsioon; märk
6b	51 -52	süntaktiline parallelism	ühe hüperonüümi hüponüümid <i>gemitus – suspiria</i> – <i>lacrimae</i>	nutt, lein, itk
6b	(51- 52) – (53- 54)	rütm, riim, süntaktiline sõltuvus	antonüümia: <i>foris</i> – <i>interioris</i>	Nutt = väljendus, valu = sisu
6a – 6b		rütm, riim	külgnevus: <i>doloris</i> – <i>vulneris</i> ; sünonüümia: <i>e- (loquium) – foris</i> . Mineviku (<i>promisit</i>) ja oleviku (<i>sentio</i>) vastandus.	Korduv: tähistamine/märk , sisuks on mõlemal juhul kannatus (<i>dolor</i> ja <i>vulnus</i>).

Jälle on Marial kogeja ja seega kannataja roll. *Gladius*'e ja *eloquium*'i vahele tekib märgisuhe. See jääks võib-olla juhuslikuks, kui poleks teist poolsalmi: *suspiria*'ga lõppev jada on vastandatud (antonüümia *foris-interioris* kaudu) *vulneris*'ega. *Indicia*, mis loeteluga riimub, ütleb selle veel otse välja: nutt pole enam valu sünonüüm (nagu esimestes salmides), vaid selle väljendus, sellele vastandatud kui vorm sisule. Nii võrdsustuvad *eloquium* ja *suspiria* ja rütm toetab seda.

Kahe tähistamise sisuks on üks ja sama, kuid esimene väljendamine toimub minevikus, teine olevikus, võib-olla isegi sisule järgnedes. Seega tekib mineviku – oleviku vastandus.

7a	55 – 56	rütm, riim,	jaatava ning eitava	vahetus
----	---------	-------------	---------------------	----------------

		süntaktiline parallelism	vormi vastandus (<i>parcito – noli</i>)	
7a	(55-56) – (57-58)	ühtne rütmi- ja riimiskeem; ühine subjekt; ühine sihitismäärus (<i>mihi – mihi</i>)	täielik kordus <i>mihi – mihi</i>	<i>parcito proli = mihi mederis</i> . Vahetus on halastus, surm on lohutus .
7b	(59-60) – (61-62)	ühtne rütmi- ja riimiskeem; süntaktiline sõltuvus; süntaktiline parallelism	jaatuse-eituse vastandus (<i>separer – non crucieris</i>)	Jälle vahetus : ema surm poja kannatuse vastu
7a–7b		rütm, riim	sünonüümia: <i>proles – natus</i> ; antonüümia: <i>parco – crucio</i> ; kordus: <i>mors – morte</i> ; eitus-jaatus (<i>parcito – non crucieris</i>)	<i>Mederis</i> ja <i>beate</i> saavad sünonüümideks, <i>mors</i> ja <i>beate mederis</i> saavad külgnevateks. Vahetus = õigus . Huvitav on vahetuse objektide kiasmiline paigutus: halastus-surm – surm-halastus; laps-ema – ema-laps

7a sõltuvus samast subjektist (*mors*) ning sarnane lauseehitus rõhutavad vastandusi ema – poeg, halastus – halastamatus. Et aga eitav ning jaatav lause on esitatud sama soovina ning seotuna sama konsekutiivlausega, kujutavad nad endast sama sündmust, vahetust: *parcito proli = mihi noli*. Vastandid on antud ekvivalentsena. *Mors, noli [parcere]* on võrdsustatud *mihi mederis*: surm on Maria jaoks halastus, õigemini küll lapse elu on halastus. Selline vahetus (Maria surm) oleks õige ja hea (*mors...mederis; morte beate*). Pööratagu tähelepanu *beate* määramatusele: ta võib olla Jeesuse atribuut (vokatiivis), aga ka adverb, mis käib Maria suremise kohta.

8a	63a –	süntaktiline	sünonüümia: <i>crimen –</i>	
----	-------	--------------	-----------------------------	--

	63b	parallelism	<i>scelera</i>	
8a	65 – 66	süntaktiline parallelism, rütm, riim, alliteratsioon	külgnevad mõisted	Kogu karistus, kogu alandus.
8a	(63-64) – (65-67)	ühine rütmi- ja riimiskeem; süntaktiline parallelism	antonüümia: aktiiv ja passiiv öeldistes <i>commisit – patitur</i> ; sünonüümia: <i>crimen</i> , <i>scelera - culpa</i>	Aktiivsus=kuritöö , järelikult passiivsus=vagadus. Karistus=kuritöö.

Jada kaudu on väljendatud tervikmõiste: mis tahes kannatus, mis tahes karistus, mis tahes alandus. Vastandid kuritöö – karistamine on sama subjekti (*gens*) predikaatideks (ning ka kujutavad endast sama sündmust): **karistus on kuritöö**, kuna selle kandja on süütu. *Patitur* ja *commisit* on sündmuse eri aspektid; aktiivsust ja passiivsust väljendab nii verbivorm kui tähendus (*committo* tähendab tegema, korda saatma!). Nagu mäletame, on selline vastandus juba esinenud, isegi kõige lühemas teadaolevas tekstivariandis.

8b	68 – 69	rütm, riim, süntaktiline parallelism	antonüümia: <i>matrem – nato</i> ; kaudne antonüümia: <i>parcite – crucifigite</i>	vahetus (ema surm lapse elu vastu)
8b	(70-71) – 72	rütm	antonüümia: <i>simul – solus</i>	Üksindus (lahusolemine) = halb, koos = hea
8b		ühtne rütmi- ja riimiskeem	kordus: <i>cruci- - crucis (stipite)</i> ; tüvekordus <i>figite – affigite</i> ; imperatiivi –indikatiivi vastandus	Vastandus vahetuse ja koosolemise/ kokkusaamise vahel: <i>nato/matrem – nos simul</i> . Mõlemad omakorda vastandatud <i>male solus moritur</i> ’ile kui soov ja reaalsus .
7 – 8b		Süntaktiline parallelism (imperatiiv)	Sõnakordus: <i>parcito – parcite; nate – nato; soli, sola – solus</i> ; tüvekordus: <i>mors – morte – moritur; crucieris – crucis – crucifigite</i> ; sünonüümia:	Sünonüümia: vahetus: ema elu poja surma vastu. <i>gens effera = mors.</i>

			<i>proli – nato; antonüümia:</i> <i>separer – simul</i>	
--	--	--	--	--

Vahetuse teema juurde ilmub taas kokku-lahku liikumise vastandus. Ühinemine surmas on lunastusele/vahetusele alternatiivina vastandatud, niisiis on vastandid samaväärsed, võrreldes kolmanda liikmega *solus moritur*; seega muutuvad keeletasandil antiteetilised *separer a te* ning *nos simul affigite* samaväärseks.. Kõneviiside vastandus väljendab muidugi seda, et tegelikult ei toimu ei (õiglast) vahetust ega kokkusaamist, vaid halvim mõeldavaist. *Mors* figureerib ühtaegu surma personifikatsiooni kui (kuna 7. salm on 8. salmiga paralleelne) tapjate depersonifikatsioonina. Muidugi on mõlemad samal ajal ka iseenda tähenduses.

Huvitav on, et Carmina Burana tekstis on Maria soov Jeesust lunastada üldse ainus lunastustemaatika ilmumine, Jeesusega seotud *pignus-praemia* vastandused on sealt ju puudu.

Silmatorikav on, et 7 ja 8b salmi vahel on palju tugevam sisuline seos kui 8a–8b vahel. Riim ja teatav süntaktiline parallelism muudavad paralleelseks üksnes kummagi poolsalmi viimased read: *patitur* ja *moritur*, mille kaudu võib vahest siduda ka *sine culpa* ja *male solus* (sureb ebaõiglaselt, kuna üksi?); isegi sel juhul on ülejäänud ridu raske siduda. Sellele on ka Martinkó tähelepanu juhtinud ja selle põhjal arvanud, et isegi kui *Planctus*'e lühike tekst eksiteeris enne pikka, võis juba lühike variant olla eri “juppidest” kokku pandud (1988: 70-80, 84).

9a		rütm, riim; süntaktiline seotus	antonüümia: <i>corpus</i> – (<i>ex</i>)- <i>anime</i> ; antonüümia: <i>minoratus – crescat</i> ; passiiv – aktiiv; osaline sünonüümia: <i>maestissima</i> – <i>cruciatus</i>	<i>Cruciatus = minoratus = exanime</i> vastandub <i>reddite = crescat = osculis, amplexibus</i> paradigmaga.: lahutamine = surm = kannatus = alandus ja kohtumine = ülendus (vastandatuna kannatusele ka kosumine)
----	--	---------------------------------------	---	---

Cruciatus samastub riimi kaudu *minoratus*'ega: selle vastandamist *cresco*'le rõhutab ka alliteratsioon; samuti seostub sellega *corpus exanime*. Teine vastandus tekib lähenemist/kokkusaamist ja eemaldumist/ilmajäämist väljendavate elementide vahel: ühelt poolt *reddite* ja *osculis, amplexibus*, teiselt poolt *ex-anime*. Kahe vastanduse süntaktilised seosed annavad järgmised paradigmad: *maestissima – exanime – minoratus – cruciatus* ja *reddite – crescat – osculis, amplexibus*. Ema ja poeg on seotud nii ilmajäämise ja kannatuse kaudu.

(3, 4, 5) – 9a			Kordus: <i>corporis – corpus</i> ; sellega külgnevad <i>cruoris, oris, dextera</i> ; tüvede	keha vs vaim/hing samastub inimeste – Jeesuse vastandusega;
-------------------	--	--	--	--

		sünonüümia <i>mens –exanime</i> ; <i>abjecte – minoratus</i> tüvekordus <i>deditus – reddite</i> ; sünonüümia <i>dolor –</i> <i>cruciatu</i> ; külgnevus <i>morientis –exanime</i>	alandatud ja taasülendatav väärikus <i>(dux morum, digne genitus,</i> <i>pia – poena, abjecte</i> <i>moreris, minoratus –</i> <i>crescat)</i>
--	--	---	--

Võib öelda, et Jeesuse kehast ilmajäämise protsessi antipood on siin, 9. salmis, kui tema emale (või muidu maapealsetele) jääb ainult keha, mis on hingest ilma jäänud. Kõik 3-5 salmi karistused ja alandused võetakse kokku *sic minoratus*'es, sellele järgneb tulevikuline (ihaldatav) *crescat*, niisiis tekib hiljem narratiivse komponendi peatükis käsitletav sündmuste jada hea-halb-hea ehk tasakaal-tasakaalutus-tasakaal.

9b	ühtne rütmiskeem; riimid <i>doleam –</i> <i>peream; dolori –</i> <i>mori</i> ; süntaktiline sõltuvus <i>nam</i> kaudu	tüvekordus: <i>doleam –</i> <i>dolore – dolori</i> ; <i>peream – perire; morte</i> <i>- mori</i> sünonüümia: <i>mori – perire</i>	Maria elu = kannatus, surm = pääsemine Vastandus <i>mori –</i> <i>perire!</i> Mõistatus – vastus
----	---	---	--

Sine morte mori on teises sõnastuses *plus est dolori* ning vastandub *perire citius*'ega.

Sisulisse antiteesi astuvad kannatus ja surm, *dolere* ja *mori*, leksikaalselt on need keerulisemalt, üksteise kaudu väljendatud: *surra* = *sic doleam*; kannatada = ilma surmata *surra*. Kaks paradigmat: *sic doleam – dolore peream – perire citius* ja *plus est dolori – sine morte mori*. *Nam*-konstruktsioon esitab kaks esimest rida justkui mõistatusena (kahtlemata on see paradoksaalne lause: keegi soovib kannatada) ning ülejäänud justkui vastusena. Siin tekib küll teatav tautoloogia, “mõistatus” ja “vastus” pakuvad tegelikult samu antiteese samas tähenduses.

Samuti on kummaline, et 9a ja 9b vahel sisuline seos praktiliselt puudub, välja arvatud asjaolu, et jutustajaks on ikka Maria. Tekstist jääb pisut rabe mulje.

7 – 8b – 9b	8 – 9 rütm	Sõnakordus <i>mors – morte –morte</i> ; (selle tüve kordavad) <i>moritur – mori</i> ; <i>crucieris – cruciatu</i> ; selle tüvi kordub <i>crucifigite – crucis</i> 'es; sünonüümia <i>morior – pere</i> ; <i>crucior – doleo</i> antonüümia <i>beate – dolori</i>	antitees: surm – kannatus (surm = lohotus; soov surra)
----------------	---------------	---	---

Sama antiteese surma ja kannatuse vahel (*mors... mederis; morte, beate; plus est dolori... quam perire citius*) seob 9b salmi üsna tugevalt eelnevatega (s.o. teksti esimese poolega). Seda kummalisem on, kuidas 9a justkui “ripakile” jääb: selle salmipoole surnud Kristusele näiteks hakkab paralleele tekkima alles teksti lõpupoole, needki nõrgad. Põhiline, mis seda poolsalmi üldse ülejäänud tekstiga seob, on vastandus kokku-lahkuliikumise vahel. 8a-ga on osalt sama häda, kuid tema tugevam

seos 8b-ga (vt eespool) aitab tal rohkem tervikuga liituda, samuti *gens effera* sarnasus *fera dextera*’ga.

10a	84 – 85 – 86	süntaktiline parallelism, alliteratsioon (<i>languidos – lugere</i>), riim, rütm		<i>Terra – sidera – languidi</i> [<i>homines</i>] = kogu maailm, kosmos koos inimestega. <i>se movere – obscurari – lugere</i> = kõik ebanormaalne, igasugune õnnetus
10a		rütm, riim, süntaktiline sõltuvus, süntaktiline parallelism	sünonüümia: <i>misera – languidi</i> ; külgnevus <i>obscurari – sidera</i> ; <i>misera – lugere</i>	<i>Gens</i> satub ühte paradigmasse <i>terra – sidera – languidi</i> ’ga; seos <i>stupes</i> , ja <i>obscurari</i> vahel: teadmatus = häda ja teadmatuses tuleb häda

10a parallelism seob leksikaalselt erinevad mõisted üheks: paradigmad *terra – sidera – languidi* ‘kogu maailm’ ja *se movere – obscurari – lugere* ‘õnnetus, tasakaalutus’. *Languidi* on mõnevõrra ambivalentne: süntaktiliselt (ja ka paralleelstruktuuri asendi poolest) on ta üks maailmakõiksuse osi, leksikaalse tähenduse poolest seostub pigem õnnetuse tähendusega (inimesed on jõuetud, haiged).

Gens misera esineb samuti ambivalentsetes rollis. Süntaktilise seose poolest seisab ta väljaspool sündmusi, on vaatljaks. Riim seob ta *sidera*’ga; ka sünonüümiasuhted kõrvallausega võimaldavad vaadata pea- ja kõrvallauseid paralleelsena: *gens* satub paradigmaatilisse suhtesse lauselühendite akusatiividega, *stupes* infinitiividega, *misera* oma negatiivse tähenduse poolest samuti infinitiividega. Nii et ühte ritta satub sel juhul *gens – (languidi) [homines] – terra – sidera* ning *stupes – misera – obscurari – languidi – lugere*. Nii hakkavad seostuma ka *stupes* ja *obscurari*: *obscurari*’le tekib nõrk teadmatuses varjund, *stupes* juures saab samuti oluliseks teadmatuses aspekt ning *misera* hakkab mõjuma nagu *stupida*, igatahes on osa üldisest õnnetusest ning õnnetuse põhjus ka rumalus ja pimedus.

10b	(87- 88) – (89- 90)	rütm, riim, süntaktiline parallelism	külgnevus: <i>sol – lumen – luceo</i> ; osaline antonüümia: <i>aeger – medicamen</i>	Tekib <i>sol – aeger, lumen – medicamen, luceret – convaleret</i> sünonüümia. Päike+valgus = haige+ravim: tervik . Tervik ja <i>privas</i> :
-----	------------------------------	--	--	---

				<p>lahutamine. Valgustamine ja paranemine: jõuline olemine, aga ka normaalne olukord.</p> <p>Lahutamine, terviku lõhkumine = õnnetus, nõrgenemine.</p>
--	--	--	--	--

Päike ja haige on analoogilises rollis, samuti valgus ja ravim ning valgustamine ja paranemine. Täenduslik ühisosa on “kokkukuuluv tervik”; paralleelsete lausete tähendus on lahutamatu lahutamine *luceret – convaleret* paradigma tähistab normaalset olukorda, mis on hävitatud (*quomodo? unde?*). Kokkukuuluvat tervikut valgustatakse nii kosmilisest kui inimlikust aspektist.

10a – 10b		rütm, riim	<p>osaline sünonüümia: <i>sol – sidera</i>; sünonüümia: <i>languidus – aeger</i>; antonüümia: <i>obscurari – lucere (lumen)</i>; osaline antonüümia <i>misera – convaleret</i>.</p>	<p>Lahutamine toob õnnetuse; <i>gens</i> on nii lahutaja kui lahutatav. (Mõistatus: 10a küsib, 10b vastab.)</p>
-----------	--	------------	---	---

Gens’ile lisandub 10b-s lahutaja roll, aga arvestades, et ta on 10a-s *misera*, siis on ta ilmselt ka ise üks, kes on abist ja jõust ilma jäänud, neist lahutatud – seetõttu ka *stupida*. Õige nõrgalt ilmub taas küsimuse-vastuse teema, mis oli 9b salmis. Kui 9b osad olid tautoloogilised, siis siin on küsimus lihtsalt retooriline. *Quid stupes*-osa on pigem võimalus esitada tagajärg enne põhjust kui tegelik küsimus.

1, 2 – 10		sarnane rütm	<p>sünonüümia: <i>orbit – privas; orbis – terra; radius – lumen</i>; osaline sünonüümia: <i>solatium – medicamen; respice – stupes</i> antonüümia <i>orbit, privas – conferens</i>; (tüvekordus <i>lassor – languidus</i>)⁴¹</p>	<p>Sünonüümia: lahutamine = valu; lähenemine = rõõm. Lahutamise all kannatajad: kosmos – Maria – inimesed. Jeesus = valgus = ravim. <i>Solatium = medicamen</i></p>
-----------	--	--------------	---	--

Salmid on küll üksteisest äärmiselt kaugel, kuid sünonüümia on siiski liiga ilmne, et seda tähelepanuta jätta. Maria ja kosmilised objektid on juba esimestes salmides paralleelseks saanud, siin seotakse ta *gens misera – languidus*’e paralleeli abil lõpuks sellesama *gens*’iga, kes on lahutajaks – mõlemad kannatavad ja nõrgenevad lahutamise tõttu (*lassor, languidus*), nutavad (*planctus, flentem; lugere*); mõlemale on vaja abi (*solatium – medicamen*, mis selles kontekstis muutuvad täielikeks sünonüümideks). Nii tekib kaks vastandust: 1) Maria, Jeesus (ja taevakehad ja valgus) – *Judaea, gens misera* (kui objektid ja subjekt) ning 2) Maria, taevakehad,

⁴¹ Vt. <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059;query=entry%3D%2325947;layout=;loc=lasso> ja <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aentry%3D%2325768>

inimesed (sh *gens misera*) – Jeesus (kui objektid ja subjekt), mis asetuvad üksteise peale ja toimivad korraga.

11a		rütm, riim, süntaktiline parallelism 91 – 93	Osaline antonüümia: <i>libero – supplicium; pax – seditio. homicida</i> ja <i>seditio</i> tähenduslik ühisosa “kuritegu”	<i>Jesus</i> ’e ja <i>homicida</i> täielik vastandus. Ühe elu eest teise surm – vahetuse teema; ebaõiglus . Jeesus kui vabastaja, rahu . Ebaõiglus toob õnnetuse, kuritegu toob kuriteo.
-----	--	---	--	--

Kuna antonüümsed tegevused kujutavad endast sama sündmust (selle eri aspekte), on *Jesus* ja *homicida* täielikult vastandatud, Jeesuse roll sedakaudu halastaja või elluärataja. Kui võtta siis *homicida*’t ühe predikaadina ja “*anti-homicida*’t” teise predikaadina, siis joonistub selgelt välja ebaõiglus: halva tasumine heaga, hea tasumine halvaga. Positiivse-negatiivse teljel vastanduvad sellele lisaks *liberas* ja *toleras*, kui need liita *homicida – Jesus*’e vastandusele, saame veel Jeesuse omaduseks “vabastaja”, Barraba omaks “karistaja”.

Antonüümseid mõisteid *pax – seditio* sisaldavatest lausetest on üks eitav (perifrastiliselt väljendatud: *male...*), teine jaatav, niisiis tekib nende vahel sünonüümne paralleelsus. Süntaktilise sõltuvusega koos tekib tähendus: sarnane tingib sarnast, rahutus mässi.

Male pacem toleras kujutab endast kahe eelneva rea kokkuvõtet (“**ebaõiglane vahetus**”), seostudes neljanda reaga (**ebaõiglus toob õnnetuse**); sealjuures vastandub ta esimesele reale nagu teine, seega Jeesus on rahu; mõrvar on mäss.

Liberas ja das, veniet astuvad vastandusse “lähenedamine – kaugenemine”. Esimest korda terve teksti jooksul on eemaldumisel positiivne (päästmise) ja lähenedamisel negatiivne tähendus ning Jeesus figureerib esimest korda vabastajana, kes midagi halba eemaldab või eemaldaks; ning mõrvari vabastamine toob kaasa (so lähemale) mässi ja rahutused.

Rahutused/mäss (*seditio*) ise on *Planctus*’e mõistes “normaalse”, halva lahutamise esindajaks.

11b	95	süntaktiline parallelism	sõnade semantiline ühisosa on üsna umbmäärane negatiivsus	kõik halb , kõik hädad , kõik tappev
11b			grammatiline antonüümia: <i>mortuum – vivere</i> ; külgnevus <i>famis... etc</i> ja <i>mortuum</i> vahel; samasugune metonüümne vastandus <i>caedis – vivere</i>	vahetus : Jeesuse surm Barraba elu vastu; üldse surm elu vastu .

Famis, caedis, pestium satub samasse paradigmasse kui Barrabas. Vahetatakse Jeesus Barraba, so elu surma vastu. Vahetusteema eksplitsiitne väljendus on *pondere*.

11a –11b		rütm, riim, süntaktiline	tüvekordus: <i>homicida – caedis</i> ; kordus <i>Jesum</i> ;	[<i>Gens</i>] ja <i>Jesus</i> ühte paradigmasse: mõrvaohvrid ;
-------------	--	--------------------------	--	---

		parallelism	vastandus <i>homicida</i> ja <i>vivere</i>	paradigmaste: mõrvaohvrid; <i>gens</i> ja <i>Barrabas</i> : mõrvarid
--	--	-------------	--	---

Veniet seditio saab paariliseks *famis, caedis pestium scies docta pondere*, kokku moodustavad need õnnetuste jada. Jeesuse tapmine toob kaasa tema tapja enda tapmise. *Gens misera* on jälle kahes paradigmas korraga: ühelt poolt samuti *homicida*, sest Jeesuse *supplicium* on ju surm (*mortuum*); teiselt poolt tapetav (*caedis pondere docta*).

10 – 11	(83-90) – (93-94)	rütmiline sarnasus, süntaktiline parallelism (sama subjekt ainsuse teises isikus)	sünonüümia <i>privas</i> ja prefiksi <i>se-</i> vahel; külgnevus <i>aeger, languidus</i> ja <i>pestis</i> vahel, antonüümia: <i>medicamen - pestis</i>	Jeesus = jõud, elav Jeesus = õige, normaalne olukord, tervenemine. Lahutamine = ebaõiglus. <i>Gens misera</i> = [<i>gens</i>] <i>famis caedis pestium docta</i> = <i>languidus</i>. Teadmatus => ebaõiglus, kannatus?
------------	----------------------	---	--	---

Analoogilises positsioonis on lahutamine ja ebaõiglus. Huvitav on siin taas, et 11. salmi lähendamise-lähenemine (*das...veniet*) on analoogiline 10. salmi eemaldamise-äravõtmisega.

Gens misera õnnetuste ohvri roll, seega ka hüvedest lahutatu roll tuleb veel selgemalt esile (kuna ta on tulevikus *famis, caedis, pestium docta*). *Docta* aga, mis võiks *stupes'*ele vastanduda (kui teadmine teadmatusele), tähendab siin tegelikult sama kui *misera*.

Võimalik, et kui *stupes, misera* ja *obscurari* koostoime annab *stupes'*ele *stupidus'*e varjundi, siis saab rumalust tõlgendada kui üht ebaõigluse (seega õnnetuste) põhjust.

1a – 11b (– 10a)	1 – (95- 96)	rütm	antonüümia: <i>nescia - docta, scies</i> ; tüvekordus <i>nescia - scies</i>	Teadmine = valu; samas teadmatus = ebaõiglus?
------------------------	--------------------	------	---	--

Tekib huvitav vastandus, mõlemad antonüümid on seotud millegi negatiivsega (*planctus nescia - famis, caedis, pestium docta*). Negatiivne *ne-scia* väljendab positiivset tähendust *felix*, positiivne *docta* väljendab tähendust 'kannatav, ohver'. (See meenutab aktiivsuse-passiivsuse vastandust mujal tekstis: passiivsus on reeglina heade tegelaste pärusmaa, aktiivsus halbade.) Ning see lein, mida Maria enne ei tundnud, on ju seesama, mida *gens misera* tundma saab: *scies...Jesum tibi mortuum*. Juhul kui 10 salmis saab lugeda *gens stupidus* (vrd hilisem *gens caeca*), siis ilmub veel üks teadmatuse liik: kuritegelik rumalus.

7, 8b – 11			Tüvekordus (sünonüümne): <i>mors, morte - mortuum</i> ; antonüümia <i>mors - vivere</i> ; külgnevus <i>crucifigite - supplicio</i> ; antonüümia: <i>mederis - pestium</i> ; vastandus imperatiivi või konjunktiivi ja indikatiivi vahel	Vahetus, lunastus (ühe elu teise surma vastu): õiglane - ebaõiglane vahetus
---------------	--	--	---	---

Kõneviiside vastandus vastandab toimuvad ja ebareaalsed vahetused, kusjuures ebareaalsed on nõ normaalsed (vanemad surevad enne lapsi) ja toimuv on ebanormaalne (mõrvar jääb ellu, õige tapetakse).

12a	99 a - b	süntaktiline parallelism, anafoor		sõge = vilets
12a	(99-100) – (101-102)	rütm, riim, alliteratsioon	külgnevus <i>poenitentia - venia</i>	Vastandus <i>flebilis, caeca – flexibilis</i> : rumalus, õnnetus = halastamatus; leebus = tarkus. Vahetus.

Flexibilis 'paindlik, järeleandlik' on vastandatud *caeca... flebilis*'ele. See seostab ühelt poolt *gens*'i halastamatusega (vrd 8a *effera*), teisalt on *flexibilis* vastandatud viletsusele, rumalusele (paindlikkus kui tarkus). *Poenitentia – venia* on paigutatud põhjuse – tagajärje suhtesse, ainult et vastupidiselt tavaloogikale ei järgne halastus kahetsusele, vaid vastupidi: *age poenitentiam, dum...* Selline äravahetamine võimaldab ka neid tegevusi tõlgendada ühe sündmuse kahe eri aspektina, mitte ajas järgnevatena.

Seda võib mõista ka vahetuse terminoloogias: patukahetsuse vastu halastus või vastuüpidi.

12b		rütm, riim, süntaktiline parallelism, alliteratsioon	Ühe hüperonüümi hüponüümid <i>fontium – flumina</i> ; kaudne antonüümia <i>sitim – fontes, flumina</i> ; külgnevus: <i>fontes, flumina – lavant</i>	<i>sedant = lavant = prosint kasu tooma</i> ; <i>lavant crimina = sitim sedant halba heaks tegema</i> . <i>Fontium – flumina</i> põhjuslikku seosesse. Paradoks: kuritöö tulemus on halastuse põhjus
-----	--	--	---	---

Sedant ja *lavant* saavad *prosint*'ilt ühise tähenduse 'kasu tooma'. *Fontes* (tähenduses *vulnera*) *quos fecisti* kuulub halbade tegude, põhjustatud kannatuste hulka (eriti kui arvestada "tegemise" üldiselt negatiivset tähendust *Planctus*'es). Niisiis kannatus ise võtab ära kannatused, kuriteo tulemus on päästev.

12		rütm, riim, süntaktiline seotus	semantilise ühisosaga <i>fontium – flumina</i> . Külgnevus <i>poenitentia – venia – crimina</i>	<i>Fontes = crimina; flumina = venia</i> : kuriteo tulemus on päästev , tehtud valu päästab valust: paradoks . <i>Gens = omnes</i>
----	--	---------------------------------	---	--

Kahe poolsalmi riim paneb paika vastanduse *venia – crimen; fontes ja flumina* tähistavad vastavalt Jeesuse haavu ja verd – külgnevad mõisted ja lunastusloo seisukohalt samaväärsed – kuid *fontes*, olles *gens*'i tegevuse objekt, liitub kuriteo paradigmaga, *flumina*, mis pesevad maha kuriteod, aga halastuse omaga. Tekib paradoksaalne ring: *quos fecisti = crimen*; niisiis *criminum flumina... lavant crimina*, lunastamine absurdse sündmuse kaudu. Õelda, et *crimina* või *poenitentia* subjekt on *gens*, on ühekülgne. *Crimina* on kõigi oma (*omnium*), vastutasuks patukahetsuse eest *venia* saavad samuti kõik (*cuncta*). Nii ei ole võimalik väita, et *tu* tähendaks ühemõtteliselt *gens caeca, gens flebilis*'t, see haarab ka lugeja/kuulaja. Nii on ka teksti vastuvõtja üks Jeesuse tapjaid (kasvõi *casus finalis*'ena).

10 – 11- 12	sarnane rütm (11-12 identne); järgnevus	<i>gens</i> kordub subjektina; sünonüümia: <i>obscurari – caeca; misera – flebilis</i> ; külgnevusseos <i>convalesco – prosum</i> ; metafoorne antonüümia <i>docta – caeca</i>	ekslikkuse, rumaluse tulemus on õnnetus, viletsus , samas rumalus = õnnetus . (<i>caeca = flebilis</i>).
----------------	---	--	---

Gens'i atribuut 10 salmis on *misera* 'vilets' ja nagu nägime, *obscurari* ja *stupes* kaudu ka *stupida*. 11. salmis on ta 'kõiki hädasid tundev, nende ohver'; 12. salm väljendab rumalust eksplitsiitselt: *caeca*, mis kinnitab implitsiitselt *stupida*'t. Nagu juba öeldud, liitub *docta*, mis oleks justkui *caeca*'ga antonüümne, tegelikult hoopis õnnetuse paradigmaga ning sedakaudu ka rumaluse omaga.

10-11 salmi ringi – rumalus ja pimedus (ehk üks õnnetusi) põhjustab kuritöö, kuritöö põhjustab jälle õnnetused (millest üks on pimedus) – lõhub paradoks, teenimatu halastus. "Sõge rahvas" on ise abivajaja, seega on ta teinud kuriteo iseeenda vastu: 10. salmi *gens misera* on ise *languidus*. Sellele paradoksaalsele endatapmise tulemuseks on sama paradoksaalne kosumine, pääsemine.

3 – 12b		Sõnakordus <i>venia</i> ; tüvekordus (sünonüümne) <i>fluo – flumen</i> ; osaline sünonüümia <i>vena – unda – fontes – flumen</i>	haav = halastus; lunastus
3 – 12b			sünonüümia: voolamine

Mõlemas salmis tuleb kõne alla "halastuse jõgi". Juba 3. salmi paralleelidest võib mõista, et *veniae vena* ja *unda cruoris* on analoogilised. Kolmandas salmis jääb siiski prevaleerima kaotuse, ilmajäämise (kehast, kehalisusest ilmajäämise) tähendus. Paralleel 12. salmiga aga toob hukkumise, haavatud olemise kui halastuse eriti esile. Ühe karistus peseb maha teiste kuriteod (*poena...unda cruoris* ja *flumina... cuncta lavant crimina*), kaasa arvatud selle karistamise kui kuriteo.

8 – 12	Rütm; süntaktiline parallelism (<i>gens</i> kui subjekt)	Sõnakordus <i>gens; crimen</i> ; sünonüümia <i>committo – facio</i>	Passiivsus on positiivne, aktiivsus negatiivne
--------	---	---	---

Saab ühemõtteliselt selgeks, et *fontes* pole ainult halastuse allikas, vaid ka kuritegu: tegemine (*fecisti*) on negatiivne. Samas pole 12. salmi Jeesus enam ainult hea kannataja ja passiivne, vaid toimib ise: teeb head (aktiivne *prosint, sedant, lavant*).

10 – 12b	Rütm	Hüpo-hüperonüümia <i>prosint – medicamine</i>	Jeesus = ravi, lohutus , aga ka ravist ilmajäämine = ravi saamine
-------------	------	---	---

Jeesus kujutab endast lohutust kahel moel: ta on ravim, mis on ära võetud, aga samas on see sündmus ise inimestele abiks: *privas... medicamine* on ju sama sündmus, mis *quos fecisti*.

13a	Rütm, riim, süntaktiline seos	antonüümia: <i>angustia</i> – <i>delicia</i> ; külgnevussuhe (vastanduses) <i>gratia</i> – <i>offensa</i> ; külgnevus: <i>gratus</i> - <i>delicia</i>	Valust tuleb rõõm : <i>pro offensis gratia</i> ; <i>gratia gratae</i> Vahetus <i>pro offensis flete</i> ; <i>pro offensis gratia</i> ; <i>gratae gratae</i>
-----	-------------------------------	---	---

Antiteetilised *angustia* ja *delicia* esinevad ühe asja eri aspektidena. Rütm seob selle antonüümipaari kahe eelneva reaga, mis annab selle predikaatidele samasuguse suhte: *flete* ja *gratae* muutuvad samuti koosinevaiks vastandeiks, olles põhjuslikus seoses. Vastandatud *gratia* – *offensa*, mis esinevad põhjuslikus seoses (*pro...*) võimaldavad eelnevaid vastandpaare lugeda hea-halva või meeldiva-ebameeldiva, rõõmsa-kurva paradigmas: head esindavad *gratae* – *gratia* – *deliciae*, halba/kurba *flete* – *angustiae* - *offensis* Et need vastandused esinevad põhjuslikus seoses, tekib paradoksaalsus: nutt/mure = rõõm. *Flete* seostub seal kahe eri määrusega: “nutke rõõmust” ja “nutke oma pattude pärast”.

Juba kirjeldatud paar *angustiae* – *deliciae* jääb paraku tähenduselt mõnevõrra mõistatuslikuks. Kas *angustiae* tähendab lihtsalt patukahetsust, mis on Jumalale *deliciae*? Võimalik, kuid rõõmsa Jumala kuju ei haaku mitte millegagi tekstis ei enne ega pärast seda lõiku.

Pro-sõnaga tuleb taas esile vahetuse teema: nutt pattude pärast, nutt tänutäheks andestuse eest, andestus pattude vastu.

13	rütm, riim, süntaktiline parallelism	sõnakordus: <i>amplexus</i> – <i>amplexibus</i> ; sünonüümia: <i>gratia</i> - <i>amo</i>	Suremine = armastus; ristisurm = embus; vahetus (<i>flete pro vestris offensis</i> , <i>flete gratae</i> ; <i>mutuis amplexibus</i>); nutt = armastus
----	--------------------------------------	--	--

Salmis on embuse teema esindatud kolm korda, mille subjektid on paigutatud sümmeetriliselt: kahes esimeses reas Siioni tütreid, kahes viimases Jeesus, keskmises reas mõlemad (*mutuis*). See seab paralleelsesse rolli määrused *dum pendet in stipite* ja *amantibus*. Ristil olemine (= surm) võrdsustub armastusega. Selline tähendus pole juhuslik: *se parat amantibus brachiis protensis* on sündmuste tasandil ristil rippumine, kuid selles salmis on see esitatud embusena. *Dum pendet in stipite* seostub armastusega ka rütmilises ja süntaktilises paralleelis *gratia*'ga. *Amantibus* on subjektide sümmeetrilise paigutuse tõttu tõlgendatav imperatiivselt nagu *in amplexus ruite* – “*amate, dum amat*”. Vahetuse teema tuleb veel tugevamalt esile *pro* paralleelis *mutuus*'ega. Nutt on sedakaudu üks armastuse külgi (*flete gratae* (!)) on samas positsioonis kui *in amplexus ruite*).

12 – 13	Rütm; süntaktiline parallelism (imperatiiv)	sünonüümia: <i>venia</i> – <i>gratia</i> ; osaline sünonüümia <i>crimen</i> – <i>offensa</i> ; tüvekordus <i>flebilis</i> – <i>flete</i> ; külgnevus:	Lugeja/kuulaja haaramine kurjategijate, armastatute, armastajate hulka: <i>omnium...</i> = <i>amantibus</i> ; vahetus (<i>poenitentia, flete,</i>
---------	---	---	--

			<i>poenitentia - gratia</i>	<i>amplexus, amate... ; dum est ad veniam)</i>
--	--	--	-----------------------------	--

Selles paralleelis jääb peale *flete* seos *offensa*'ga: (*age poenitentiam – flete pro vestris offensis*). Vastastikkuse armastuse (*mutuis amplexibus... amantibus... gratia*) subjektiks saab ka lugeja/kuulaja: kahe salmi predikaatidest tekib kaks paradigma – ühe subjektiks on Jeesus (*venia – prosint flumina, sitim sedant, lavant crimina – gratia – amplexibus – se parat brachiis protensis*), teise subjektiks mitte (imperatiivsed *age poenitentiam – flete – gratae – amantibus* ja indikatiivsed *caeca – flebilis – sitis - crimina – offensas*) – selles “mitte-Jeesuse”, inimeste paradigmas asuvad *gens – omnes* (st ka vastuvõtja) – *Sion filiae*.

Kui kõrvutada *quos fecisti ... prosint* 13. salmiga, tekib ka siin seos *pendet in stipite* ja *offensa* vahel: kui *fontes* on üks kuritegudest, mida *flumina* maha peseb, siis on ka *stipes* üks süütegu.

Gens caeca ja *Sion filiae* samastamisel tekib veel üks huvitav seos: käsk “*flete*” on *pro vesris offensis* – niisiis on *gens* ka *flebilis* “*pro suis offensis*”.

13. salmi tugevalt esindatud vahetuse teema rõhutab seda ka 12. salmis: patukahetsus ja nutt liituvad armastuse ja embuste paradigmagaga (kui midagi, mis on õiglane tasu armastuse eest).

5, 9b – 13b		Rütm, sõnakordus	Sõnakordus <i>amplexus</i> ; <i>gratia</i> ; sünonüümia <i>scelus – offensas</i> ; külgnevus (või osaline sünonüümia) <i>amplexus – osculum</i> ; külgnevus <i>cruciatu – stipite</i>	embus, lähenemine, armastus = õigluse jaluleseadmine, õiglane vahetus ; <i>cruciatu = se parat amantibus</i> ja <i>pia gratia morientis</i> surm, kannatused = arm
----------------	--	---------------------	--	---

13. salmis on embused üks armastuse ja tänutunde väljendusviise, mis oleks justkui õiglane tasu armastuse ja halastuse eest. Ühesõnaga: alandatu väarikus taastatakse (*minoratus crescat*) kui tema armastusele vastatakse. Kannatus ise saab armastuse (embuse) tähenduse. 5. salmis implitsiitselt viidatu leiab 13. salmis ühemõttelise väljenduse (kuigi peab tunnistama, et see ühemõttelisus tundub 5. salmiga võrreldes jöhker).

14	117 – 118		antonüümia: <i>gaudeo – doleo</i> ; esimese ja teise isiku vastandus <i>gaudeo - vobis</i>	Vahetus : ühe kurbus teiste eest
14	118 – (119- 120)	rütm	sünonüümia: <i>doleo – dampnum</i> ; külgnevus: <i>doleo – plango</i> ; täenduslik ühisosa on sõnadel <i>vicem</i> ja <i>reddo</i>	Mitmekordne vahetus : (<i>pro vobis doleo – vicem reddite... plangite</i>)

Antonüümid on antud sama sündmuse raames: *gaudeo quod pro vobis doleo*. Selles kontekstis on *doleo - plango* ekvivalentsed. Sümmeetriline paigutus *doleo – reddite; gaudeo – plangite* viitab teise poole subjekti rõõmule – kokku võttes Maria “*dolet, ut gaudeastis*. Aga üleskutse “ema õnnetust nutta” asetab kuulaja/lugeja sarnasusse positsiooni kui Maria ise, kes samuti nutab teise valu. Jälle on kohal vahetuse teema: inimeste pisarad Maria kannatuse vastu, Maria kannatus inimeste kannatuse eest, mida rõhutavad sõnad *pro, vicem* ja *reddite*.

12 – 13 – 14	rütmiline sarnasus; süntaktiline parallelism (imperatiiv)	sünonüümia: <i>fleo – plango; angustia – dampnum; angustia – doleo; gratus – gaudeo; mutuis – vicem</i> ; mitmuse teise isiku kordumine	Õiglane vahetus ebaõiglase vahetuse eest
--------------------	---	---	---

Viimase salmi *plangite* toob sisse uue liikme: mitte enam *pro vobis plangite*, vaid *pro matre*. *Offensa* ja *crimen* samastub niisiis *matris dampnum*’iga, samuti *gratia*. Selles positsioonis satuvad samasse rolli Jeesus ja Maria: mõlemad kannatavad (*pro vobis doleo*), et inimesed saaksid rõõmustada (olla *grati*); inimesed peavad selle eest tasuma (oma pisarate, tänu, kahetsusega).

1, 2 – 14; 7, 8b – 14	Sõnakordused; rütm	Sõnakordus mater; tüvekordus <i>planctus – plangite; dolore – doleo; gaudium – gaudeo; sünonüümia plango – fleo; dolor – dampnum; unicus, singularis – solus</i>	Vastandus: õnnestunud – ebaõnnestunud lunastus; Maria-ema – Maria-lunastaja
--------------------------------	--------------------	--	--

Viimase salmi sõnavara sarnasus esimestega on väga silmatorkav, eriti kui arvestada, et *mater* (ja tema antonüüm *filius*) on vahepeal tükk aega tekstist kadunud olnud. Pisut koomilisena mõjub küll *fili, dulcor unice* ja *in hoc solo gaudeo, quod pro vobis doleo* kõrvutus – emarollist saaks justkui tähtsamaks Maria lunastajaroll, kuigi samas tuleb see *dolor pro vobis* muidugi emaarmastusest. Pole võimatu tõlgendada Mariat kui kõigi ema, eriti võrreldes 14. salmi 7-8b-ga. Jeesust tal lunastada ei õnnestu, aga (see-eest ja seetõttu) lunastab ta teisi. Ühe rõõmu (õnneliku ema oma) asemele tuleb teine: lunastaja oma ja rõõm pole täielik üksnes seetõttu, et oma poega ta lunastada ei saa.

See tõlgendus on mõnevõrra meelevaldne, kuna salmid on lineaarses tekstis nii kaugel, et kuulaja võib alguse opositsioonid lõpuks juba ammu unustanud olla. Sama hästi võib sõnavaralises sarnasuses näha püüdu teksti tervikuks siduda. Tekst algab ja lõpeb kurvastava emaga. Juhul, kui tekst on tõesti kompileeritud eri osadest, võis kompileerijalegi silma torgata teemade erinevus kahes pooles ning ta võis üritada asja

parandada, tuues alguse teemad ja sõnavara uuesti mängu. Ka viimase salmi meloodia algab sarnaselt esimese salmi meloodiale.⁴²

1b Paralleelstruktuuris kujunenud uued paradigmad: antiteesid ja analoogiad

Paljud olemasolevad leksikaalsed antonüümiad ja sünonüümiad õigupoolest ei kao; *Planctus* on tekst, kus antiteesid pigem võimenduvad, kuna sageli on kas poolsalmid või kõrvuitasetsevad värsid üksteisele vastandatud. Need vastandused aga asetuvad paradigmasse, mida ei saa enam "sõnaraamatutähendustega" põhjendada.

Teksti sees asetuvad aksioloogilisele skaalale ka sellised mõisted, millel muidu sellega pistmist ei ole. Näiteks langeb **lahutamine** selgelt halvale poolele, see samastub kuriteo ja pahelisusega ning ühtlasi on ta kogu teksti vältel kannatuste põhjustajaks. **Ühendamine** seevastu on hea tegelase (Jeesuse) predikaat, selle tulemuseks on kannatustest pääsemine. See vastandus on omane nii pikkadele kui lühikestele variantidele.

Needsamad lahutajad ehk kannatuste põhjustajad ei ole sugugi üksnes piinaja rollis. Nad on ühtaegu kuri maailm, mis lõhub tervikud, kui ka õnnetu maailm, mille terviklikkus on lõhutud, justkui lammutaksid nad tekstis iseend. See on küll vastuolu, mis jääb lühikestes tekstivariantides rõhutamata: *gens* ei samastu seal nii tugevalt *orbis*'ega, kui pikas tekstis.

Liikuv vastandus on **aktiivsuse-passiivsuse** vastandus. Suurema osa tekstist on aktiivsus selgelt halbade, passiivsus heade omadus. Erandiks on juhtumid, kui Jeesus on vastandatud Mariale: sel juhul on Maria rõhutatult passiivne, milles väljendub tema kogeja-, tajujaroll. Samuti tekib teksti teises pooles olukord, kus Jeesus on inimeste suhtes aktiivne. See toimub aga teatava murdepunkti järel: inimesed, kes on saanud objektiks, ei esine samuti enam agressiivsena. Tuleb ka silmas pidada, et kogu see tekstiosa on ülejäänud *Planctus*'ega üsna lõdvalt seotud; aktiivsuse-passiivsuse vastanduse lagunemises võib näha lihtsalt selle sümptomit.

Pidevalt ilmuvad värssides **vahetused** või **lunastused**, olgu siis soovitatavad või tegelikud. See teema ilmub teatud määral juba sõnavaras, kuid suur osa neist ei ole

---

⁴² Viimane ei näita küll, et tekst oleks just nii kokku pandud. Meloodikas on kahe poole erinevused palju väiksemad kui sõnavaras; üksnes *Gens caeca* ja *Flete, Sion filiae* meloodiale ei leia esimesest poolest sarnast.

siiski leksikaalselt väljendatud, vaid avaldub just nimelt antiteetilises parallelismis (jätta tema ellu – tappa mind; sa tapad tema, aga tema jätab ellu; sa ei talu rahu – sa saad mässu).

Veel üks huvitav vastandus on **sisu–vormi** vastandus. Seda pole tekstis palju, kuid seda rõhutatakse tugevalt nii värsi- kui lauseparallelismiga. Selle kaudu saab kogu *Planctus Maria* kannatuse vormiks, kuna poeetilises tekstis võib ka üks tekstilõik moodustada paralleeli kogu tekstile tervikuna.

Ning et mitte unustada: väga oluline antitees on **ema–poja** vastandus. Ema ja poeg esinevad võrdväärsena – Jeesus lunastab inimesi, aga Maria tahaks lunastada teda ja teatud määral suudab samuti inimesi lunastada (kannatades nende eest).

2a *Flete, fideles animae* paralleelismide ülevaade tabeli kujul.

Flete fideles animae paralleelismid:

		Vormiline paralleelsus	Leksikaalsete ja grammatiliste elementide suhted	Tähendused tekstis
1	1 – 2	Rütm, riim, süntaktiline paralleelism, anafoor	Sõnakordus: <i>flete</i> . Naissoo ja mitmuse tunnuse kordus sõnades <i>animae – sorores</i> . Osaline sünonüümia (või hüpero-hüponüümia) <i>fideles – optimae</i>	<i>Fideles = optimae; animae = sorores</i> head naised (head nunnad?)
1	4 – 5	Rütm	Sünonüümia: <i>planctus – lacrimae</i> ; külgnevus: <i>dolor – planctus/lacrimae</i>	kannatus – pisarad = sisu – väljendus
1		rütm, riim	Mitmuse tunnuse kordumine; sünonüümia <i>flete – planctus/lacrimae</i>	<i>Sorores</i> ja <i>animae; indices, planctus, lacrimae</i> mitmus = <i>multiplices</i> : paljusus. Laul kui nutt.

Fideles ja *optimae* muutuvad täielikeks sünonüümideks, samuti *sorores* ja *animae*.

Sõnapaaride tähenduseks saab “head naised”. Edaspidi seda “heade naiste” teemat enam ette ei tule. Võib-olla aitaks selle ühekordset esinemist seletada, kui oleks näiteks teada, et seda sekvensi lauldi algul põhiliselt nunnakloostrites, sel juhul oleks ta pöördumine kohalolijate poole.

Kannatus ja pisarad on vastandatud nagu sisu ja väljendus; niisiis ilmub tähistamise, märgi temaatika.

Mitmuse tunnuse kordumine saab verbaalse väljenduse sõnas *multiplices*. Seda võib võtta kui terve teksti või vähemalt salmi samastamist nutmisega: *multiplices doloris indices* on nii nutt kui palju mitmuslikke sõnu.

2		Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline sõltuvus	Tüvekordus <i>materna – matris</i> ; sünonüümia <i>mater – puerpera</i> ; antonüümia <i>doleo, vulnera - felix</i> ; külgnevus <i>vulnera - doleo</i>	<i>Materna viscera = Mariae matris.</i>
---	--	---	---	---

Esimestes ridades tekib *viscera – vulnera* vahele subjekti – objekti suhe. Sel viisil asendab *viscera* metonüümselt Mariat: Maria nutku oma haavu (*vulnera*); siin ei muuda tekst **valu ja pisarate** tähendussuhet: on ju kõige tavalisem, et valu pärast nutetakse. Ema mõiste kordamine tõstab esile antiteesi valu ja rõõmu, aga viitab ka: õnnelik kuna ema, õnnetu kuna ema (*materne doleo*). *Soleo* väljendab tavapärasust, normaalsust: on tavapärane, et emadus toob õnne, ebanormaalne, et see paneb kannatama.

1 - 2		rütm, ühine riimiskeem, süntaktiline parallelism	Sõnakordus <i>fleo</i> ; tüvekordus <i>doloris – doleo</i> ; naissoo tunnuse kordus <i>animae – sorores – mater</i> ; sama hüperonüümi hüponüümid <i>mater – soror</i> .	<i>Fideles animae = materna viscera?</i> kõik emad. Üldise - isikliku vastandus.
----------	--	--	--	---

Sama süntaktiline funktsioon seob *fideles animae* ja *materna viscera*; see võib anda esimese salmi alusele tähenduse ‘teised emad’. Teisalt võib see *fideles animae* ja *materna viscera* olla ka üldise ja isikliku plaani vastandus. Esimeses salmis ei tule ju Mariast üldse juttu. Igatahes ei paista *mater - soror* seos andvat tähendust ‘perekond’.

3	11-15	rütm, riim, süntaktiline parallelism	Külgnevus <i>lancea - vulnerat</i>	<i>crux</i> ja <i>lancea</i> ‘tapariist, tapmine’
3	16-20	rütm, riim, süntaktiline parallelism	Osaline sünonüümia: <i>dixerat – prophetaverat</i> ; sünonüümia: <i>prophetaverat – praenuntius</i> ; osaline sünonüümia: <i>hic – hoc</i> ; mineviku-oleviku vastandus <i>est – [dix]erat</i>	<i>Dixerat – prophetaverat</i> täielikeks sünonüümideks: ‘ennustama’.
3		rütm, riim, süntaktiline sõltuvus; alliteratsioon	Osaline sünonüümia: <i>lancea – gladius</i> ; sünonüümia <i>vulnerat – transverberat</i> ; teatav vastandus <i>clausum - transverberat</i>	<i>triste spectaculum – ille gladius</i> kui täidminek – ennustus . Vastandus kinni – lahti (<i>clausum – transverberat</i>)

Crux ja *lancea* võrdsustuvad ühises süntaktilises funktsioonis: ‘tapariist, tapmine’.

Ütlemissuhte ja ennustamise tähenduse enam-vähem samastatud kordumine tähendusi eriti juurde ei anna.

Samastuvad *triste spectaculum* ja *gladius*. *Triste spectaculum* (ehk kogu Jeesuse kannatus) ja *hoc... quod dixerat* on vastandatud kui täitumine – ennustus.

Välja võib lugeda **ema** (*mater*) ja **poja** (väljendamata) opositsiooni, kuhu nad satuvad *lancea* ning *gladius*'e sünonüümia tõttu (*lancea [quod te transverberat] est gladius qui me transverberat*). Ema ja poeg on vaataja – vaadeldava rollis. Nagu *Planctus*'eski on Maria see, kes kogeb, rist ja oda, mis kannatusloos on osa Jeesuse kannatustest, haavavad siin Mariat

Esimest korda ilmub kinnise-lahtise vastandus.

4	21 – 22 – 23 – 24	rütm, riim, süntaktiline parallelistim, anafoor	sõnakordus <i>dum; caput – capitis</i> ; külgnevus <i>plagas – cruentis; manuum – digitis (- caput)</i>	Kogu loetelu saab tähenduse: kannatav Jeesus.
4	28 – 29	rütm, riim, allitaratsioon, süntaktiline parallelistim	sõnakordus <i>vulnus - vulneris</i>	<i>locus vulneris</i> = <i>vulnus</i> : haav
4	(21-24) – (28-30)	süntaktiline parallelistim	kylgnevus <i>caput – manus – digitus – latus</i> (ühe holonüümi partonüümid); sünonüümia <i>plaga – vulnus</i> ; külgnevus <i>cruentis – vulnus</i> ; <i>cruentis</i> 'el ja <i>in profluvio</i> 'l on ühine semantiline tunnus 'voolamine'	kannatav Jeesus
4		rütm, riim, süntaktiline parallelistim	tüvekordus: <i>supplex – supplicio</i> ; prefiksi- või prepositsioonikordus <i>sup-plex – su-spicio – sub – sup-plicio</i> ; prefiksita sünonüümia: <i>sub – de</i> ; sõnakordus <i>vulnus – vulneris</i>	Maria ja Jeesus: ülal – all; ilmajääjad

Vastandatud jälle ema ja poeg kui hukatav, surija ja kannatuse kogeja (Jeesusel on haavad, Maria nõrkeb); sellega on seotud vastandus üles – alla. Poja suund on ülevalt alla (*caput cernuum*), ema suund alt üles (*supplicio*). Samas on neil ühine predikaat “kannatus” ja ka “ilmajäämine” – riim tõstab esile *deficio* ja *profluvio* sarnasust. Selles samasuses on ka Marial predikaat “alla” (*supplex... supplicio... deficio*), “üles”-suund on tal ainult vastanduses Jeesusega.

3 – 4		rütm, sama riimiskeem	Sünonüümia: <i>spectaculum – suspicio</i> ; tüvekordus ja sünonüümia <i>vulnerat – plagas – vulnus – vulneris</i> ; <i>triste – supplex</i>	Kordub: ema – poeg (surija, haavatu – kogeja, kannataja)
----------	--	-----------------------	---	---

Haava, haavamisega seotud sõnad korduvad väga tihedalt. See ühendab Jeesust ja Mariat, samas rõhutab vastandust ühe kui vaadeldava, teise kui kogeja vahel.

5	31-33	rütm, riim, alliteratsioon ; süntaktiline seotus	tüvekordus <i>vita - vivens</i>	Vastandus <i>pendes – vita, vivens</i> . Võimatu sündmus: elu sureb
---	-------	---	---------------------------------	--

5	34-36	rütm, riim, alliteratsioon	külgnevus: <i>poena - scelestis - macula</i>	Vastandus <i>scelestus - caelestis</i> , seega <i>caelestis = sine macula</i> : taevalik = süütu.
5	(31-33) – (34-36)	rütm, riim, süntaktiline parallelism	metafoorne antonüümia: <i>saecula - caelestis</i> ; hüpo-hüperonüümia <i>pendes - poenas</i>	Ebaõiglane sündmus = võimatu sündmus; hukkamine, karistamine = ohverdus

Pendo saab vastandatuna *vivo*'le suremise tähenduse. *Caelestis* on riimiga vastandatud *scelestus*'ele ning süntaktiliselt võrdne *agnus sine macula*'ga, järelikult võrdsustuvad taevalikkus ja süütus. See, et karistuse kandja on *sine macula*, mitte *scelestus*, tähendab ebaõiglust. Süütu tall, kes kannab patud, annab aga lunastuse motiivi. Korralikuks ohvritalituseks on hädavajalik, et ohver oleks puhas, sellevõrra ebaõigluse teema taandub; üksnes seetõttu, et see ohver on ühtlasi taevalik kuningas, on sündmus ebatavaline.

Fili care viitaks veel justkui ema-poja suhtele, ent kõik vastuolud, mis esitatakse, on üldist laadi. Küsimus pole "miks poeg peab surema enne ema", küsimus on "miks kuningas ohverdatakse". Võimalik, et 5. salmi kaks poolt vastanduvad nagu 1. ja 2. salm: isiklikku ja üldist plaani esitades.

6	37-39	rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	külgnevus: <i>ara - ares - hostia - caro</i>	Vastandus <i>munda caro - ares in ara</i> ; puhtus - ohverdus? <i>crux = ara</i> ; karistus = ohverdus
6	40-42	rütm, riim, alliteratsioon, anafoor	Sõnakordus: <i>caro</i> ; sünonüümia: <i>peccatum - culpa</i> ; osaline sünonüümia (eitus): <i>cares - nescia</i>	Sama
6	(37-39) – (40-42)	rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	sõnakordus: <i>caro; cur; ara; areo; crux</i> ; tüvekordus <i>peccatis - peccato</i> ; grammatiline antonüümia: <i>munda - peccatum/culpa</i>	Kordub vastandus "puhas ohver – altaril põlemine"

Crux võrdsustatuna *ara*'ga kaotab oma karistuse tähenduse, selle asemele astub ohvredamisrituaal. Küsimuse vorm (*cur?*) justkui vastandaks predikaadid "altaril põlema" ja "puhtus". Selles kontekstis sünonüümsete *caro* ja *hostia* juurde käivad määrused *mundo* ja *pro peccatis* muutuvad samuti sünonüümseks. Sel juhul on *cara* põhjenduseks küsimuse *cur ares?* sisu, millele *mundo cara* on omamoodi vastuseks: maailmale (inimestele, patustele) kallis, väärtuslik just sellepärast, et ta nende eest ohverdatakse. Vastandus puhtuse ja ohverduse vahel on niisiis problemaatiline, sest "puhas" on seotud "ohvriga" (vastandub puhas ohver ohvriks olemisega), ohvri süütus on aga eeldatav, mitte ebatavaline. Isegi kui see oleks ebatavaline, annab *cur?* küsimusele vastuse *pro peccatis*.

37. rea kõlakujund tekitab tahtmise allitereeruvate sõnade vahel seost näha. *Munda* ja *cara* vahel on nõrk seos 'hüve'; samamoodi võiks näha seost *mundus - caro* 'lihalik maailm'.

Kuid lihalikkuse tähendust ei toeta vastandus vaimusega, nii ei toeta *munda – cara* seost peaaegu miski, nähtavasti on tegemist lihtsalt kalambuuriiga.

5 – 6		rütm, süntaktiline parallelism	sõnakordus <i>care – cara</i> ; sünonüümia: <i>scelestus – peccatus</i> ; metafoorne sünonüümia: <i>macula – peccatum/culpa</i> ; külgnevus <i>poena – peccatus – peccatum; agnus – hostia</i>	Karistus = ohverdus
-------	--	--------------------------------	--	----------------------------

Karistus võrdsustub ohverdusega; tegelikult vihjas sellele juba 5. salmi teine pool, tuues sisse nii karistuse kui lunastuse temaatika. 6. salmi laused, olgugi küsimusena vormistatud, on tegelikult vastuseks 5. salmi esimese poole küsimusele. Niisiis on kõik vastuolud esitatud juba 5. salmis ja kuna 5. salmi antiteesidele ei vasta sama tugevusega antiteese 6. salmis, siis ei lisa 6. salm sisuliselt midagi uut (peale arvukate kõlakujundite). Teatavat vastandust võib näha *fili care* ja *mundo cara* vahel (kallis emale – kallis maailmale), kuid nagu nägime, ei paista ka 5. salm erilise isiklikkuse poolest silma, ema-poja teema on seal väljendatud vaid formaalselt.

7	43 – 46	Rütm, riim, süntaktiline parallelism	Sünonüümia <i>perfidus-duplices-subdolos-falsos</i> ; külgnevus <i>testes-falsos</i> ; osaline antonüümia <i>mentes-linguas</i>	<i>Mentes perfidas = linguas duplices</i> : täiesti ebaõiglased inimesed ; <i>testes subdolos = falsos judices</i> : täiesti ebaõiglane kohus .
7	47 – 53	rütm, riim	Antonüümia: <i>senes-iunioribus</i> ; sünonüümia: <i>criminibus-peccati</i> ; hüpero-hüponüümia: <i>stipendium-suspendium</i>	<i>Senes ja iuniores = kõik inimesed</i>
7			Külgnevus: <i>testes-iudices-criminibus-damnati-stipendium</i>	ebaõiglus

Mentes ja *linguas*, mis võiksid olla vaimu-keha teljel antonüümid, saavad siin sünonüümideks, tähistades: täielikku valelikkust (nii ihult kui hingelt); sama juhtub külgnevate *testes* ja *judices*’ega, mis tähistavad täiesti ebaõiglast kohtumõistmist. Antonüümid *senes* ja *juniores* sama öeldisega saavad tähenduse geneerilisel tasandil: igas vanuses inimesed (so kõik inimesed). *Maioribus* keskvärre on motiveerimatu, kui mitte riimi arvestada; sõnasemantikalt võiks ju nii *senes* kui *maiores* tähendada suuri inimesi, täisealisi, aga see seos ei kerki esile, kuna vanade mõiste on niikuinii sisse toodud ainult selleks, et koos noortega kõiki inimesi tähistada.

Salmis vastanduvad normaalne ja ebanormaalne kohtupidamise käik sõna *solent* abil: normaalne oleks, et kurjategijaid karistatakse, aga toimub hoopis vastupidine.

8	54 – 55	Süntaktiline seos	Tüvekordus: <i>damnatis...damnatur</i> ; antonüümia: <i>damnatus – innocens</i>	Vastandus <i>damnatus – damnati</i> (kui süüdimõistetud – neetu, paheline)
8	56- 57	Süntaktiline parallelism, alliteratsioon	Prefiksikordus: <i>ex-</i> ; osaline sünonüümia <i>expedit-decet</i> (‘on kasulik – on õige’)	
8	54- 57	Rütm, riim, süntaktiline seos	Osaline sünonüümia <i>decet-expedit</i>	Kohusetäitmine = lasta end süüdi mõista?

8	58-61	Riim, süntaktiline parallelism, alliteratsioon	Metonüümne seos: <i>crimen-sanguis</i>	<i>Sanguis</i> = <i>crimen</i> : mõrv .
8	62-64	Riim	Antonüümia <i>nequitia-virtus</i>	
8		Rütm, riim	Osaline sünonüümia <i>crimen-nequitia</i> ; antonüümia <i>damnatis-salutis</i> ; <i>dece-nequitia</i> ; <i>innocens-criminum</i>	Tõelise ja valeliku vooruse vastandus

Salmi algul käib mäng *damno* varjunditega: *innocens* ei saa olla paheline, vaid üksnes süüdi mõistetud; see süüdimõistmine on ebaõiglusena ise üks lisapõhjus, miks kohtumõistjad on *damnati*.

Exprens ja *edocens* satuvad analoogilisse positsiooni nii süntaktiliselt kui ka alliteratsiooni kaudu, kuid alliteratsioonid on sisuliselt nõrgalt motiveeritud ja uut tähendust ei teki. Jälle jääb mulje kalambuurist.

Decet - expedit ridade riimumine *innocens – edocens* annab võimaliku tähenduse: see, et süütu laseb end süüdi mõista, on kohuse elluviimine. Paraku on riim (ja riimuvate ridade süntaktiline parallelism) ise väga vähe sisuliselt motiveeritud. On küll üks võimalus *edocens*'it muude sõnadega seostada: kui näha *fremunt_* ja *edocens* vahel ühist tunnust, kõnelemist, "häälelisust": õige asja kõnelemine – mõrvarite kõnelemine.

Sanguis koos *crimen*'iga ning vastandatuna *salus*'ele saab tähenduseks 'mõrv'. *Sub specie* tähendab juba ise *virtus*'e kaheldavust, mida rõhutab *nequitia*. Riim rõhutab *Dominus salutis* ja *sub specie virtutis* vastandust (tõeline ja valelik voorus); süütu süüdistamise ebaõiglus tuuakse esile valelikkuse märkimisega.

7-8		Rütm, riim	Külgnevus: <i>iudices-testes-damnati</i>	Kohtumõistmine = mõrv
-----	--	------------	--	------------------------------

Perfidus jne. seotakse *damnati* tähendusega: ebaõiglased, järelkult hukka mõistetud. Kui 7. salmis on juttu ainult halvast kohtumõistmisest, siis 8. salmis kõneldakse mõrvast; nende subjekt on sama, niisiis saab kohtumõistmisest mõrv.

9		Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	Tüvekordus <i>plantum-plange</i> ; <i>nove-novo</i> ; <i>matris-materterae</i> ; antonüümia <i>fili-matris</i> ; sünonüümia <i>plantum-lamenti</i> ; külgnevus <i>lamenti-lacrimarum</i> ; <i>immolemus-victimae</i> ; prefiksi kordus <i>im(molemus)-in(timas)</i>	Lein = ohver
5-6-9		Sarnane rütm	Sünonüümia <i>hostia-victima</i> ; külgnevus <i>agnus-ara-hostia-immolemus-victimae</i>	Vastastikune ohver

Analoogilisse positsiooni satuvad Kristus ja pisarad, mis tema pärast valatakse.

Vastastikune ohver: pisarad elu eest.

10	73-75	Rütm, riim, süntaktiline seos ja	Kesksõnade ühine omadus: alandus? vangistamine?	Kõik alandused/kannatused	
----	-------	----------------------------------	---	---------------------------	--

		parallelism		
10	77-80	Rütm, riim, süntaktiline parallelism	Osalised sünonüümid: <i>lucis-dies</i> ; antonüümia <i>dies-nocte</i> ; <i>vita-mortem</i> ; kordus <i>mortem</i> ; passiivid <i>clauditur-patitur</i>	<i>clauditur = patitur</i> ; <i>nox = mors, dies = vita</i>
10		Rütm, riim	Passiivvormide kordumine	Hea passiivsus – halb aktiivsus. Sulgemine = surm

Erinevate kesksõnadega väljendatakse: kõik alandused/ kannatused. Nagu

Planctus'eski, on siin aktiivsus kurjuse poolel, passiivsus Kristuse poolel.

Clauditor saab analoogias *morte patitur*'iga lisatähenduse: 'hävitatakse' vms. *Dies* ja *vita* muutuvad sünonüümideks, nagu ka *mors* ja *nox*. Tähelepanuväärne on selles salmis sulgemise negatiivne tähendus: alguses liitub vangistamine, sidumine üldiselt alandustega, seejärel samastub öö ja surmaga.

11	81-82	Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	Kordub prepositsioon <i>in</i> ; asesõna <i>hac-hoc</i> ; antonüümia <i>invita-malo</i> ; <i>vita-mori</i>	Elu = kannatus
11	83-88	Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	Tüvekordus (<i>re</i>) <i>primi-(ex)primi</i> ; prefiksikordus <i>ex(primi)-ex(imi)</i> ; osaline sünonüümia <i>dolentis-malis-aestus</i>	Üles - alla vastandus
11		Alliteratsioon, rütm	Kordus <i>malo-malis</i> ; eituse kordus <i>in(vita)-ne(quit)</i> ; osaline sünonüümia <i>malo-volo</i> ; antonüümia <i>invita-volentis</i>	<i>Mori=tantis malis eximi</i> , kuna <i>vita=malum</i>

Rütm, süntaktiline parallelism ja *in vita invita* ning *mori malo* sünonüümsus võrdsustab *vita* ja *malum*'i või teeb *malum*'ist *vita* predikaadi – *mala vita* 'elu on halb, kannatus'. Võimatute ja/või ihatud tegevustena satuvad ühte paradigmasse *aestum reprimo-exprimo – malis eximor* (ühtviisi võimatu on valu väljendada, maha suruda ja sellest pääseda). *Aestus* saab *malum*'i-*dolor*'i täielikuks sünonüümiks. Kuna *reprimo* on kindlasti allapoole, *eximo* aga ülespoole suunatud tegevus, siis asetuvad sündmused kuhugi "keskele", kus kannatused ei lähe "alla", Maria aga ei pääse "üles".

In vita sum invita, in malo mori malo ja tantis malis eximi volentis tekitab tautoloogia: "nii kannatades tahan ma surra, kuna mu kannatav hing, kes soovib nii paljust kannatusest pääseda, ei suuda muret väljendada ega maha suruda".

12	89-91	Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	Kordus: <i>terret</i> ; <i>motus</i> ; <i>terrae</i> ; antonüümia <i>caelum-terra</i> ; sünonüümia <i>nefarius-impious</i> ja nende külgnevus <i>scelus</i> 'ega	<i>Terra = scelerati</i> ; aga <i>terra</i> ja <i>caelum</i> = kogu maailm
12	91-96	Rütm, riim	Antonüümia <i>nefarius/impious-sanctus/hagios</i> ; sünonüümia <i>sanctus-hagios</i>	Kaks paradigmat: kõlvatud kurjategijad – pühade pojad ja püha Kristus

12		Rütm, süntaktiline seos ja parallelism	Hüpo-hüperonüümia: <i>scelus-occidunt</i>	Kristus kui taevas, kurjategijad kui maa
----	--	--	---	---

Kuritegu tähistavad sõnad on paigutatud kiasmina kahte põhjuslikus suhtes olevasse lausesse: *scelus terrae caelum terret...terrae motus terret (motus) nefarios*, nii ei ole *terra* kahes lauses samas tähenduses: esimesel korral on ta ühes paradigmas kuriteo / kurjategijatega, teisel juhul on ta neile vastandatud ja seega läheneb pigem *caelum*'ile 'osa maailmast'. *Terra* kasutamine tundub olevat motiveeritud peamiselt alliteratsioonist *terro*'ga. *Nefarius* ei lisa *impius*'ele mingit infot juurde ja on seega tautoloogiline. *Terra* kahetähenduslik kordus viitab sellele, nagu peaks ka *motus* olema kahes eri tähenduses, aga *impios nefarios* grammatiline vorm seda ei toeta: kui maavärisemine hirmutaks kurjategijate tegusid, peaks olema *impiorum nefariorum*. On siiski võimalik, et *motus*'t on tahetud siduda just kurjategijatega (kui objekti subjektiga).

Scelus seletatakse lahti: *te, Christe hagnos, occidunt*. Süntaktilises parallelismis satuvad ühte paradigmasse *scelus terrae – terrae motus – impii nefarii* ja teise *caelum terret – terret motus – [sanctorum filios] et te Christe hagnos occidunt*, niisiis vastanduvad kurjategijad ja Kristus kui maa ja taevas.

11-12		Rütm, sarnane alliteratsiooniskeem, paarisvärsid	Külgnevus <i>mori-occidunt</i>	Vastandus surm – surm (kui hüve – katastroof, kuritegu)	
-------	--	--	--------------------------------	--	--

Hoc in malo satub paralleeli *scelus terrae*'ga. Tekib vastandus igatsetud surma ja kurja surma, tapmise vahel. Jälle on kõrvutiasuvad salmid isikliku ja kosmilise plaani pinnal vastandatud.

2b Flete fideles animae paralleelstruktuurides moodustuvad paradigmad

Flete on tekst, kus esmapilgul on kõik parallelismidest üle ujutatud. Paljud salmid kujutavad endast kalambuuride tulevärki (*in vita invita; munda caro, munda cara* jt); kuuerealises salmis kordab kolm rida sisuldasa täpselt kolme esimest rida, kusjuures sõnavaragi oluliselt ei muutu (*cur in ara crucis ares....cur in crucis ares ara*), sõnad on lihtsalt teises järjekorras. Lähemal vaatlusel aga selgus, et paljud tekkivad seosed on hoopis nõrgemad kui *Planctus*'es. Kui *Planctus*'es on enamus paarissalme antiteetilised ning lähestikku asuvad salmid on reeglina kas sünonüümsed või antiteetilised, siis *Flete* puhul ei ühenda paljusid paarissalme midagi enam kui silbistruktuur (*Salutaris noster vrd Mi Johannes*). Selliseid salme võib küll võtta kontrastsetena isikulisuse-ebaisikulisuse teljel, kuid et see täiel määral mõjule pääseks, peaks see erinevus ka mujal tekstis markeeritum olema. Selle asemel on suur osa ajast väga ebaselge, kas see on üldse Maria, kes kõneleb.

See on seda ebaselgem, kuivõrd Jeesus ja Maria ei esine üldiselt ema ja pojana. On vaid paar kohta, kus Jeesuse kohta öeldakse *fili*. Palju olulisem on selle kõrval Jeesus vastanduses kurjadele inimestele. Vastanduse teljeks on *Flete* olulisemaid vastandusi: **all–üleval**. Nende aksioloogilised väärtused on muidugi selged, ühelegi lugejale pole üllatuseks, et kõik jumalik seostub ülalolemisega ja kõik inimlik või koguni põrgulik allaolemisega. Maria on selles kontekstis lihtsalt veel üks allolev inimene. Ta on alandlik (*supplex*), vaatab üles (*suspicio*) ja on *sub supplicio*, samas kui Jeesuse karistamine väljendub tema ülesriputamises, kust ta vaatab alla (või ka vajub pisut alla – *caput cernuum*).

Puuduoleva ruumilise vastandusena peaks esile tooma vastanduse **puudumist sees–väljas** vahel. Puuduvaks või kaduvaks peaks seda nimetama, kuna seda väljendavad paljud prefiksivõrd ja prepositsioonid, enamasti väga efektsel kujul. See-eest on olemas vastandus **kinni–lahti** vahel, kusjuures need ei ole aksioloogilisel skaalal väga kindlalt paigutatud.

Arvestades kõiki neid erinevusi, on lausa hämmastav, et *Flete*'s on olemas *Planctus*'es olnud märgi **sisu ja vormi** vastandus, ning samuti Simeoni ennustuse kontekstis. Maria pisarad kui kannatuse märk on samuti olemas, kuigi mitte otse Simeoni ennustuse kõrval.

3.a Ómagyar Mária-siralom'i parallelismide ülevaade tabeli kujul⁴³.

I 1	1 – 2	Alliteratsioon, ühtne stroofistruktuur	sõnakordus: <i>syroilm – syroilmol</i> ; vastandus mineviku (<i>volek</i>) ja oleviku (<i>sepedyk</i>) vahel; eituse (<i>thudo-thlon</i>) ja jaatuse (<i>syroilm-ol</i>) vahel	Teadmatus = leina puudumine.
1		Rütm. riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	külgnevus: <i>syroilm – bu</i> ; <i>syroilm-sepedyk</i> ;	<i>bu = siroilm</i> ; <i>sepedyk = ozuk = epedek sepedyk – ozuk – epedek</i> : kannatus = lein

Bu ja *siroilm*; *sepedyk*, *ozuk* ja *epedek* saavad sünonüümideks. Mõlemas grupis tekib samasus nutmise ja kannatuse vahele; nutt ei esine mitte kannatuse tagajärjena, vaid ühe selle

⁴³ (Graggeri liigenduses (1923:9))

sünonüümia. Liikumine minevikust olevikku toimub samamoodi nagu *Planctus*'es: õnnest õnnetusse, teadmatuses teadmatusse, seega on teadmatus seotud õnnega.

2		Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	– <i>tul</i> lõpu ('-st, poolt, eemale') kordus	<i>Vylag = fi = urum</i> : poeg = valgus = rõõm: igasugune hüve või terve maailm. Lahutamise – terviku vastandus.
---	--	--	---	--

Sõnas *fyodum* sisaldub vastandus vanem – laps. *Vylag, fi ja urum (=ürim)* muutuvad sünonüümideks, seega on poeg igasugune hüve, aga ka poeg = maailm = rõõm, st. **terve maailm**. Sel juhul vastandub *választ – világ* kui lahutamise – tervik. Lahutamise on rõõmu antonüüm. Erinevalt *Planctus*'est jääb ära kosmiline plaan (rõõmust, valgusest lahutatud maailm); tõenäoliselt figureerib Jeesus siin ise nii maailma kui valgusena (mida võimaldab *vilag* mitmetähenduslikkus).

1-2		Rütm	Antonüümia <i>syrolm-urum [ürim]</i> ; <i>epedek-ezes</i> ; 1.salmi kaasaütleva ja teise ablatiivi vahel; osaline sünonüümia – <i>thlon</i> ja – <i>tul</i> vahel, – <i>thlon</i> ja <i>walasth</i> vahel	Poeg = rõõm, terviklikkus, maailm, valgus
-----	--	------	---	--

Vastandlikud käändelõpud ja kibeda-magusa vastandus loovad vastasseisu: *syrolm, bu ja vylag, fyom, urumem* vahel. Teise salmi rõõmule vastandatud lahutamise teema rõhutab lahutamist kui kannatuse põhjust.

3	7 – 8	Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	<i>urodum-fyodum</i> : kordub 1.Sg possessiivsufiks ja deminutiivsufiks; ühine semantiline tunnus: mees	Poeg = isand
---	-------	--	---	---------------------

Lausestruktuur seob samaks isikuks poja ja isanda (iseenesest vastukäivad mõisted). *ezes ja eggen* yg paralleelses kasutuses tekib ka sünonüümia: magusus (meeldivus) – ainulaadsus.

3		Rütm	Antonüümia <i>fyodum-aniath</i> ; kaudselt ka <i>ezes-bu</i> ; sünonüümia – <i>beleul</i> ja – <i>ky</i>	<i>thekunched = kyniuhhad</i>
2-3		Sõnakordus	Sünonüümia – <i>tul</i> ja <i>beleul, ky-</i> vahel	<i>Sydou</i> ja <i>fyom</i> kui liitja – lahutaja .

Thekunched ja *kyniuhhad* on võrdsustatud, poja pilk suudab lohutada. Vastanduvad *walasth* ja 3. salmi alguse pöördumise vahel (kaugenemine – lähenemine: *thekunched* saab lähenemise tähenduse). Lausete alused: *sydou-fyodum* vastanduvad sel juhul kui lahutaja ja liitja.

Poeg, kes 2. salmis on passiivne, saab 3. salmis aktiivseks; siin on tegemist ilmselt samasuguse vastandumisega Maria passiivsusele (kogejalikkusele) kui *Planctus*'es.

Negatiivne ja positiivne eemaldumine (kui tõlgendada *kyniuhhad* kui väljatõmbamist) on vastandatud nagu tegelikkus ja soov. Arvestades aga, et see oleks tekstis ainus juhus, kui üldse oleks tegemist eemaldumise kui millegi heaga, tundub tõenäolisem tõlgendus 'lohuta, kergenda'.

4		Rütm, riim,	Külgnevus <i>scemem-iunhum; kunuel-</i>	Vere voolamine –
---	--	-------------	---	-------------------------

		sõnakordus, süntaktiline parallelism	<i>buol</i> ; sünonüümia <i>bu-olelothy</i> ; antonüümia <i>the-en</i> ; sufiksikordus: <i>-el</i> ja <i>-ol</i> ; osaline sünonüümia <i>arad-hull</i>	pisarate voolamine
--	--	--	--	---------------------------

Pisarad saavad verega ekvivalentseks: minu pisarad voolavad – sinu veri voolab – see on mu südame kurbus. Kurbus esineb nii põhjuse kui tagajärjena, mis on teksti paigutatud läbisegi (sinu vere voolamine kurvastab mind ja ma nutan).

3-4		Rütm	Külgnevus <i>syrou-kunuel</i> ; sõnakordus <i>bu</i> ; osaline sünonüümia: <i>thekunched- scemem</i> ; vastandus <i>-ol</i> – <i>-beleul</i>	Kogev ja tegev vaatamine
-----	--	------	--	---------------------------------

Nägemisega seotud terminite kordus annab siin sama vastanduse mis *Planctus*'es: Jeesuse pilk teeb midagi Mariaga (päästab, lohutab); Maria pilk näeb ning teeb midagi tema endaga (paneב kannatama).

5	15-16	Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	Kordus <i>vylag</i> ja <i>virag</i>	<i>Vylag</i> = <i>virag</i> : midagi ülimat ; aga ka maailm kui õis .
5	17-18	Rütm, riim, alliteratsioon, süntaktiline parallelism	Kordub passiivivorm	

Kõrvutuvad valgus ja/või maailm ning õis. Valguse valgus, õie õis tähendab valgeimat valgust, ilusaimat õit, seega teatud absoluuti (kaotamata muidugi oma valguse ja õie tähendust). Samas võib *vilag vilaga* tähendada ka maailma valgust, see annaks ambivalentsuse ka *virag*'ile: maailm kui õis, Jeesus kui õis.

Ka siin ilmub Jeesuse positiivne passiivsus. Kaks salmi esimest rida hakkavad tähendama kõike head, kaks viimast kõike halba.

6		Rütm, riim, alliteratsioon	Kordub sufiks <i>-ul</i> (kui tõlgendada seda mõlemal juhul adverbisufiksina). Antonüümia <i>keseruen-mezuul</i>	Vastandus <i>mez</i> – <i>viz</i>
---	--	-------------------------------	---	-----------------------------------

Vastanduvad mesi ja vesi, poja predikaadina on mesi sama, mis ilu, nii seostub iluga ka veri – ilu alandamine on korratud kujundiga: meest saab vesi. Teine tõlgendusvõimalus oleks 'veri voolab kui vesi', kuid seda ei toetaks nii võimas parallelism kui *vizeul* lugemist adverbina. Mee muutumine veeks on paralleelne kibedusega, mida kogeb magusaim.

5-6		Süntaktiline sarnasus		<i>vylag</i> = <i>virag</i> = <i>mez</i> ' kõik hea' <i>kynzathul</i> = <i>scegenul</i> 'passioon' : ebaõiglus, võimatus: Maria kui õis .
-----	--	-----------------------	--	--

Vylag, *virag*, *mez* ja *scepsseg* tähistavad koos midagi head, ilusat jms; *kynzathul* ja *scegenul* koos kogu passiooni. Mee muutumine veeks on paralleelne kibedusega, mida kogeb magusaim või kibedusega, mida kogeb Maria, kui ta pojast (magususest) ilma jääb. Kuna 6. salm toob jälle teksti Maria, hakkab ka 5. salmi teise isiku vorm osaliselt tähendama tema pöördumisi ja *virag* võib tähendada ka teda.

7		Rütm, riim	Antonüümia <i>kyul-bel</i> ; külgnevus <i>syrolm/fuhazat-bu</i>	Valu – pisarad kui sisu – väljendus
---	--	------------	---	--

Siin on nagu *Planctus*'eski lein ja kannatus vastandatud kui sisu ja väljendus. Erinevus on selles, et Simeoni salm ilmub alles hiljem tekstis.

8		Rütm, riim, süntaktiline parallelism	Antonüümia <i>halal-illen</i> , kordub deminutiiv <i>eggedum, urodum</i> ; imperatiiv <i>wegh-illen-maraggun-felleyn</i>	Vahetus: ema poja vastu. Em a ja maailma sarnasus: Jeesus on neile isand
---	--	--------------------------------------	--	--

Ekvivalentsena on vastandatud ema ja poeg. Sünonüümiks saavad ainus ja isand. *Urodum* ja *kyth wylag felleyn* kaudu satuvad samasse paradigmasse ka ema ja maailm (mõlemaid valitseb Maria poeg).

II 1		Rütm, riim	Sünonüümia <i>ygoz-bezzeg</i> ; minevik (<i>niha egyre</i>) ja olevik <i>ere,erzem</i> ; <i>scouuo</i> ja <i>egyre</i> ühine tunnus: verbaalsus	<i>Scouuo – buthur</i> : sisu – vorm
------	--	------------	---	---

Vastanduvad *scouuo* ja *buthur* kui sisu ja vorm; Maria ja Simeon, kui ennustaja ja selle täidesaamise kogeja, seega ka minevik ja olevik (ennustamise aeg – täidemineku aeg).

2		Rütm, riim, alliteratsioon	<i>Tuled</i> ja <i>ualmun</i> ühine semantiline tunnus: eemaldumine	Surm surma vastu: vahetus (Maria soovitud surm, soovitud lunastus)
---	--	----------------------------	---	--

Maria predikaat on *ualmun*; poja predikaat *num...kynzassal halallal*. *Ualmun* saab siin kindlasti surma tähenduse, niisiis on vastandatud ema surm poja surmaga. Taas üks normaalne vahetus (igatahes normaalsem asjade käik kui toimuv), mis jääb sooviks.

3		Rütm, riim	Antonüümia <i>turuentelen-byuntelen</i> ; seda rõhutav <i>-telen</i> sufiksi kordus; külgnevus <i>hol-ulud</i> (võib võtta ka aktiivi-passiivi vastandusena); oaline sünonüümia <i>fugwakethwe</i> ; partitsiipide kordus	Hea passiivsus - halb aktiivsus.
---	--	------------	---	---

Partitsiipide jada koos *hol/ulud* vastandusega hakkab tähendama kogu passiooni; süütu suremine vastandub seadusetu tapmisega. Verbivormide vastandusest (passiivsed partitsiibid ja aktiivne finiiivorm *ulud*) on näha, et ka siin on aktiivsus halva (seadusetu), passiivsus hea pärusmaa, esimene tähendab piinamist, teine kannatamist. See pole ungari keeles nii enesestmõistetav kui ladina keeles: verb kannatama (*szenved*) ei ole vormilt erinev suvalisest intransitiivsest verbist. Järelikult on kontrast veel tugevam.

4	43-44	Rütm, riim, süntaktiline parallelism	Tüvekordus <i>keguggethuk-kegulum</i> ; jaatuse-eituse vastandus imperatiivsete vormide korduses	Vahetus: ema surm poja oma vastu (soovitav)
4		Rütm, riim, süntaktiline seos ja parallelism	Osaline antonüümia <i>keguggethuk/leg kegulum-ullyetuk</i> ; külgnevus <i>halal-ullyetuk</i> ; antonüümia <i>anya-fy</i>	Ühinemine kui lunastamise ekvivalent

Vastanduvad ema ja poeg ning neile halastamine – elu elu vastu, vahetus, lunastus. Vahetus – elu elu vastu – on omakorda ekvivalentne ühendamise *owog... egembelu ullyetuk*. Surm (olgu lunastav või ühendav) on Maria jaoks parem, kui see, mis toimub.

I 8 – II 2, 4		Sõnakordus <i>halal; fy</i>	Lunastus, vahetus (jäab sooviks)
------------------	--	-----------------------------	---

Ema ja poja vastandus läbi kõigi kolme salmi. Ema predikaadiks on igatsus surra: *wegh halal engumet, tuled ualmun, ne leg kegulm, egembelu ullyetuk* – soovitud surm. Poja omaks: pääsemine, mida ema talle soovib: *illen, maraggun, num...kynzassal halallal, keguggethuk*.

I 3- 6-8; 3-5- 6	7-21-29-30; 7-17-20		Kordus <i>urodum</i> ; teatav antonüümia <i>scegenul-kyth felleyn</i> vahel; kordus <i>ezes</i> ; selle antonüümia <i>keseruen</i> 'ga
---------------------------	------------------------	--	--

Nende salmide paralleelsuses liitub ülevuse-alanduse vastandus magususe-kibeduse, aga ka jõu-jõuetuse vastandusega (kui mesi muutub veeks, on tegu ju lahjenemise, nõrgenemisega).

3b Ómagyar Mária-siralom'i paralleelstruktuurides moodustuvad paradigmat

Raske on vanaungari Maarja-itku kohta lisada midagi, mida poleks *Planctus*'e juures juba öeldud. Siin toimivad kõik samad vastandused, mis lühikeses *Planctus*'es; on olemas: **kokku-lahku** liikumine, **aktiivsuse-passiivsuse** vastandus, isegi Simeoni ennustuse **sisu ja vormi** vastandus. Vahest *Planctus*'est veelgi tugevamalt on markeeritud **ema-poja** suhe.

2. Narratiivne komponent

Kuigi *Planctuse* žanr esindab esmajoones lüürilist diskursust, ei puudu tal ka narratiivne komponent: kõige hõlpsam on seda näidata tema ümberjutustatavuse kaudu. Narratiiv on midagi, mida saab ümber jutustada; kuigi *Planctus*'ed kaotavad ümber jutustades palju, on neis midagi, mis isegi siis kaotsi ei lähe. Lisaks ei saa arvestamata jätta passioonikonteksti: *Planctus*'te taust on narratiiv ning ta ise sisaldab narratiivseid molekule.

Ei maksa unustada, et *Planctus*'te narratiiv ei ole kindlasti sama, mis passiooninarratiiv (või laiemalt evangeeliumin.). Evangeeliumi seisukohalt katab *Planctus*'tes kajastatav üksnes paar episoodi. *Planctuse* tekstid aga ei anna isegi neid ajalises järgnevuses, passioonisündmused on paigutatud justkui samasse ajahetkesse eri kohtadele ning vaatlejal tarvitseb pöörduda, et näha teist sündmust. Seda võib küll

nimetada representeerimiseks (kahtlemata kujutab tekst mingit maailma), kuid vaevalt küll narratiiviks Bremond'i mõttes (kus üheks tingmuseks oli sündmuste ajaline järgnevus ja põhjuslik seotus). Teatav narratiivsus ilmneb hoopis loos Maria kannatustest: "lugu" kõneleb sellest, mida ta tunneb, mida tahab, kelle poole pöördub, mis talle meenub. Ja see lugu püsib koos seda tugevamalt, mida isikulisem on jutustus; kui muutub küsitavaks, kes on kõneleja, taandub tekst passiooni kirjeldamisele.

Võib tekkida küsimus, kas saab teksti, mille sisu seisneb fragmentaarsete, ruumiliselt, mitte ajaliselt eraldatud sündmuste kogemises, mingilgi määral narratiivseks nimetada? Pigem on siin ju tegemist seisundi kui muutuste kirjeldamisega ning narratiiv eeldaks diskontinuitiivset, sündmuste aega, kus minevikul ja tulevikul oleka selge vahe (Todorov 1990: 28). Arvan, et seda saab siiski teha: Maria isiklikus loos on olemas vähemalt minevik, mis erineb olevikust; ning lunastusloo fragmentide näol on tekstides olemas minevik, olevik ja tulevik, kõik läbisegi paisatuna ja ühekorraga. Kirjelduslikkusest hoolimata on tegu sündmustega, tasakaalu rikkumisega ning tulevikuliselt kõneldakse ka tasakaalu taastamise võimalikkusest. Kuna tasakaal jääb kõigi *Planctus*'te oleviku piires taastamata, võib kõnelda lõpetamata loost (mis on õige ka liturgiliselt: passioonile järgneb Ülestõusmispüha, liturgilises draamas *Visitatio sepulchri*. Passioonitekst ei saagi Kristusest kõnelevat narratiivi lõpetada.

a) Narratiivne süntaks: funktsioonid; predikaadid ja argumendid, koht ja aeg

Siin on tegemist madalaima astme süntagmaatilise korrastatusega, nõ lausetasandiga. Me ei saa kasutada lause mõistet selle tavatähenduses, kuna see on liiga ebamäärane: teatavasti võib lause olla lõpmatult pikk ja lõpmatult keerulise ehitusega, tema ainus defineering on tema predikatiivsus (Õim 1974: 69–71). Nii ebamäärane mõiste võib vastata samahästi teksti segmendile kui tervele tekstile. Seetõttu kasutan **funktsiooni** terminit ja Barthes'iga (1975: 243-246 (1966)) sarnaselt käsitlen seda üksusena tähistatava tasandil, mistõttu see ei pea kokku langema üksusega tähistaja tasandil (see ei pea olema lause, vaid võib olla mitu lauset või üksnes lause osa). "Tähistajat" ja "tähistatavat" tuleb siin mõista keeletasandi üksustena, kuna kõrgemal tasandil

muutub terve keelemärk tähistajaks⁴⁴. Erinevalt Barthes'ist ei hakka ma eristama “päris funktsioone” ja indikaatoreid, kuna see jaotus tundub mulle ebasüsteemaatiline⁴⁵. See tähendab, et funktsioonina käsitlen üksusi, mis annavad esmast infot nii kujutatud maailma tegelaste ja tegevuste kui ka aegruumi kohta.

Funktsioonide esitamine on paratamatult problemaatiline: nagu öeldud, toimub tegelik liigendus loomuliku keele tähistatava tasandil, kuid selguse huvides on kirjelduse ajal vajalik tekst liigendada tähistaja tasandil, st näidata need lineaarse teksti segmendid, kus esmane info asub. Lahendan probleemi, esitades kõigepealt vastavad segmendid (sageli olen selle käigus mõningaid teksti osi ringi tõstnud ja mõnda sõna korranud, näiteks tseugmate puhul, et näidata seotust mitme eri sõnaga) ning lisades seejärel neist abstraheritud info. Paratamatult tuleb see info, mis pole loomuliku keele tähistaja tasandil, esitada loomulikus keeles või vähemalt loomulikul keelel baseeravas koodis, teisisõnu, tuleb sõnastada informatsioon, millel iga kord ei ole sõnalist vastet, millest tuleb, et mõnda lugejat ei pruugi siin pakutud abstraktsioon rahuldada. Palun meeles pidada, et see abstraktsioon saab tähistatavale üksnes läheneda.

Siiani olen kasutanud üldkeelseid tegelase ja tegevuse mõistet. Nüüd tuleb terminoloogiat täpsustada. Edaspidi ei kõnele ma tegevustest, kuna see mõiste sisaldab vihjet dünaamilisusele ning eristub sellega omadustest, mis oleks justkui staatilised. Ma ei pea seda vahetegemist otstarbekaks, sest kõrgemal organiseerituse astmel, sündmuste tasandil, võib sündmus moodustuda niihästi mitmest tegevusest kui

---

⁴⁴ Barthes küll oma “tähistajat” ja “tähistatavat” funktsiooni määratlemise juures nii ei defineeri, õigemini, ei defineeri üldse, kuid hiljem väidab osa funktsioonitasandi üksuste, indikaatorite kohta, et need viitavad (*referent*) teatud tähistatavale (247). On ilmne, et “tähistatav”, millele viitab funktsionaalse tasandi üksus nimega ”indikaator”, ei ole seesama tähistatav, mille üksused on funktsioonitasandi üksusteks, vaid juba kõrgema astme oma, sekundaarse modelleeriva süsteemi oma.

⁴⁵ Esiteks ei näe ma põhjust, miks peaks eri kategooriatesse paigutama üksused, mis väljendavad aegruumi ja üksused, mis väljendavad tegevusi. Teiseks on see jaotus üks põhjusi, mille tõttu Barthes paigutab ühele tasandile eri tasandite üksused: näiteks peab ta ühe taseme eri üksusteks informante ja “päris indikaatoreid”, millest informandid annavad teavet aegruumi kohta ning indikaatorid “iseolomujoone, tunde, üldise atmosfääri, teatud filosoofia” (1975: 249) kohta, märkamata, et “päris indikaatori” tähistajaks on enamasti kas informandi või “päris funktsiooni” tähistatav. N: tähistatav “tormine suveöö” (aegruum) võib tähistada pingelist õhkkonda.

Olen küll nõus, et on olemas erinevus kujutatud maailma ja seal toimuvate sündmuste vahel, kuid see erinevus on näha alles järgmisel tasandil, mille suhtes funktsioonid on tähistajad. Funktsioonide tasandil pole veel võimalik aru saada, mis on kujutatud maailma süžeeu struktuur, kus paiknevad piirid selle sees, ja mis on selle struktuuri taustal toimuvad sündmused, so piiririkkumised (süžeeu maailma ja sündmuse vahekorra kohta vt. Lotman 1991: 109-118). Lihtsaim näide: kui ajakategooria on määratlemata, pole ühe segmendi alusel võimalik kindlaks teha, kas tegemist on üldajaga või olevikuga (vastandatuna minevikule ja tulevikule), samamoodi ei saa funktsiooni tasemel vahet teha püsivate ja ajutiste predikaatide vahel.

mitmest omadusest⁴⁶. Samuti eeldab tegevuse ja tegelase mõiste teatavat aktiivsust ning nõuaks subjekti-objekti vastandust. Kuna mina aga käsitlen sündmuste tasandil mitte tegevusi, vaid suhteid eri tegelaste vahel, ei ole ka see vastandus otstarbekas. Eelistan käsitleda tegelaste kohta saadavat teavet predikatsioonina; see jätab ära tülika vahetegemise tegevuste ja omaduste vahel, rääkimata metafooridest. Kasutan seega argumendi mõistet, mis hõlmab nii subjekte kui objekte, ning predikaadi mõistet, mis hõlmab nii tegevused kui omadused. Need abstraheeritud terminid ei ühti ei lauseliikmete ega sõnaliikidega: predikaadiks võib olla nii grammatiline öeldis, alus, sihtis kui ka täiend, nii verb, substantiiv, adjektiiv kui adverb.

Mõnes funktsioonis on raske vahet teha, kas tegemist on argumendi või predikaadiga: näiteks *filius* ja *mater* kujutavad endast kõrgemal tasandil suhet, seega võiks neid käsitleda predikaatidena, kuid samas nende kasutus tekstis (eriti *Planctus*'e esimeses pooles) meenutab kohati pärisnimelist kasutust. Olen – võibolla ebakorrektselt – märkinud neid argumentidena. Kahtlemata on see ebakorrektn, kuna sellega võtan juba arvesse funktsioonide omavahelisest seosest tekkivat infot ning intertekstuaalset infot. Igatahes on sellel ebakorrektsusel kirjelduslik väärtus, sest vastasel korral saaks argumentidena ära näidata peaaegu ainult pärisnimesid ja selliseid üldnimesid, mis mitte mingile suhtele ei viita. Kuna selliseid sõnu on tekstis suhteliselt vähe, muutuks funktsioonide mõtestamine pikaks ja raskesti jälgitavaks.

Kõigi funktsioonide juures märgin ära predikaadi(-d); argumendid siis, kui need on mingil moel markeeritud; muud muutujad (ruum, aeg, võimalikkus) samuti siis, kui nad on markeeritud.

b) Sündmustetasand

Selle all pean silmas enam-vähem sama, mida Barthes nimetab **tegevustasandiks** (*niveau des actions*). Mõiste aluseks on kontseptsioon, et tegelase defineerib tegevus, vaatekoht, mida esindavad ka Greimas, Todorov ning Bremond. Todorov taandab “Ohtlike suhete” analüüsis tegelased nendevahelistele suhetele – tegelasi on äärmiselt palju, kuid nende predikaadid on klassifitseeritavad; Bremond'i jaoks on iga tegelane ühe või teise tegevusjada agent ning Greimas ei soovita kirjeldada narratiivi tegelaskujud (*caractères*) mitte selle alusel, kes nad on, vaid selle alusel, mida nad

---

⁴⁶ See eristus on ebaotstarbekas juba sõnasemantika puhul: see on põhjuseks, miks semantiliselt on adjektiivid verbidega sarnased (mõnes keeles lausa puudub verbide ja adjektiivide eristus). Vt Õim 98.

teevad, ning kasutab tegelaste (*personnages*) asemel **aktantide** (*actants*) mõistet⁴⁷. Nende vaatekohtade ühisosa on selles, et tegelaskuju on määratletav piiratud hulga tegevussfääride kaudu, mida on võimalik liigitada (Barthes 1975 (1966): 258); teisisõnu, tegelases ristuvad struktuursed rollid (Lotman 1991: 120). Tegevust ei tohi siinkohal mõista konkreetsete tegudena, mis asuvad madalamal tasandil (Barthes'i funktsioonid), vaid üldisemalt: nt iha, suhtlemine, võitlus. (Barthes 1975 (1966): 256-258).

Kuigi käesolev tasandite liigitus vastab enam-vähem Barthes'i liigitusele, ei kasuta ma siiski tema terminit "tegevustasand". Kaldun arvama, et suhete mõiste (nagu seda kasutab Todorov (Barthes 1975 (1966): 257) on efektiivsem kui tegevuse mõiste, lahendades hoobilt perspektiivi probleemi (näiteks Greimas' mudelile oleks perspektiivi liiga keeruline rakendada (Barthes 1975 (1966): 258-259). Kuna praktilise analüüsi käigus osutuski enamus omadusi-tegevusi kahe tegelase vahelisteks suheteks, siis jään selle termini juurde.

Mis tahes tasandi märgid moodustuvad madalama tasandi märkidest nii süntagmaatiliste kui paradigmaatiliste suhete kaudu. Nii on ka narratiivse komponendi tasanditega: kuigi narratiiv põhineb järgnevusel, sündmuste jadal, ei kerki olulised sündmused esile üksnes üksiktegevuste lineaarsest seotusest. *Planctus ante nescia* ülesehitus näiteks on nii rõhutatult antiteetiline, et see hakkab oma rolli mängima ka tegelaste ja sündmuste kujunemisel. Üksiktegu, millele mõni teine on vastandatud, on struktuuriliselt olulisem, kui selline, millel pole. Ning tegevused, millel puudub teksti leksikaalsel tasandil antitees, liituvad – nagu parallelismipeatükis näha – kõlakujundite ja stroofistruktuuride mõjul paradigmasse, millele juba leidub vastasparadigma. Seejuures pole välistatud, et üks ja sama tegevus liitub mitme eri paradigmana, mis võivad omavahel vastandlikud olla.

c) Narratiivne organiseeritus

Termini olen võtnud Tzvetan Todorovilt (1990: 31), kes peab selle all silmas peamiselt seda, mis tüüpi transformatsioonid narratiivi käigus aset leiavad, kuna narratiivi tingimuseks peab ta 1) järgnevust; 2) transformatsioone. (1990: 30)

Mütoloogiliselt organiseeritud narratiivis muutub predikaat iseenda vastandiks: A> mitte-A. N: Kangelane on õnnetu > kangelane saab õnnelikuks (1990: 31). Tüüpiline

---

⁴⁷ Aktandid jagunevad kuude kategooriasse, mis on kahekaupa vastandatud: subjekt-objekt, andja-vastuvõtja ning abiline-takistaja. Teglane võib olla loo käigus mitme eri aktandi positsioonis. (Greimas 1966: 176–180)

transformatsioon on tasakaalu ja tasakaalutuse vaheldumine (1990: 31). Lõpetatud tsükkel näeks välja järgmine: algne tasakaal - selle rikkumine - tasakaalutus - olukorra parandamine - taastatud tasakaal (Todorov 1990: 29).

Gnoseoloogiliselt ehk **episteemiliselt** organiseeritud narratiivis toimuv transformatsioon on tajumisviisi muutumine, mitte põhipredikaadi muutumine enese vastandiks nagu mütoloogiliselt organiseeritud narratiivis (Todorov 1990: 31). Selle võimalikud skemaatilised esitused oleksid: teadmatus/väär teadmine - teada saamine või ennustus - täitumine.

Selle võimalikud skemaatilised esitused oleksid: teadmatus/väär teadmine - teada saamine või ennustus - täitumine.

N: Detektiiv ei tea, kes on mõrvar > detektiiv saab teada, kes on mõrvar (1990: 31-34).

Kolmanda organiseerituse liigina toob Todorov **ideoloogiliselt** organiseeritud narratiivi, kus kõik tegevused on mingi printsiibi, abstraktse idee või reegli produktiks (1990: 35-37)⁴⁸ Todorov ise möönab küll selle organiseerituse vähest formatiivsust: idee ei suuda üldjuhul sündmustele kindlat järjekorda anda (1990: 39). Tavaliselt on vaja lisajõudu kas mütoloogilise või gnoseoloogilise organiseerituse näol.⁴⁹

d) Narratsioon

Seegi tasand on üle võetud Barthes'i mudelist (1975 (1966): 260-266).

Funktsioonid ja tegevused on sellel tasandil liidetud narratiivseks

kommunikatsiooniks, mis eeldab jutustaja ja kuulaja/lugeja kohalolu tekstis.

Kahtlemata on jutustaja märke kergem leida – kasvõi iga kord, kui ta ütleb “mina” - , vastuvõtjaga pole see nii kerge. Üheks selliseks “lugeja/kuulaja hääleks” tekstis on olukord, kus jutustaja kõneleb millestki, mis on talle endale teada ning mille üle ta ise ei pea enam mõtlema; lausungi ainus mõte on anda sellest teada ka vastuvõtjale⁵⁰.

---

⁴⁸ Nagu mainitud peatükis “Strukturaalse meetodi rakendamisest”, ei tundu kõik selle liigi näited põhjendatud: puhtakujulise parallelismi toimimist peaksin mina pigem lüürilise diskursuse segunemiseks narratiiviga kui teatavaks narratiivsuse tüübiks. Teistele näidetele ei saa sama ette heita (“Adolphe” või “Ohtlikud suhted”), kuigi paneb mõtlema, kas neis vähemalt sama tugevalt ei esine mütoloogiline (eriti “Adolphe’is”) ja gnoseoloogiline organiseeritus (eriti “Ohtlikes suhetes”).

⁴⁹ Todorov illustreerib ka selle narratiivtüübi segunemist “ruumilise” korrastatusega “Adolphe’i” (tõusev ja langev gradatsioon) ning “Märkmeid põranda alt” (gradatsioon ja kontrast) puhul (1990:37-38). Jälle tundub mulle kahtlane selliste võtete sidumine ainult narratiiviga.

⁵⁰ “Kuulaja hääl” tekstis on lähedane keele konatiivsele funktsioonile Jakobsonil (Barthes 1975 (1966): 260)

(Barthes 1975 (1966): 260) Sel hetkel ei näe vastuvõtja enam läbi jutustaja silmade, vaid jutustaja kõneleb temaga otse.

Narraatori ehk jutustaja märke on küll kergem leida, kuid ühtset definitsiooni tal pole. Ühe seisukoha järgi samastub ta autoriga, narratiiv on sel juhul ühe “mina” väljendus, kes eksisteerib loost sõltumatult. Teise vaatekoha järgi on jutustaja kõiketeadev, Jumal tekstis – korraga tegelaste sees (teades kõike, mida nemadki), korraga neist väljaspool (kuna ei samastu kellegagi neist). Kolmandaks on väidetud, et jutustaja peaks loos piirduma sellega, mida tegelased võivad märgata ja teada, nii et iga tegelane oleks kordamööda narratiivi edastaja. Barthes etteheide kõigile neile seisukohtadele on, et need võtavad jutustajat ja tegelasi kui elavaid, eksisteerivaid inimesi, mis viib omakorda järeltulele, nagu oleks narratiiv referentsiaalselt konstitueeritud (reaalsusillusioon); tema eelistab lähtuda nii fiktiivsest jutustajast kui fiktiivsetest tegelastest. Autor ja jutustaja on kaks eri asja: viimane on esindatud jutustuses kui märgisüsteemis⁵¹. (1975 (1960): 261)

Narratsioon ise saab selles mudelis toimida kahel moel: isikuliselt ja ebaisikuliselt. Need laadid ei lange kokku eristusega esimese ja kolmanda isiku asesõnade vahel. Kuni kolmandas isikus tekst on võimalik ümber kirjutada esimesse isikusse, ilma ei muutuks midagi peale asesõna ja pöörde, on tegemist isikulise laadiga (Barthes 1975 (1966): 262-263)⁵²

Narratiivsed märgid, mis madalama taseme märgid kommunikatsiooniks liidavad, võivad võtta väga selgepiiriliste koodide kuju: nt “elas kord...”. Siia alla kuulub alguste ja lõppude kodeerimine, vaatepunktide küsimus, plaan jne. (Barthes 1975 (1966): 264; plaani ja vaatepunkti kohta vt Lotman 1991: 153-181) Osa selle tasandi materjali on ühine narratiivse situatsiooniga, mis on ise narratsiooniväline. (Barthes 1975 (1966): 265)

Rõhutan omalt poolt taas, et kõigi nende elementide jälgitavus siin analüüsitud tekstides ei tähenda, et nad oleksid puhtal kujul narratiivid. Narratsioonitasandil on madalama tasandi elemendid seotud kokku tervikuks; neid tervikuid on väga erilaadilisi. Narratiivne on see tasand seekaudu, et ta organiseerib teksti representeerivat külge, nõ neid asju, “millest juttu on“, aga kuna temasse kuulub see,

---

⁵¹ Kontseptsioon, ilma milleta suuremat osa keskaja kirjandusest ei saaks jutustaja osas üldse analüüsida: reeglina on toleaeagsed tekstid anonüümsed.

⁵² Harvem juhtub ka vastupidist – kõneleja oleks justkui ikka “mina”, kuid kõik võiks olla öeldud ükskõik kelle poolt. nt mõned *Flete fideles animae* värsid.

kuidas seda öeldakse, siis võib sellega edukalt kirjeldada mis tahes teksti, kus üldse millesti juttu on. Barthes isegi peaaegu möönab, et see pole enam puhtnarratiivne tasand: “Narratiivi kokkuvõtte või parafraas /-/ säilitab sõnumi individuaalsuse. Teisisõnu, narratiiv on suuremate kaotusteta taandatav. See, mis jääb tõlkimatuks, on määratletud üksnes viimasel, narratsioonitasandil.” (1975 (1966): 269)

See, et meie poolt vaadeldavad tekstid on osalt ka metatekstid, asetab osa nende elemente kahele tasandile korraga. Passioonisündmuste jutustamise viis – kuidas Maria neid näeb ja kas see on üldse alati Maria – kuulub nendest sündmustest kõneleva loo narratsioonitasandile. Kui aga võtta neid tekste kui lugu Maria kannatustest, siis kuulub Maria kogemine/nägemine sündmustetasandile.⁵³ Nii leiamegi kaks ümberjutustuse võimalust: üks on rääkida tekstis kajastuvatest passioonelementidest; teine on rääkida sellest, kuidas Maria seda tajub. Nagu edaspidi näeme, ei ole nende aegruum sama. Seda topeldatust illustreerivad hästi allpool toodud predikaadistruktuurid: pealtnäha lihtsates värssides avalduvad keerulised alistusstruktuurid iga kord, kui juttu tuleb Mariast endast: mida ta tunneb või mida soovib.

1a *Planctus ante nescia* funktsioonitasand

Predikaadistruktuurid

Planctus ante nescia /-/ Sg1 [Arg1 mina [Maria], Pr nutmine, lein+eituse, Aeg minevik (*ante*)]

planctu lassor anxia, crucior dolore [Arg1 mina [Maria], Pr lein, nõrkus, kannatus; passiivsus]

orbat orbem radio /-/ Judaea [Arg1 Judaea, Arg2 maailm, Arg3 valgus, Pr lahutamine<>ilmajäämine]

orbat /-/ me Judaea filio, gaudio, dulcore [Arg1 Judaea, Arg2 mina, Arg3 poeg, Pr lahutamine<>ilmajäämine]

/orbat orbem/ radio, /me /-/ filio [Arg1 poeg, Pr valgus]

filio, gaudio, dulcore. Fili, dulcor unice, singulare gaudium [Arg1 poeg, Arg2 ema/kõik inimesed Pr rõõm-olemine, ainulaadsus]

matrem /-/ respice [Arg1 ema [Maria], Arg2 = 7a = 7b, Pr soov (imperatiiv)]

---

⁵³ Pseudo-Barnardi (13. sajandi koodeksist pärineva) proosa-*planctus*’e pealkiri kõlab: *Liber de passione Christi et doloribus et planctibus matris eius*. Eks seegi näita kahe loo kõrvuti eksisteerimist.

7a fili /-/ matrem /-/ respice [Arg1 poeg, Arg2 ema, Pr vaatamine, Aeg tulevik, Mod opt, unreal]

7b conferens solatium [Arg1 poeg, Arg2 ema, Pr lohutamine<>lohutuse saamine,]
 matrem flentem [Arg1 ema Pr nutt]
 torquent [Arg1 [Maria], Arg 2 = 9a, Pr kannatus]

9a pectus, mentem, lumina [Arg1 [Maria], Arg 2 = 9a1, Pr tajumine, tundmine]

9a1 tua vulnera [Arg 1 sina [Jesus], Pr haavatud]

quae mater, quae femina tam felix [Arg1 ema, naine, Pr õnnelik]
 quae mater, quae femina /-/ tam misera [Arg1 ema, Pr kannatus]
 Flos florum, dux morum, veniae vena /-/ tibi [Arg1 sina [Jesus], Pr õite õis (ilu),
 kommete juht (õigus), halastuse soon (halastus)]
 quam gravis in clavis est tibi poena! [Arg1 sina [Jesus], Pr kannatus, karistuse
 kandmine]
 proh dolor! [Arg1 [Maria] ja/või [Jesus] Pr kannatus]
 tibi /-/ hinc color effugit oris, hinc ruit, hinc fluit unda cruoris [Arg1 sina [Jesus],
 Arg2 värv/veri, Pr ilmajäämine<>eemaldumine]
 O quam sero deditus quam cito me deseris [Arg1 sina [Jesus], Pr1 lühiajalisus; Arg 2
 mina [Maria]; Pr kokkusaamine, Aeg: minevik; Pr lahkuminek, Aeg: olevik
 /-/ me Sg2 /-/
 (o quam digne) genitus /-/ [Arg1 sina [Jesus], Arg2 mina [Maria], Pr
 sündimine<>sünnitamine, Aeg minevik,]
 o quam digne genitus... *kuni* quam amara praemia [Arg1 [Jesus], Pr 18a ja 18b =
 vastuolu, ebaõigus]
 18a o quam digne genitus /-/ o quis amor /-/ tibi /-/ o quam dulcis pignoris [Arg1
 sina [Jesus], Pr väarikus, armastus, headus]
 18b quam abjecte moreris /-/ corporis tibi fecit spolia /-/ quam amara praemia
 [Arg1 sina Pr alandus, surm, ilmajäämine, kannatus]
 corporis /-/ fecit spolia /-/ dulcis pignoris amara praemia [Arg1 [Jesus], Arg 2 keha, Pr
 19a = pandi eest tasumine]
 19a corporis /-/ spolia /-/ pignoris /-/ praemia [Arg 1 keha, Pr pant, äravõtmine]
 O pia... *kuni* mens patientis [Arg1 [Jesus], Arg2 gens, Pr 20a, b, c, d} = ebaõigus]
 20a O pia gratia [Arg1 [Jesus] Pr leebus, õigus, halastus]
 sic morientis [Arg1 [Jesus] Pr surm]

- 20b O zelus, o scelus invidiae gentis [Arg1 rahvas, Pr kadedus, kuritegu]
- 20c O fera dextera crucifigentis [Arg1 [rahvas] Pr julmus, ristilöömine, kehalisus]
- 20d O lenis /-/ mens patientis [Pr leebus, kannatus; passiivsus, vaimsus]
in poenis [Arg1 [Jesus] Pr karistuse kandmine]
- O verum eloquium iusti Simeonis! /-/ promisit [Arg1 Simeon, Pr õigus; kõnelemine, töötamine; Aeg: minevik]
- gladium sentio doloris [Arg1 mina [Maria] Pr kannatus, tundmine]
- gemitus, suspiria, lacrimaeque foris [Arg1 [Maria] Pr nutt]
- vulneris /-/ interioris [Arg1 [Maria] Pr haavatud]
- indicia sunt [Arg nutt, lein Pr tähistamine]
- parcito /-/ mihi noli [Arg1 Maria, Arg2 26 ab = vahetus = lohutus; Pr soov]
- 26a1 parcito proli, mors [Arg1 poeg, Pr halastuse saamine; surm+eituse, Mod opt, Aeg tulevik] [või Arg1 poeg Arg2 surm Pr halastus, Mod opt, Aeg tulevik? vrd. *planctus ante nescia*]
- 26a2 mors, mihi noli [parcere] [Arg1 mina [Maria], Pr surm; halastus+eituse, Mod opt, Aeg tulevik]
- 26a3 tunc mihi soli sola mederis [Arg1 mina [Maria], Pr lohutus, ravi, Mod opt, Aeg tulevik]
- 26b1 morte /-/ separer a te [Arg1 mina [Maria], Pr1 surm, Arg 2 sina [Jesus], Pr lahkumine, Mod opt]
- 26b2 beate /-/ te [Arg1 sina [Jesus], Pr õnnis]
- 26b3 Sg 1 /-/ dummodo, nate, non crucieris. [Arg1 mina [Maria], Pr1 soov; Arg2 poeg Pr2 kannatus+eituse, Mod opt]
- quod crimen, quae scelera gens commisit effera [Arg1 rahvas, Pr julmus, kuritegu; aktiivsus]
- vincla *etc* sine culpa patitur [Arg1 Jesus, Pr 28ab = ebaõigus]
- 28a vincla, virgas, vulnera, sputa, spinas, cetera /-/ patitur [Arg1 [Jesus] Pr kannatus, alandus, vangistus, karistuse kandmine; passiivsus]
- 28b sine culpa [Arg1 [Jesus] Pr süütus]
- quaeso /-/ parcite /-/ crucifigite /-/ affigite [Arg1 mina [Maria], Arg2 [hukkajad], Pr pöördumine Arg3 = 29abc; Pr soov]
- 29a nato /-/ parcite [Arg1 poeg, Arg2 [hukkajad] Pr halastuse saamine < halastamine, Mod opt, Aeg tulevik]

29b matrem crucifigite [Arg1 ema, Arg2 [hukkajad] Pr ristilöömine<=>suremine, Mod opt, Aeg tulevik]

29c aut in crucis stipite nos simul affigite [Arg1 meie [Maria ja Jesus] Arg2 [hukkajad], Pr hukkamine<=>suremine; Mod opt, Aeg tulevik, Ruum kokku] male solus moritur [Arg1 poeg, Pr surm; üksindus, Ruum lahku] reddite /-/ crescat [Arg1 ema, Arg2 31a, Pr soov]

31a reddite [Arg1 ema, Arg2 = 33 = surnud poeg, Arg3 rahvas, Pr tagasiandmine<=>tagasisaamine,

31a1 /-/ ut crescat /-/ osculis, amplexibus [Arg1 [Jesus] Pr1 kosumine, kasvamine; Arg 2 [Maria] Pr embus, Mod opt, Aeg tulevik, ruum kokku] maestissimae [Arg1 [Maria]; Pr kurbus] corpus exanime, /-/ minoratus /-/ cruciatus [Arg1 [Jesus] Pr surm, alandus, kannatus; passiivsus; Aeg minevik] utinam /-/ [Arg1 Maria, Arg2 =34a =surm; Pr soov]

34a sic doleam ut dolore peream [Arg1 mina, Pr soov; surm Mod opt, Aeg tulevik] nam plus est dolori sine morte mori quam perire citius. [Arg1 mina [Maria] Pr kannatus, ellujäämine] quid stupes, gens misera [Arg1 rahvas, Arg2 36abc Pr kogemine, jahmatus]

36a terram se movere [Arg1 maa, Pr liikumine, värisemine]

36b obscurari sidera [Arg1 tähed, Pr pimedus]

36c languidos lugere [Arg1 haiged, Pr nutt]

gens /-/ solem privas lumine [Arg1 rahvas, Arg2 päike, Arg3 valgus, Pr ilmajätmine<=>ilmajäämine, Ruum lahku] lumine [Arg [Jesus], Pr valgus] solem /-/ quomodo luceret? [Arg1 päike Pr valgustamine Mod võimatu] gens /-/ privas /-/ aegrum medicamine [Arg1 rahvas, Arg2 haige, Arg3 ravim, Pr ilmajätmine<=>ilmajäämine, Ruum lahku] aegrum [Arg1 [kõik inimesed, rahvas ise?] Pr haige] medicamine [Arg1 [Jesus], Pr ravim] aegrum /-/ unde convaleret? [Arg1 haige, Pr paranemine Mod võimatu] gens /-/ homicidam liberas [Arg1 rahvas Arg2 mõrvar Pr vabastamine<=>vabanemine, Ruum lahku] homicida [Arg1 [Barrabas] Pr tapmine]

gens /-/ Jesum das supplicio [Arg1 rahvas, Arg2 Jeesus, Pr karistamine<>karistuse kandmine]

gens /-/ male pacem toleras [Arg1 rahvas, Arg2 rahu, Pr mitte sallima]

pacem [Arg1 [Jesús], Pr rahu]

gens /-/ veniet seditio [Arg1 rahvas, Pr mässu talumine, Aeg: tulevik]

gens /-/ docta [Arg1 rahvas, Arg2 = 50a = rahvast tabavad õnnetused; Pr teadmine; Aeg: tulevik (perfekt)]

50a famis, caedis, pestium pondere [Arg1 rahvas, Pr õnnetused]

gens /-/ scies [Arg1 rahvas, Arg2 = 50ab = Jeesuse surm, Barraba elu; Pr teadmine]

50a Jesum /-/ mortuum [Arg1 Jeesus, Pr surm, Aeg minevik (perfekt)]

50b Barrabamque vivere [Arg1 Barrabas, Pr elu]

gens caeca, gens flebilis [Arg1 rahvas, Pr pimedus, sõgedus; õnnetus]

gens /-/ age poenitentiam [Arg1 rahvas, Pr kahetsus Mod imperatiiv, Aeg tulevik]

dum tibi flexibilis Jesus est ad veniam. [Arg1 rahvas, Arg2 Jeesus, Pr2 leebus, järeleandlikkus; Pr halastamine<>halastuse saamine, Aeg tulevik]

gens /-/ quos fecisti, fontium [Arg1 rahvas, Arg2 allikad, Pr1 avamine, aktiivsus]

prosint tibi flumina [Arg1 sina [rahvas], Arg2 jõed, Pr kasu saamine<>kasulikkus]

fontium /-/ flumina [Arg1 haavad/veri Pr allikad/jõed]

flumina sitim sedant omnium, cuncta lavant crimina [Arg1 jõed, Arg2 = 58ab = kõik janused ja kurjategijad, Pr leevendus, puhastus, Aeg tulevik]

58a sitim /-/ omnium [Arg1 kõik, Pr janu]

58b cuncta /-/ crimina [Arg1 kõik, Pr kuritegu]

flete, Sion filiae [Arg1 Siioni tütrede, Pr nutt Mod imperatiiv, Aeg tulevik]

Sion filiae, tantae gratiae [Arg1 Siioni tütrede, Arg2 = 60a = halastus Pr tänulikkus, rõõm]

60a /-/ Sion filiae /-/ gratiae [Arg1 Siioni tütrede, Arg2 [Jesús]; Pr halastuse saamine<>halastus]

angustiae [Pr ängistus, kannatus]

sibi sunt deliciae [Arg1 Jeesus, Pr rõõm]

Sion filiae /-/ pro vestris offensis [Arg1 Siioni tütrede, Pr süüteod, Aeg minevik]

Sion filiae /-/ in amplexu ruit [Arg1 Siioni tütrede, Arg2 [Jesús] Pr embamine, Mod imperat, Aeg tulevik, Ruum kokku]

dum pendet in stipite [Arg1 [Jesús], Pr ristilöödud olemine]

mutuis amplexibus [Arg1 Jeesus, Arg2 Siioni tütrede, Pr embus, vastastikkus, Ruum kokku]

Jesus /-/ se parat (amanti-)bus brachiiis protensis. [Arg1 Jeesus, Arg2 = 67a = kes armastavad, Pr1 ootamine, vastuvõtt, embus; Ruum: lahku ja kokku (embus)]

67a amantibus [Arg1 [kes tahes? Siioni tütrede], Pr armastus]

in hoc solo gaudeo /-/ matris [Arg1 ema, Arg2 = 68a = lunastus; Pr rõõm, Mod kondits]

68a quod pro vobis doleo /-/ matris [Arg1 ema, Arg2 teie [kes tahes, juuresviibijad], Pr kannatuse endale võtmine<>kannatusest pääsemine].

quaeso /-/ [Arg1 ema, Arg2 = 69ab Pr kõnelemine, palumine, soov]

69a vicem /-/ reddite: [Arg1 teie [kes tahes, juuresviibijad], Arg2 ema, Pr tagasi andmine, tasumine, Mod imperat, Aeg tulevik, Ruum kokku]

69b plangite [Arg1 teie [kes tahes, juuresviibijad], Arg2 = 69b1= ema õnnetus, Pr nutt, Mod imperat, Aeg tulevik]

69b1 matris dampnum [Arg1. ema, Pr õnnetus, häda]

Kahe eri loo funktsioonid

1) Passiooni (Maria või mingi muu narraatori kõneldud loo) funktsioonid

Paigutan tekstilõigud ajalisse järgnevusse, kui see võimalik on. Nurksulgudes on sõnad, mis tekstis sel kujul ei esine, kuid mis kuuluvad kannatusloo juurde – olen siin andnud näiteks teksti kojunktiivid indikatiivis, kui tegu on millegagi, mis passioonis toimub ja mis on konjunktiivis sellepärast, et Maria on vahendajaks. Kõiki teise isiku vorme pole ma siin välja vahetanud, sest mõnel juhul ei tundu seal mingit isikut tegelikult taga olevat. Kui mõni omadus või tegevus asub nii üldajas kui ka ajalises järgnevuses (ning ajalises järgnevuses mitmes kohas), siis pole see hooletusviga, vaid seda on võimalik võtta mõlemana korraga.

Üldeaeg: Jesus: valgus *radio; lumine*; poeg [*Mariae*] *filio*, rõõm ja muidu hea, ainulaadne *gaudio, dulcore; dulcor unice, singulare gaudium; dulcis*; ilus *flos florum*, õige, õiglane, süütu, väarikas *dux morum, [dignus] sine culpa*, armuline *veniae vena; amor; gratia; flexibilis est ad veniam; gratiae*; õnnis *beate*; lohutav, kosutav *conferens solatium; medicamine*; rahu *pacem*; rahvas, Juudamaa: kade *zelus, invidae*; julm *effera*; misera; sõge, pime *caeca*; õnnetu *flebilis, misera*

Ajaline järgnevus on alljärgnevalt jaotatud minevikuks, olevikuks ja tulevikuks. Kõik passioonisündmused (ristilöömine, suremine, ristilöömisele eelnev vangistus) on paigutatud oleviku kategooriasse, kuid selle sees on lõiguti eristatud sündmusi, mis võib-olla toimuvad pisut varem/hiljem kui teised.

Minevik: *digne genitus – dulcis pignoris – O verum eloquium justi Simeonis! – promisit gladium – [Sion filiae] vestris offensis*

Olevik: *O fera dextera crucifigentis – Quod crimen, quae scelera gens commisit effera! Vincla, virgas, vulnera, sputa, spinas, cetera sine culpa patitur – Homicidam liberat, Jesum das supplicio, male pacem toleras*

Orbat orbem radio, [Mariam] Judaea filio (gaudio, dulcore) – (tua) vulnera – veniae vena, quam gravis in clavis est (tibi) poena! Proh dolor! hinc color effugit oris, hinc ruit, hinc fluit unda cruoris –/–/ abjecte moreris! O quis amor corporis (tibi) fecit spolia! O quam dulcis pignoris quam amara praemia! O pia gratia sic morientis! O zelus, o scelus invidae gentis!, o lenis in poenis mens patientis!– [cruciaris] — solus moritur – [gens] quos fecist, fontium – pendet in stipite – se parat amantibus bracchiis protensis.

Tulevik: (juba surnud Jeesus, selle tagajärjed) *corpus exanime – minoratus – cruciatus – stupes gens misera terram se movere, obscurari sidera, languidos lugere – solem privas lumine, quomodo luceret? aegrum medicamine, unde convaleret?– veniet seditio. Famis, caedis, pestium scies docta pondere Jesum tibi mortuum Barrabamque vivere –*

Tulevik: (lunastus) *veniae vena – tibi=gente flexibilis Jesus est ad veniam. (Quos fecisti, fontium) prosint tibi flumina, sitim sedant omnium, cuncta lavant crimina. Sion filiae, tantae /–/ gratiae /–/ pro vestris offensis – pendet in stipite mutuis amplexibus; se parat amantibus bracchiis protensis.*

Kuulajaga kaasaegne, tekstisiseselt tulevikuline üleksutse: *Gens caeca, gens flebilis, age poenitentiam – flete, Sion filiae, tantae gratae gratiae, pro veatris offensis – in amplexus ruite – amantibus – vicem /–/ reddite – matris dampnum plangite*

Nagu näha, on eri tegevused teksti laiali paigutatud üpriski sõltumatult nende ajalispõhjuslikust järgnevusest. Teatavaks erandiks on ainult 9.-10. ja 12.-14 salm, mis on üsna järjekindlalt tulevikus.

2) Maria kurbuse loo funktsioonid

Üldaeg (suhe Jeesusega): ema-poeg; fili, nato, nate, proli; rõõm gaudio, dulcore. Fili, dulcor unice, singulare gaudium – conferens solatium? mater, femina, tam felix, tam misera

Minevik: õnnelik (Planctus ante nescia – tam felix); koos, sünd: O quam sero deditus – o quam digne genitus; Simeoni ennustus: verum eloquium justis Simeonis, quem promisit gladium

Olevik: kurbus, kannatus, lein, tundmine, soov poega päästa, soov surra planctu lassor anxia, crucior dolore – Orbat /-/ me Judaea filio, gaudio, dulcore. Fili – matrem flentem – respice, conferens solatium. Pectus, mentem. lumina torquent tua vulnera – tam misera! Proh dolor! – quam cito me deseris – quam abjecte moreris – (Simeonis quem promisit) gladium sentio doloris – gemitus, suspiria lacrimaeque foris vulneris indicia sunt interioris – parcito proli, mors mihi noli, tunc mihi soli sola mederis.

Morte, beate, separer a te, dummodo, nate, non crucieris – nato, quaeso, parcite, matrem crucifigite, aut in crucis stipite nos simul affigite – male solus moritur – utinam sic doleam, ut dolore peream nam plus est dolori sine morte mori quam perire citius – in hoc sol gaudeo quod pro vobis doleo. Vicem quaeso reddite, matris dampnum plangite

kõneleb, palub, pöördub: leksikaalselt väljendatud quaeso; imperatiivid respice, parcito, parcite, reddite, plangite ja muidugi kõik mina-vormid (koos sina-vormidega!)

Tulevik?: saab tagasi surnukeha? reddite maestissimae corpus vel exanime, ut sic minoratus crescat cruciatus osculis, amplexibus.

See lugu liigendub aegadeks veel vähem – mõne üksiku sündmuse kohta võiks veel öelda, et see toimub varem, kui teksti olevik, tuleviku ja oleviku vahel on aga praktiliselt võimatu vahet teha. Maria kogeb tervet passiooni ühekorraga, ajaliselt liigendamata, mis muidugi tähendab, et ka kuulaja kogeb seda samamoodi.

1b *Planctus ante nescia* sündmustetasand

1) Passiooniteksti suhted (evangeeliumiga seotud):

Kõik inimesed/Siioni tütre/d/sõge rahvas ja Jeesus <> armastus: *amor... gratia; amantibus* (ühelt poolt juba olemas, teiselt poolt võimalik)

Juudamaa, rahvas -> Jeesus: teevad kurja, tapavad: *scelus; crimen... crucifigentis, scelera; patientis, sine culpa patitur, cruciatus; vincla, virgas, vulnera,*

sputa, spinas, cetera; in crucis stipite; pendet in stipite; tua vulnera, gravis... poena; moreris, morientis, solus moritur, corpus exanime, Jesum mortuum

Sellest ühest küljest laiem, teisest küljest samastuv suhe inimeste (Juudamaa rahvas, kõik inimesed, Siioni tütreid) ja Jumala (Jeesuse) vahel: süütegu, kuritegu (*Sion filiae... pro vestris offensis; gens... cuncta... crimina*)

karistavad teda *crucifigentis; vincla, virgas, vulnera, sputa, spinas, cetera; in crucis stipite; pendet in stipite Jesum das supplicio; in clavis... poena; in poenis*
ei salli, kadestavad: *zelus, invida, male toleras*

Kõik inimesed, Juudamaa/rahvas <- kurjategija või kurjus (Barrabas; Juudamaa/rahvas): kannatavad selle all (*gens misera, gens flebilis; languidos lugere; aegrum...unde convaleret?; homicida; veniet seditio... famis, caedis, pestium docta; sitim*)

Kõik inimesed, Juudamaa rahvas, Siioni tütreid -> Jeesus: otsivad andestust, kahetsevad (või peaksid seda tegema): *age poenitentiam; flete, angustiae*

Jeesus -> inimesed, Juudamaa/rahvas, Siioni tütreid: halastab, andestab (*veniae vena, pia gratia, est ad veniam, cuncta lavant crimina, tantae gratiae, flexibilis*)

Jeesus -> maailm, inimesed (sh Maria): kõik hea - valgus (*radio, lumine*); kaunis, meeldiv, magus, õnnis, rõõm ise (*gaudio, dulcore; dulcor unice, singulare gaudium; flos florum, dulcis (pignoris), gratia; beate*); ravi, lohutus, (*solatium, medicamine, sitim sedant, prosint*), rahu (*pacem*)

Inimesed/Juudamaa rahvas -> Jeesus: lahutavad, (jätavad ilma, võtavad ära, viivad ta eemale) (*color effugit oris,... ruit, fluit unda cruoris; tibi fecit spolia; exanime; orbat orbem radio... solem privas lumine, aegrum medicamine*)

Jeesus <> Maria: eemalduvad, lahkuvad või on lahus (*Iudaea orbat... me filio; cito me... deseris; solus moritur; morte separer a te* (kuigi soov, on see lahkumine reaalne, Maria soovib lihtsalt, et see sünniks teistpidi); *reddite maestissimae...ut crescat amplexibus* (väljendatud ühinemissoovi kaudu))

Inimesed, kogu kosmos (parallelismi kaudu ka Juudamaa rahvas ise ja Siioni tütreid)<> hüved (Jeesus): jäävad ilma, lahutatakse, kaotavad terviklikkuse (*orbat orbem radio...; terram... sidera.... languidos...solem privas lumine... aegrum medicamine; seditio*)

Jeesus-> maailm, inimesed (sh Maria): koondab, lähendab, läheneb, vähemalt on selleks suuteline (*in amplexus... mutuis amplexibus, se parat... brachiiis protensis;*

respice conferens solatium); seda väljendab juba tema vastandus tema hukkajatele (vt eelmisi)

Inimesed, Siioni tütreid (parallelismi kaudu ka Juudamaa rahvas ise) -> hüved, Jeesus: võivad läheneda (*in amplexu ruite*)

Jeesus-> Barrabas, maailm? inimesed?: lunastus, tema elu teise elu eest: *dulcis pignoris amara praemia; homicidam liberat... Jesum mortuum, Barrabamque vivere*

Jeesus<>Maria: ema ja poeg (sellest, et ta on Jumala poeg, juttu ei tule): (*fili... matrem respice, parvito proli, nate, nato... parvite*);

Simeon->Maria: annab teada, ennustab (*o verum eloquium... quem promisit, gladium*)

Tegevuste järgnevused: Jeesus on üllas (*dux morum, digne genitus, pia gratia*) ja alandatakse (*abjecte moreris, virgas, sputa, minoratus*) ja ülendatakse taas (*crescat*); sündis (*sero deditus... digne genitus... nate*) ja sureb (*moreris, morientis, solus moritur, corpus exanime, Jesum mortuum*).

Inimesed/Juudamaa/Siioni tütreid teevad kurja (*scelus... gentis; crimen... scelera gens commisit; Sion filiae... pro vestris offensis; gens... cuncta... crimina*), kahetsevad seda ("tulevikus") (*age poenitentiam; flete, angustiae*) ning saavad andeks (*veniae vena, pia gratia, est ad veniam, cuncta lavant crimina, tantae gratiae, flexibilis*). Viimane on küll ainult osaliselt ajaliselt järgnevusse kuuluv: Jeesus on *veniae vena* juba enne, kui keegi talt üldse andeks palub.

Maailm on tervik (*orbis*; ema ja laps, päike ja valgus, haige ja tema ravi, maailm ja Jumal), see lõhutakse (mis toob kaasa kannatused: *obscurari sidera, languidos lugere*); viimaks on võimalik taas liituda (*in amplexu ruite*).

2) Maria-teksti suhted

Maria->inimesed (Siioni tütreid?): lunastus (*pro vobis doleo*)

inimesed (Siioni tütreid)->Maria: kaastunne (*vicem... reddite: matris dampnum plangite*)

Maria<>Jeesus: soov lunastada – et poeg võiks ellu jääda ja/või et ta ise võiks surra (*parvito proli, mors mihi noli... morte, beate, separer a te, dummodo nate non crucieris; nato quaeso, parvite, matrem crucifigite, aut in crucis stipite nos simul affigite*);

soov koos olla, läheneda – kasvõi surmas (*matrem flentem respice conferens solatium; aut in crucis stipite nos simul affigite – male solus moritur; reddite... corpus vel exanime, ut... crescat cruciatus oculis amplexibus. Utinam... dolore peream*)

Maria<- Jeesuse passioon: kogeb, tunneb (otsesõnu *gladium sentio doloris*) (väga rõhutult: eriti silmnähtav on see värssides, kus nii Jeesus kui Maria on justkui nägemise/vaatamise subjektiks – ainult et Jeesuse vaatamine oleks aktiivne, sellel oleks mõju Mariale (*respice... conferens solatium*), samas kui Maria vaatamine on vaatamine selles mõttes, nagu seda sõna enamasti kasutatakse: tajumine (*pectus, mentem, lumina torquent tua vulnera*). Siia kuulub tegelikult ka järgmise lõigu predikaat: kannatus. Seeläbi on Maria mingil määral vastandatud kurjale kannatavale rahvale, kes **ei** näe: *gens caeca* – ja isegi kui ta vaatab, on pimeduses ega saa aru: *stupes... obscurari sidera*.

Maria<- Jeesuse passioon: kannatab (see on samuti väga tugevalt esile tõstetud: kuigi *Planctus* on passioonitekst, käivad näiteks kõik *dolor, doleo* esinemised⁵⁴ Maria kohta – Jeesuse kohta käivad sõnad on pigem selle kohta, mis vaatlejale paistab (nt eriti drastiliselt ...*lumina torquent tua vulnera*, st haavad on Jeesusel, aga kannatab Maria!), me ei tea, mida ta tunneb: Kahtlemata on see seotud eelmises lõigus märgituga (õigemini selle osa): kogejaks on Maria) (*planctu lassor anxia, crucior dolore... flentem... torquent tua vulnera... misera... gladium sentio doloris... vulneris...interioris; maestissimae; sic doleam ut dolore peream nam plus est dolori sine morte mori quam perire citius; pro vobis doleo; dampnum*)

Maria<-kannatus: soovib sellepärast surra (*plus est dolori sine morte mori quam perire citius*)

Maria<>Jeesus: armastus (*dulcor unice, singulare gaudium* – ja muidugi kõneleb sellest üldse kõik Maria kohta käiv).

Maria -> Juudamaa rahvas, (surm), Siioni tütrede⁵⁵?, kõik inimesed, Jeesus: kõneleb, palub (*quaeso*). Ainuke, kes on veel kõnelenud, on Simeon.

Tegevuste järgnevus: Maria on olnud õnnelik (*planctus ante nescia, orbat gaudio, dulcore; tam felix*); tasub oma õnne eest kannatusega: (*tam felix, tam misera* (mõnes variandis ka *tam felix quam misera*) ja lunastab (!) teised (kannatab teiste eest): *in hoc solo gaudeo quod pro vobis doleo*); igatseb surra või vähemalt kaastunnet.

3) Korduvad suhted.

---

⁵⁴ Välja arvatud *proh dolor*, mis võib käia ka Jeesuse kohta (aga sel juhul kindlasti mõlema kohta!)

⁵⁵ Selles salmis (13.) on jutustaja figuur üsna ähmane.

Vahetus, lunastus

Lunastuse või vahetuse teema ilmub korduvalt; üllatuslikult pole see sugugi ainult Jeesusega seotud, vaid, nagu nägime, on “ülemine” lugu ka sellest, kuidas Maria lunastab või soovib lunastada. Vahel on vahetus väljendatud implitsiitselt “üks elab – teine sureb”, kuid tekstis sellele ka sõnalist väljendust – mõisteid, mis seostuvad vahetamise, vastastikkuse, kaalumise, andmise ja võtmisega.

Alljärgneva tabeli vasakpoolses tulbas on asetleidvad vahetused, keskmises need, mis toimuvad hüpoteetilises tulevikus, parempoolses need, mis ei toimu

O quam dulcis pignoris quam amara praemia! (Jumala inimesekssaamise vastu kannatus, magusa vastu kibe)	Reddite maestissimae corpus vel exanime (surnukeha elusa lapse vastu)	Parcito proli, mors, mihi noli (ema elu lapse elu vastu)
Homicidam liberas, Jesum das supplicio (Jeesuse elu Barraba elu vastu)	mutuis amplexibus (embus embuse vastu)	Nato, quaeso, parcite, matrem crucifigite (ema elu lapse elu vastu)
male pacem toleras – veniet seditio (mäss rahu vastu; aga ka mäss karistuseks vale otsuse eest)		
/-/ pondere ‘kaal’ Jesum tibi mortuum Barrabamque vivere (Jeesuse elu Barraba elu vastu)	age poenitentiam, dum...est ad veniam (halastus patukahetususe eest)	
gratiae pro vestris offensis (halastus süütegude vastu)	flete...gratae gratiae pro vestris offensis (patukahetsus pattude eest, halastus patukahetsuse vastu, tänu halastuse eest)	
pro vobis doleo. (Maria kannatus teiste kannatuse vastu)		
...doleo. Vicem, quaeso, reddite, matris dampnum plangite (teiste=kuulajate lein ema leina vastu)		

Niisiis on tekstis kaks lunastajat (seetõttu ka kaks kannatajat): Jeesus ja Maria. Esimene lunastab kõik (*omnium, cuncta*), teine ei suuda lunastada omaenda poega.

Oluline on, et enamuse “õigeid” vahetusi ei leia aset, vähemalt mitte teksti olevikus: oleks loomulik, kui ema sureks enne last, aga just seda ei juhtu. Mõni õiglane vahetus toimub tulevikus (olevikus *male pacem toleras*, tulevikus *veniet seditio*); teised on tulevikus võimalikud, need sisalduvad üleskutsetes kuulajatele, kelle asi on õige vahetus teoks teha (*age poenitentiam..., flete gratae gratiae; matris dampnum plangite*). Igatahes on see “valede”, ebaloomulike või ebaõiglaste vahetuste ülekaal selge märk teksti süžeeelisusest: vaid ebanormaalne tegu saab olla sündmuseks (vt Lotman 1991: 109-118).

Kokku-lahku liikumine – teksti ruum

Kõige olulisemad liikumised Planctuses on eemaldumine ja lähenemine: seda väljendavad nii mitmed verbid kui prefiksud ja abisõnad. Enamusel juhtudel tähendab eemaldumine, lahutamine kannatust ja ka ebaõiglust, ebanormaalsust, pooleldi erandiks on Barraba vabastamine, kuid arvestades, et see on osa ebaõiglastest otsusest, kuulub seegi negatiivsesse paradigmasse. Ka *das supplicio* on osa samast ebaõiglastest ja sellele järgneb sama anomaalne tagajärg *veniet seditio* (tuleb (läheneb) mäss (lahkmeel)).

Alljärgnevas tabelis on esitatud kokku- ja lahkuliikumised. Paksus kirjas ja kursiivis on need väljendid, mis on olemas kõige lühemas teadaolevas variandis (Carmina Burana *Ludus breviter de passione* ees asuvas tekstis (Martinkó 1988: 85-90), lihtsalt paksus kirjas need, mis on Leuweni koodeksis, kuid Carmina Burana variandis puuduvad.

Kokku	Lahku
<i>RESPICE</i>	<i>orbat radio filio</i> gaudio (<i>mentibus</i>) <i>dulcore</i>
<i>CONFERENS</i>	<i>color effugit oris</i>
	<i>ruit unda cruoris</i>
	<i>fluit unda cruoris</i>
SERO DEDITUS	cito deseris
	corporis spolia
	separer / <i>separor a te</i>
<i>SIMUL</i>	<i>solus moritur</i>
<i>(AFFIGITE)</i>	

REDDITE	corpus exanime
CRESCAT AMPLEXIBUS	
	solem privas lumine, aegrum medicamine
	unde convaleret?
DAS (SUPPLICIO)	homicidam liberas
VENIET (SEDTIO)	seditio
IN AMPLEXUS	
RUIE	
MUTUIS AMPLEXIBUS	
VICEM REDDITE	

Kokku võib jääda mulje nendevahelisest tasakaalust, kuid tähelepanelikumal vaatlusel selgub, et enamus lahkuliikumisi on teksti ajas juba toimunud või realselt toimumas (isegi *separer a te*, aga see toimub halval moel), kuid kokkuliikumistest on suur osa üksnes võimalik või lausa irreaalne (N: *nos simul affigite*). Eriti silmatorkav on see tasakaalutus lühikeste variantide puhul, kuna nad on rõhutatult olevikulised. Samamoodi, nagu neis jääb toimumata patukahetsus, jääb toimumata ka lähenemine.

Üks, millest Jeesus teksti jooksul täiesti ilma jääb, on keha ja kehalisus: värv kaob ta näost, veri voolab välja, talt röövitakse keha, nii et 5b salmi riimuvates värssides tekkiv vastandus *fera dextera - lenis mens* (kus käsi kui kehaosa vastandatakse vaimule) pole sugugi juhuslik, kuigi ta otsesel kujul esineb ainult seal. Keha jääb muidugi ka tema vaimust ilma: *corpus exanime*. Ja Mariale jääb üksnes see *corpus*, poeg, kellest saab puhas vaim, võetakse talt ära.

Leuweni koodeksi lühikeses variandis, on keha-vaimu vastandus samuti esindatud; ei rõhutata küll keha hingetuksjäämist, kuid hinge kehatuksjäämine toimub küll (*corporis spolia*), samuti on seal olemas *dextera-mens* vastandusega salm. Carmina Burana tekstis seevastu puudub *corpus* ning *dextera-mens* vastandus, nii et *color effugit oris, ruit, fluit unda cruoris* seostub üksnes mingi üldisema lahutamise-ilmajäämise paradigmaga.

Eriti huvitav on subjekti ja objekti põimumine lahutamise/ilmajäämise-kokkusaamise/koondamise jadas: *gens misera, gens flebilis* on sama subjekt mis *gens effera=Judaea*; parallelism ja lauseehitus seob ta *Sion filiae* ning üldse kõigi inimestega (kaasa arvatud lugeja/kuulaja), seega ka *orbis'*ega ning seekaudu *languidi'*ga – ühest küljest ta lahutab, lammutab terviku, teisest küljest on sellega ise

kõigest heast lahutatud ning omaenda terviklikkusest ilma (*unde convaleret?*). Sellega tihedalt koos käib samamoodi põimunud tapmise/piinamise-kannatamise suhe: *gens effera* on ühtlasi *gens misera*, *gens flebilis*. Jällegi on see ambivalentsus lühikestes tekstides nõrgem: lahutaja ja lahutatav on neis eraldi ning *gens* ei ole *misera* ega *flebilis*.

Kurjad aktiivsed piinajad versus head passiivsed kannatajad

Parallelisme käsitlevas peatükis tõusis esile huvitav vastandus (vaenlaste) aktiivsete ja (Jeesuse) passiivsete verbivormide vahel: kui vaadata, milliste subjektidega predikaatideks nad on ning millised on need verbid tähenduselt, tekkisid sellised seosed: piinab-kehaline-aktiivne <> kannatab-vaimne-passiivne. Seos kannatuse ja passiivsuse vahel on muidugi olemas juba keeles – *patior* on ju igas mõttes passiivne verb. Nii on aktiivsele *gens effera=fera dextera*'le vastandatud Maria ja Jeesus (*crucior... separer... sine culpa patitur... minoratus*). Ometi pole aktiivsus alati halvas tähenduses – meenutagem Jeesuse aktiivse ja Maria passiivse nägemise vastandust kui tegemise ja kogemise vastandust (osalt väljendub selle abil teksti topeldatus – vt alljärgnev); ka Simeoni kui kõneleja ja Maria kui kuulja ning tajuja vastandus ei ole seotud halva-hea vastandusega.

Lühikestes variantides on üldjoontes olemas samad vastandused: Jeesuse ja Maria ning Simeoni ja Maria vahel, mis ei vastandu aksioloogiliselt; ning Jeesuse ning kurja rahva vastandus (*patitur-commisit*), mis on pikkade variantide omast isegi tugevam: lühikeses tekstis ei saa inimestest objekti ning Jeesusest neile suunatud tegevuse subjekti. Seevastu ei seostu see Carmina Burana tekstis vastandusega keha ja vaimu vahel – seal ei ole *fera dextera – lenis mens* antiteesiga salmi ning puudub ka *corpus*'e sõna üldse. Leuweni koodeksis on vastavad kohad olemas.

LUGEJA HAARAMINE TEKSTI; TEGELASTE JA LUGUDE PÕIMUMINE

Väga oluline on *Planctus*'e juures tegelaste põimumine nii vormiliste kui sündmustevaheliste paralleelismide abil. Jälgides paralleelismi 12. ja 13. salmi vahel, võib näha, et *gens caeca* ja *Sion filiae* täidavad eri rolli; samas on see roll üpris erinev sellest, mis on *Judaea*'l ja *gens effera*'l *Planctuse* esimeses pooles. Ka 13. ja 14. salm on omavahel paralleelsed ning 14. salmi *vos*, kellelt lõpus palutakse, et nad Mariaga kaasa leinaks, võib olla sama hästi Siioni tütreid, kui *Planctus*'e lugeja/kuulaja ise. Samuti on viimane kaasa haaratud iga kord, kui juttu tuleb kogu maailmast, kõigist

(*omnes, cuncti*): Jumala surmaga jäetakse ka lugeja/kuulaja valgusest ja abist ilma, sellest tulnud lunastus kustutab ka tema janu ja peseb maha ka tema kuriteod. See ei lase auditooriumil võtta hukkamõistvat positsiooni ühegi tegelase suhtes või vähemalt muudab selle küsitavaks: mõistes hukka *gens effera*, kes on samastatav *gens caeca*'ga, mõistab ta hukka iseend. Kuulaja/lugeja on üks neist, keda lunastatakse (olgu see lunastaja või tema eest kannataja siis Jeesus või Maria), tema on üks neist, kes peab kahetsema ja kaude siis ka üks neist, kes kõik need koledad sündmused põhjustab. Tegelaste omavahelist vastandust ning muutuvaid piirjooni mõjutab asjaolu, et *Planctus ante nescia*'s on kaks lugu justkui üksteise peale või sisse asetatud (vt narratsioonipeatükis). Tegemist on passiooniga seotud lauluga; passioon on talle nii hüpotekstiks kui kontekstiks. Eespool (narratiivse komponendi peatükis) sai öeldud, et evangeeliumis eri ajal asetleidvad sündmused on Maarja-itkudes esitatud ruumiliselt, samas kui laulu lineaarne käik esitab Maria läbielamisi; ka suhete analüüsis üritati seda vahetegemist säilitada. See on lihtsustatud kirjeldus. Tegelikult muutub jutustaja kuju *Planctus*'e jooksul paar korda nii ebaselgeks, et Maria kannatuste loost ettepoole tõuseb lunastuslugu. Niisiis toimib kaks lugu koos ja üks pole sugugi pidevalt teise "peal".

Seda illustreerivad passiivsuse-aktiivsuse alusel tekkivad vastandused. Kui vaatleme *Planctus*'t kui Maria lugu, st subjektiks on Maria, on lugu üldjoontes järgmine: Maria soovib, et tema poeg jääks ellu, kasvõi tema enda elu hinnaga, kui see pole võimalik, eelistab ta ise surra. Tema vastaspooleks on hukkajad, *Planctus*'e "julm rahvas", kes tapab Jeesuse. Jeesus on siin objektiks, temaga tehakse, mitte tema ei tegutse. Peaaegu kõik verbivormid, mille subjektiks ta on värssides, kus teda nimetatakse pojaks (*filius, natus, proles*) või muul moel lähtutakse Maria vaatepunktist, on passiivsed (finiitsed *morior, patior, crucior* või infiniitsed *deditus, genitus, minoratis, cruciatus*), kuna inimeste öeldised on kõik aktiivsed ja transitiivsed (mõned neist on rõhutatult aktiivse tähendusega: *facio; committo*). Ainsad aktiivsed verbivormid on poeg-Jeesusel ridades *matrem flentem respice conferens solatium* ning siingi on tegemist imperatiivi, mitte indikatiiviga (järelilikult ei pruugi see realselt toimuda).

Teisiti on siis, kui esiplaanile tõuseb lunastuslugu. Selle subjektiks on Jumal Jeesuse kujul, objektiks inimsoo päästmine. *Planctus*'e salmides, kust Maria kaob, on enamus Jeesuse öeldisi aktiivsed ning kaob vastandus Jeesuse passiivsuse ning inimeste aktiivsuse vahel.

Pidagem taas meeles, et kaks lugu pole järsult eraldatud. Maria verbivormid on isegi “Maria-jutustuses” niisama passiivsed kui Jeesusel (mis tõstab esile teatava positiivse passiivsuse - negatiivse aktiivsuse vastanduse), mis rõhutab tema kogejarolli; korra on ta koguni oma pojale vastandatud sama telge pidi, nagu inimesed Jeesusele: andja-vastuvõtja telge pidi, kuigi sündmus jääb ise soovitavaks (seesama *matrem flentem respice...* rida). See asetab Maria ühest küljest Jeesusega ühte – heade kannatajate – leeri, teisest küljest seob ta jälle inimestega, kes vajavad midagi Jumalalt.

Lühikestes *Planctus*'tes on kahe loo vastuolu vähem. Näiteks Carmina Burana *Ludus breviter de passione* ees asuvast *Planctus*'est puuduvad salmid, kus kõneldaks lunastusloost. Rõhuasetus on palju tugevamalt ema-poja suhtel kui pikas variandis; Jeesuse-inimeste suhtest jääb alles ebaõiglus (süütu hukkumine), kuid lunastustemaatika on kõrvalisem (ainus jumaliku halastuse mainimine: *veniae vena*), lunastusest tuleneva patukahetsuse teema jääb üldse kõrvale. Seega ei kõnelda ka üldistest, kõigi inimeste kuritegudest, vaid ühest konkreetsest kuriteost, milleks on Jeesuse ebaõiglane tapmine. Kuid Maria-Jeesuse suhte kõrval taandub kuriteo temaatika üldse ebaoluliseks. Pandagu tähele, et Jeesuse nime ei mainita lühikestes variantides üldse, ta on seal põhiliselt Maria poeg Üldmulje on terviklikum⁵⁶, kuna Maria lugu ei kao, tekst jääb topeldatuks täies ulatuses. Leuweni koodeksi tekst lõpeb samas kohas, kus *Ludus breviter* ees leiduv tekst ja vanaungari Maarja-itk; temast puudub *flos florum...* poolsalm, kuid on olemas ebaõiglust rõhutavad antiteetilised salmid *O quam sero deditus...* ja *O pia gratia* ning seetõttu ka üks viide lunastusloole: *pignoris...praemia*. Kuid Maria-loo tähtsust rõhutab peaaegu iga salmi lõpus korduv refrään *crucior dolore*, mis ei lase isikulisusel taanduda.

1c Narratiivne organiseeritus *Planctus ante nescia's*

1) Mütoloogiline organiseeritus *Planctuses*: tasakaal ja tasakaalutus

Kuna *Planctus* pole põhiolemuselt narratiiv, annab ta tasakaalu-tasakaalutuse elemendid läbisegi, rõhutades küll olukordade antiteetilisust, kuid mitte nende järgnevust.

Algse tasakaalu juurde kuulub enamus kirjeldavaid elemente (mida me sündmustetasandi ajalise järgnevuse suhtes liigitasime üldaega): Jeesuse epiteedid ja

---

⁵⁶ Kahjuks ei saa öelda, et see konkreetne variant oleks pikast kuidagi parem: teksti kvaliteet on äärmiselt madal, ohtrate kirjavigadega, mis ei jäta ümberkirjutaja ladina keele oskusest just head muljet. Leuweni koodeksi lühikese *Planctus*'e tekst on ortograafiliselt veidi parem (kuigi mitte veatu).

poetilised sünonüümid, mis väljendavad tema ilu, ülevust, headust; samuti eksplitsiitselt minevikuline *planctus ante nescia* - Maria õnnelikkus. Ka kõik lahutamiskirjeldused viitavad algsele terviklikule olukorrale. Niisiis algselt on Jeesus kaunis, väarikas, vägev, õnnis; ta on Mariast lahutamata. Samuti maailmast lahutamata; kuna ta on valgus maailmale, ravim haigetele, tähendab see maailma terviklikkust. Maria on õnnelik. Kui tekst piirduks üksnes selle osaga, poleks tal süžeed, tegemist oleks kehtivat maailmakorda kirjeldava ja taaskehtestava tekstiga (Lotman 1991: 105-118).

Tasakaalu rikub ebaõiglane või ebanormaalne tegu. Eespool oli juttu vahetusest kui ühest olulisemast tegevusest ning et enamuse vahetusi on ebaõiglasel või ebaõiged, maailma korda rikkuvad. Keskaja inimese mõtlemises eksisteerivad teatud eeldused maailma üldiselt kehtivate seaduste kohta; passioonilugu rikub neist kolme. Kõik need on seotud surmaga.

1.reegel: Jumal on surematu, inimesed on surelikud.

Passioonis seda rikutakse, sureb Jumal. *Planctuses* on see rikkumine kõige väiksema tähelepanu osaline: Jeesuse surm on küll keskne, kuid tema jumalikkus mitte. Seda rõhutavad vaid mõned väljendid ja neidki võib mõista kui üldist ilu ja väarikuse rõhutamist (*dux morum*; veidi enam valgusekujundid nagu *radius, lumen*).

2.reegel: vanemad surevad enne lapsi

Maria pakub Jeesuse eest iseennast surema, mis ei õnnestu. Kuigi temagi on süütu, oleks selline vahetus sureva vanema-sündiva/elava lapse kultuuri kontekstis õiglane või vähemalt kohane. Niisiis jääb teostumata õiglane vahetus: see tähendab tasakaalu taastamise võimaluse kaotsiminekut.

3.reegel: süüdlane peab surema, süütu pääsema.

Selle rikkumist näidatakse *Planctuses* kõige enam: Jeesus on *sine culpa*, Barrabas, kelle vastu ta vahetatakse, *homicida*. Süütu karistamine on juba iseenesest kuritegu (lühikestes variantides ainus kuritegu, millest kõneldakse), mis omakorda jääb karistusega. *Praemia*, mille peaks saama ülimalt vooruslik (*dux morum*) on *poena*. Suur osa *Planctuse* antiteese väljendab just seda ebaõiglust; siia kuulub enamuse ebaõiglasi vahetusi.

Selles, et *Planctus*'e oleviku maailm on tasakaalust väljas, ei jää mingit kahtlust.

Valitseb kannatus, kaob rahu, kurjategijate vabastamise tõttu järgneb mäss. Toimuvad kosmilised katastroofid: pimeneb maailm, tähed kustuvad ja - kõige ilmekam kadunud tasakaalu märk - maa väriseb.

Tasakaalu taastamine jääb kõlama palju ebakindlamalt kui selle rikkumine – lühikestest tekstidest puudub see pool täiesti! Maria soov ise oma poja asemel surra ei täitu - see võimalus tasakaalu taastada läheb kaotsi. Teiseks võimaluseks, mida pakub *Planctus*'e teine pool, on kahetsus, patukaristus (*poenitentia*). Maailma tasakaalustamiseks pakutakse õiglasi vahetusi: vastutasuks andestuse eest nõutakse patukahetsust ja tänulikkust (*age poenitentiam, dum...Jesus est ad veniam; flete...gratae gratiae pro vestris offensis*), armastuse vastu armastust (*mutuis amplexibus; se parat amantibus brachiis protensis*); ning Maria ebaõiglase kannatuse eest leina (*pro vobis doleo... vicem... matris dampnum plangite*). Ning ebaõiglase ilmajätmise tasakaalustamiseks tuleb midagi tagasi anda: kui teksti esimene pool kõneleb ilmajäämisest ja lahutamisest, nõutakse teises korduvalt: *reddite*. Et kõike seda nõutakse ka publikult, on tasakaalu taastamine alati midagi pooleliolevat, narratiiv, mille elemendid *Planctus*'es esinevad, jääb avatuks. Taastunud tasakaalu saab näha alles pärast kõigi kahetsust, alles siis saab kuriteod maha pesta ning janu kustutada. *Planctus*'es sisalduv mütoloogiline narratiiv on kogu maailma lunastuslugu ning see lugu ei lõpe enne maailma lõppu.

Alljärgnevas tabelis on mütoloogilise narratiivi elemendid toimumise järjekorras antud. Nagu eemaldumise-lähenemise tabelis, on ka siin Carmina Buranas ja Leuweni koodeksis (so kõigis tekstides) esinevad read kursiivis ja paksus kirjas, Leuweni koodeksi read lihtsalt paksus kirjas; lõik, mis esineb nii pikas tekstis kui Carmina Burana tekstis, on ainult kursiivis.

Algne tasakaal	Selle rikkumine	Tasakaalutus	Tasakaalu taastamine	Taastatud tasakaal
Planctus ante nescia (Jeesus = gaudium, dulcor)	<i>orbat orbem radio, me Judaea filio, gaudio (mentibus) dulcore</i>	<i>planctu lassor anxia, crucior dolore</i>		
<i>Fili, dulcor unice, singulare gaudium</i>	<i>tua vulnera</i>	<i>pectus, mentem, lumina torquent tua vulnera</i>	<i>?matrem flentem respice, conferens solatium</i>	
<i>tam felix</i>		<i>tam misera</i>		

<i>flos florum, dux morum, veniae vena</i>	quam gravis in clavis est tibi poena! <i>Hinc color effugit (effudit) oris, hinc ruit, hinc fluit unda cruoris</i>			
O quam sero deditus	quam cito me deseris			
o quam digne genitus	quam abjecte moreris			
	tibi fecit spolia			
o quam dulcis pignoris	quam amara praemia			
o pia gratia	sic morientis			
	o scelus invidae gentis			
	o fera dextera crucifigentis	<i>gladium sentio doloris</i>		
o lenis mens	in poenis patientis	<i>vulneris interioris</i>		
<i>[Jesu] beate?</i>	<i>crucieris</i>		<i>parcito proli, mors mihi noli /-/ morte separer (separor) a te, dummodo nate non (ut dum) (nunc) crucieris</i>	<i>tunc mihi soli sola mederis</i>
	<i>quod crimen, quae scelera gens commisit effera! Vincla, virgas, vulnera, sputa, spinas cetera sine</i>		<i>Nato, quaeso, parcite, matrem crucifigite aut in crucis stipite nos</i>	

	<i>culpa patitur /-/ male solus moritur</i>		<i>simul affigite.</i>	
	[Jesus] minoratus, cruciatus	[Maria] maestissima	Reddite maestissimae corpus vel exanime, ut sic minoratus crescat cruciatus osculis, amplexibus	
		plus est dolori sine morte mori quam perire citius	utinam sic doleam ut dolore peream	
[sol, sidera lucent] [aeger convalescit]	solem privas lumine, aegrum medicamine	terram se movere, obscurari sidera languidos lugere quomodo luceret? unde convalesceret?		
pax	homicidam liberas, Jesum das supplicio, male pacem toleras	veniet seditio		
	pondere Jesum tibi mortuum, Barrabamque vivere		age poenitentiam	Jesus est ad veniam
	quos fecisti,			fontium prosint tibi flumina, sitim

				sedant omnium, cuncta lavant crimina
	pro vestris offensis		flete Sion filiae tantae gratae in amplexu ruite amantibus	gratiae mutuis amplexibus; separatim amantibus bracchiis protensis
	pro vobis doleo		vicem, quaeso, reddite: matris dampnum plangite	in hoc solo gaudeo

Nagu näha, on praktiliselt kõik tasakaalu taastamise elemendid tekstiosas, mis lühematest variantidest puudub. Nii nagu neis jäi prevaleerima lahusolek (võrreldes pika variandiga), prevaleerib neis ka tasakaalutus. See rõhutab tasakaalu ja terviklikkuse samasust: tasakaalu rikkumine on maailma terviklikkuse lammutamine.

2) Gnoseoloogiline organiseeritus: teadmine ja tegelikkus

Seda tüüpi narratiivi elemente leidub *Planctus*'es palju vähem. Kõige jõulisemalt esindab seda lugu Simeoni ennustusest: Simeon ennustab Maria kannatust - Maria kannatab, s.o. ennustus on tõeks saanud (verum). Sellega on seotud lugu Mariast, kes ei tundnud leina, kuid nüüd tunneb: *planctus ante nescia, planctu lassor*. See on ainuke terviklik gnoseoloogiline narratiiv *Planctus*'es ning ainuke, mis on olemas ka lühikestes variantides. Pikas variandis leidub üksikuid elemente skeemist väärteadmine - õige teadmine (vt vastandus Maria nägemise ja hukkajate pimeduse vahel), kuid sellest on realselt toimuvana esindatud üksnes esimene pool. Rahvas, kes Jeesuse hukkab, on sõge (*caeca*) ning teeb seetõttu väärotsuseid.. Õiges valguses näeb

sündmusi Maria: *quod crimen, quae scelera*, kuid tema pole neid ka kunagi vales valguses näinud. Potentsiaalselt on rahva taipamine võimalik, *age poenitentiam* eelduseks on ju oma süüdluse taipamine: see on ekvivalentne tasakaalu taastamisega mütoloogilises organiseerituses; parallelismi kaudu on see üleskutse (õigesti taibata) esitatud ka kuulajale. Kuid gnoseoloogiline organiseeritus kuulajas/lugejas põnevuse äratamise mõttes (mis saab edasi? kes on mõrvar?) on väga nõrk. Uus info kuulaja jaoks puudutab üksnes vaatenurka: kuidas kõik Maria jaoks paistab.

3) Ideoloogiline organiseeritus

Planctus't (ja suvalist vaimulikku teksti) võib käsitleda hoopis teises võtmes kui tasakaalu kaotamise-taastamise lugu. Asjaolu, et teksti alustekstiks, võimalik, et vahetuks kontekstiks, on kannatuslugu (ja lunastuslugu), muudab igasuguse tekstisisese kausaalsuse kahtlaseks. *Planctus*'e passiooniloo sündmuste ümberjutustuses tapavad nimesed Jeesuse ning vabastavad Barraba sellepärast, et nad on rumalad või kurjad, ning katastroofid toimuvad selle eksituse tõttu, kuid lunastusloolisest aspektist, olukorras, kus põhiidee on see, et Jumal peab surema, et inimesi päästa, on see sündmus paradoksaalsel moel normaalsus. Kõik toimub sellepärast, et see on juba niimoodi toimunud, käesolev narratiiv peab seda reprodutseerima. Selles struktuuris tõuseb õigupoolest esile narratsioon, see, kuidas lugu räägitakse. Ainus kausaalsus on seos passioonisündmuste ja Maria kannatuse vahel – ning vähemalt passiooniloo suhtes kuulubki see juba narratsioonitasandile. Ning loomulikult organiseerib ka Maria-lugu enesestmõistetav põhimõte: ema armastus lapse vastu.

Loomulikult ei tühista üks organiseeritus teist: see, et passioonilugu on ühest küljest väga vale ja teisest küljest väga õige, lisab tekstidele informatiivsust.

Ka kuulajas/lugejas tekitab see vastuolulise tunde: ühest küljest on võimatu mitte Mariale kaasa elada, teisalt teadis kaasaegne kuulaja, et kogu lunastusloo käik on tema huvides ning kõik peab sündima just nii, nagu sünnib.

1d *Planctus ante nescia* narratsioonitasand

Selgelt on eristatav Maria kui narraator: suur osa tekstist on antud esimeses isikus. Vaatepunkt hajub 3.-6. salmis, kuigi 4. sisaldab 1.isiku asesõna. 6.salmi algus meenutab vormiliselt 4. ja 5., kuid muutub seejärel jälle sõhutatult isikuliseks. Teine

hajumine toimub 10.-13. salmis, kus kogejale/jutustajale ei viita ükski tunnus; samuti ei kõnelda siin Jeesusest kui pojast, vaid nimetatakse teda otse. Alles 14. (viimases) salmis pöördutakse tagasi Maria kui jutustaja juurde: taastatud on isikulisus ning samuti ilmuvad taas mitmed mõisted, mis kuuluvad pigem teksti esimese poole juurde. See jätab mulje, nagu oleks koostaja kasutanud eri päritoluga lõike, kuid püüdnud viimase salmi lisamisega teksti ühtseks tervikuks siduda.

Sündmused pole esitatud kronoloogilises järjekorras: fookus liigub vabalt eri ajahetkedel toimuvate sündmuste vahel edasi-tagasi. See ei sarnane meenutustega (välja arvatud üksikud minevikuviited: *o verum eloquium... quem promisit*), samuti mitte tagasivaadetega, et selgitada, mis juhtub. Kui hakkaksime *Planctus*'t ümber jutustama, poleks ka ümberjutustus kronoloogilises järjekorras, see võtaks pigem umbes sellise kuju: “Kõigepealt on tähelepanu all Maria ise ja Jeesuse kannatus, siis pöördub tähelepanu...”. *Pöördumise* tähendus sisaldab ruumilisust, mitte ajalisust; nii on suhtestatud ka *Planctus*'e sündmused. Nad toimuvad justkui eri kohtades, kuid samas ruumis ja samal ajal, nii et nende jälgimiseks (ja neis osalemiseks) pole vaja oodata ega meenutada, vaid pöörduda. See samaajalisus toimib teose vastuvõtmise ajas: nagu ka paralleelismide analüüs näitab, on publik tegevusse haaratud ning sündmuste osaline.

Jutustamisaktile endale pole viidatud; ainsad tähistamisega seotud mõisted kõnelevad tähistamisest jutustuse sees, (kui mitte arvestada Maria üleskutseid, mis ei kuulu enam päris jutustamisse, vaid on seotud dramaatilise küljega). Need kõik asuvad 6. salmis (*O verum eloquium...*): kaks esimest, *eloquium* ja *promisit* kuuluvad Simeoni ennustuse juurde, *indicia* kujutab endast pisaraid kui kannatuse märki. Simeoni ennustus ei esine mujal kui selles salmis ega seostu ühegi paralleelismi kaudu millegagi mujal tekstis, ometi pole see stroof sugugi juhuslik ega väljajäetav, ilma et teose ehitus sellest muutuks. *Gladius doloris*, mida on ennustatud, esindab kogu passioonisündmustikku, seega teatud mõttes kogu *Planctus*. *Eloquium* on ennustus ise, see, mida Simeon *promisit* ning Maria *sentit*, aga viimane haarab jälle kogu *Planctuse* sisu, justkui oleks tekst korra juba esitatud. Sama võib öelda *vulnus interius*'e kohta: see tähendab Maria kannatust (see, mida ta *sentit*). Maria kannatus väljendab end terve *Planctus ante nescia* teksti kujul, aga teksti sees, 6. salmis, on see väljendamine topeldatud, nii et jällegi on *gemitus*, *suspiria*, *lacrimaeque* teatud mõttes võrdväärne kogu tekstiga, olles *indicia*, mida on ju terve *Planctus ante nescia*. See teeb Simeoni-salmist ühe põnevama terves tekstis, ainsa, mis sisaldab peeglit, *mise-en*

abîme'i (*gladius doloris* ja *vulnus interius* esindavad kogu teksti sisu, *eloquium* ja *indicia* teksti ennast, seega ka iseend).

2a Flete fideles animae funktsioonitasand

Predikaadistruktuurid

Flete *etc* [Arg1 [Maria], Arg2 = 1a = teiste nutt, pisarate rohkus; Pr soov]

1a Flete fideles animae, flete sorores optimae [Arg1 ustavad hinged, head õed; Pr nutt, Mod imperat]

1b ut sint multiples /-/ planctus et lacrimae [Arg1 = 1b1 = pisarad kui valu väljendus; Pr paljusus, Mod opt]

1b1 doloris indices planctus et lacrimae [Arg1 pisarad; Pr valu väljendus]

Fleant materna viscera Mariae matris vulnera [Arg1 emakojad, Arg2 = 2a = Maria haavad; Pr nutmine; Mod opt /aga kes on soovija?/ või Mod kohustus]

2a Mariae matris vulnera [Arg1 Maria, Pr haavatud]

Materne doleo [Arg1 ema [Maria]; Pr kannatus]

quae dici soleo [Arg1 [Maria], Arg 2 = 4a = õnnelik ema; Pr kõneldakse]

4a felix puerpera [Arg1 ema [Maria], Pr õnnelik]

Triste spectaculum *etc* matris virgineae profunde vulnerat [Arg1 neitsilik ema [Maria], Arg 2 = 5a = hukkamise nägemine; Pr haavamine]

5a Triste spectaculum crucis et lanceae [Arg1 [Maria], Arg2 hukkamine; Pr nägemine]

Hoc est quod dixerat, quod prophetaverat, senex praenuntius [Arg1 ennustaja Arg 2 toimuv Pr ennustamine]

Hic ille gladius [Arg1 toimuv, Pr = 7a = läbistav mõök]

7a /gladius/ qui me transverberat [Arg1 mina [Maria]; Arg2 mõök, Pr läbistama]

Dum... supplex suspicio, sub hoc supplicio tota deficio [Arg1 mina [Maria]; Arg2 = 8a = Jeesuse kannatuse nägemine, Pr nõrkemine, kurvastamine]

8a dum...suspicio [Arg1 = 8a1 = Jeesuse kannatus, Arg2 mina [Maria];

Pr nägemine]

8a1 caput cernuum, dum spinas capitis, dum plagas manuum, cruentis digitis [Arg1: Jeesuse keha, Pr nõrkemine, vere voolamine, kannatus]

Dum vulnus lateris, dum locus vulneris est in profluvio [Arg1 [Jeesuse keha], Pr haavatud

Fili care [Arg1 poeg, Pr kallis]

Ergo quare /-/ pendes ita [Arg1 [Jeesus], Pr poodud, Mod ebaloomulik]

cum sis vita vivens ante saecula [Arg1 [Jeesus], Pr eluandja<igavesti elav

Rex caelestis [Arg1 [Jeesus], Pr taevane kuningas]

scelestis [Arg1 [inimesed] Pr kuritegu

pro scelestis alienas [Arg1 [kurjad inimesed] Arg2 [Jeesus], Pr vahetus, lunastus

solvis poenas [Arg1 [Jeesus], Pr karistust kandma

agnus sine macula [Arg1 [Jeesus], Pr ohvriloom, puhtus

Munda caro /-/ caro quae peccato cares, caro culpae nescia [Arg1 [Jeesus], Pr puhtus, süütus

mundo cara [Arg1 inimesed Arg2 Jeesus Pr armastus, hinnalisus

cur in crucis (ares ara) /-/ cur in ara crucis ares [Arg1 [Jeesus], Pr risti löödud, ohverdatud, Mod ebaloomulik]

20a crucis ares ara [Arg1 rist Pr ohvrialtar]

peccatis [Arg1 inimesed Pr patused]

pro peccatis hostia [Arg1 [patused inimesed], Arg2 [Jeesus], Pr lunastusohver]

O mentes perfidas et linguas duplices [Arg1 vaim ja keel (tervikuna) Pr petlik

et testes subdolos et falsos judices [Arg1 kohtumõistmine Pr vale, petlik]

solent /-/ ferre stipendium suspendium peccati [Arg1 süüdimõistetud, patused inimesed Pr poomiskaristust kandma, Mod normaalsus]

25a Senes cum iunioribus /-/ maioribus criminibus damnati [Arg1 kõik inimesed, Pr suures kuriteos süüdi]

a damnatis Jesus damnatur innocens [Arg1 süütu Jeesus, Arg2 süüdimõistetud inimesed Pr hukkamõist]

27a damnatis /-/ damnatur [Arg1 inimesed Pr süüdimõistetud]

27b Jesus /-/ innocens [Arg1 Jeesus, pr süütu]

explens quod expedit [Arg1 Jeesus Pr täidab kohust]

quod decet, edocens [Arg1 Jeesus Pr õpetab õigust]

fremunt [auctores criminum et viri sanguinum] [Arg1 kurjategijad Arg2 päästev Jeesus Pr sõimamine]

32a auctores criminum et viri sanguinum [Arg1 inimesed Pr kurjategijad, mõrvaeid]

32b in Dominum salutis [Arg1 Jeesus, Pr päästja]
Zelo nequitiae (sub specie virtutis) [Arg1 kurjategijad Pr vooruseks maskeeritud
kurjusearmastus]
sub specie virtutis [Arg1 kurjusearmastus Pr vooruse sildi all]
Mi Johannes, planctum move, plange mecum [Arg1 mina [Maria], Arg2 Johannese
nutt/lein, Pr soov]

32a Mi Johannes, planctum move, plange mecum [Arg1 Johannes, Arg2
[Maria] Pr nutt]
fili nove, fili novo foedere. Matris et materterae [Arg1 Johannes, Arg2 Maria, Pr
kasupoeg<>kasuema]
tempus est lamenti [Arg1 Maria, Pr lein]
Immolemus intimas lacrimarum victimas Christo morienti [Arg1 Maria ja Johannes
[või kõik inimesed?], Arg2 surev Kristus, Arg3 pisarad=ohver Pr lein=ohverdus]

38a Immolemus intimas lacrimarum victimas [Arg1 pisarad, lein Pr ohver]

38b Christo morienti [Arg1 Kristus Pr sureb]
Salutaris noster Jesus [Arg1 Jeesus, Arg2 meie, Pr päästmine]
Jesus captus, tractus, vinctus, caesus et illusus alapis a gehennae satrapis [Arg1 Jeesus
Arg2 põrgu teenistuses inimesed, Pr alandamine-piinamine]

42a gehennae satrapis [Arg1 inimesed Pr põrgu aukandjad]
auctor verae lucis (Arg1 Jeesus, Arg2 valgus, Pr loomine)
dies nocte clauditur [Arg1 päev=Jeesus, Pr öö]

45a dies [Arg1 Jeesus Pr valgus, päev]
vita mortem patitur, mortem autem crucis [Arg1 Jeesus=elu, pr sureb ristisurma]

47a vita [Arg1 Jeesus Pr elu]
Hac in vita sum invita [Arg1 Maria Arg2 elu Pr ei taha
Hoc in malo mori malo [Arg1 kannatav=elav Maria, Arg2 surm Pr soov]

42a Hoc in malo [Arg1 Maria, Pr kannatus=elu]
42a1 Hoc in malo [Arg1 elu, Pr halb, valus]
Fili mi [Arg1 Jeesus, Arg2 Maria Pr poeg<>ema
dum reprimi /-/ nequit aestus animi dolentis [Arg1 Maria Arg2 hingevalu Pr ei suuda
maha suruda]
vel exprimi /-/ nequit aestus animi dolentis [Arg1 Maria, Arg2 hingevalu, Pr ei suuda
väljendada]

53/54a aestus animi dolentis [Arg1 Maria Pr hingevalu]

- 53/54a1 aestus animi dolentis [Arg1 hing Pr valu, mure]
 animi /-/ tantis malis eximi volentis [Arg1 Maria Pr tahab hingevalust pääseda]
 55a animi /-/ tantis malis eximi volentis [Arg1 kannatav hing Pr tahab
 pääseda]
 55a1 animi /-/ tantis malis [Arg1 hing Pr kannatus]
 scelus terrae caelum terret [Arg1 maa kuritegu= inimeste kuritegu, Arg2 taevas Pr
 kohutab]
 56a Scelus terrae [Arg1 maa=inimesed Pr kuritegu]
 terrae motus terret motus impios nefarios [Arg1 maavärin, Arg2 pahelised inimesed,
 Pr hirmutab]
 57a terrae motus [Arg1 maa pr maavärin]
 57b impios nefarios [Arg1 inimesed Pr pahed, kuriteod]
 qui gladios in sanctorum filios allidunt [Arg1 pahelised inimesed Arg2 pühade pojad;
 Pr tapavad mõõgaga]
 et te, Christe hagnos, occidunt [Arg1 pahelised inimesed Arg2 püha Kristus, Pr
 tapavad]
 59a Christe hagnos [Arg1 Kristus Pr püha]

Kahe eri loo funktsioonid

1) Passiooniloo funktsioonid

Ülidaeg:

Jeesus: kallis, hinnaline (*mundo cara*), kuna päästev *Dominum salutis, salutaris noster* elu/elav *vita, vivens*; igavene *vivens ante saecula*, taevane *caelestis* ja valgus *auctor lucis, dies* kuningas *rex*, süütu *sine macula, munda caro, peccato cares, culpae nescia, innocens*, õige *explens, quod expedit, quod decet edocens* ja püha *hagnos*, Maria poeg *mater, matris etc – fili etc*

Kõik inimesed? (määratlemata): kurjategijad, patused, *scelestis, peccatis*

Nendega osalt samastuvad kohtumõistjad: valelikud *mentes perfidas et linguas duplices et testes subdolos ac falsos judices*; patused, kurjategijad, *maioribus criminibus damnati; a damnatis; auctores criminum et viri sanguinum; zelo nequitiae; impios nefarios*; põrgulikud *a gehennae satrapis*

Kurjategijad: peavad saama karistada *solent criminibus damnati ferre stipendium suspendium peccati*

Maria: neitsi *virginea*;

ema *mater, matris* etc

Prohvet: vana (*senex praenuntius*)

Naised: head, ustavad (*fideles animae, sorores optimae*)

Ajaline järgnevus:

Minevik: Simeon: ennustus *hoc est quod dixerat, quod prophetaverat senex praenuntius*

Olevik: Jeesus: mõistetakse süüdi ja kannab karistust *crucis et lanceae* ja [*fert stipendium*]; *damnatur; captus, tractus, vincitus, caesus et illusus alapis*

on vangistatud, kinni seotud *captus, tractus, vincitus*

alandatakse *illusus*

on üleval, vaatab allapoole, ripub (seotud alandusega?) *caput cernuum... vulnus est in profluvio; pendes ita; [fert suspendium]*

on haavatud *plagas...cruentis; vulnus lateris, locus vulneris est in profluvio*

kannatab *caput cernuum, spinas capitis, plagas manuum cruentis digitis*

on ohver *agnus sine macula... in crucis ares ara pro peccatis hostia... in ara crucis ares*

sureb *morienti; nocte clauditur... morte patitur, mortem autem crucis; te Christe hagnos occidunt*

lunastab *alienas solvis poenas; pro peccatis*

Inimesed: mõistavad kohut, karistavad *testes; iudices; a...damnatur; crucis etc*

tapavad *gladios in sanctorum filios allidunt et te, Christe hagnos, occidunt*

võtavad vastu lunastust (või muid hüvesid) *alienas solvis poenas... mundo cara*

sõimavad *fremunt*

on all: *scelus terrae*

teesklevad *falsos, subdolos., perfidas, duplices; sub specie virtutis*

Johannes: Maria kasupoeg: *fili nove, fili novo foedere*

Maria: saab Johannese kasuemaks *matris et materterae*

2) Maria-loo funktsioonid

Ülidaeg: Maria: õnnis *dici soleo felix puerpera;*

armastab *fili care*

Ajaline järgnevus:

Minevik: õnnelik ema *felix puerpera*

Olevik: näeb, kogeb, tunneb *spectaculum*; *suspicio*
 kannatab, leinab *doloris*; *planctus et lacrimae*; *vulnera*; *doleo*; *vulnerat*; *sub hoc supplicio tota deficio*; *tempus est lamenti*; *hoc in malo... aestus animi dolentis... tantis malis*)
 kõneleb (või ei suuda kõneleda): imperatiivsed *flete...* ja muidugi kõik mina vormid (ja nendega koos esinevad *sina*-vormid)
 saab haavata, läbistatakse *Mariae matris vulnera*; *triste spectaculum... clausum signaculum matris virgineae profunde vulnerat*; *gladius... me transverberat*
 on all, madalas, (vaatab alt üles), soovib tõusta **supplex suspicio sub hoc supplicio tota deficio**; *animi eximi volentis*
 tahab surra *in hac vita sum invita... mori malo*
 soovib kaastunnet *plange mecum*; *flete, fideles animae, flete sorores optimae*
 peab ohverdama või tahab ohverdada: *immolemus... lacrimarum victimas*
 peab nutma, leinama *planctum move... plange mecum*
 =ohverdama *immolemus intimas lacrimarum victimas*

2b *Flete fideles animae* sündmustetasand

1) Passiooniloo suhted:

kurjad inimesed->Jeesus: tapavad, piinavad, alandavad (*crucis et lanceae; caput cernuum, spinas capitis, plagas manuum, cruentis digitis; vulnus lateris, locus vulneris est in profluvio; pendes ita; in crucis ares ara; Christo morienti; captus, tractus, vinctus, caesus et illusus alapis; mortem patitur; te, Christe hagnos, occidunt*)
 karistavad, mõistavad süüdi (*alienas solvis poenas; testes, iudices; damnatur*)
 Inimesed (vaenlased) <> Jeesus (või üldse Jumal): all-üleval (*rex caelestis; dies; scelus terrae caelum terret; subdolos*)

Jeesus <> inimesed: ohverdatakse nende eest (*agnus sine macula; ares in ara pro peccatis hostia; in ara crucis ares*)

valitseja (*rex caelestis; dominum*)

päästja, vabastaja, eluandja (*solvis; salutis; salutaris; vita vivens ante saecula; vita mortem patitur*)

inimesed-> Jumal, Jeesus, pühakud: kuritegu (*scelestis; peccatis; criminibus damnati; a damanatis; auctores criminum et viri sanguinum; zelo nequitiae; scelus terrae; impios nefarios*)

Jeesus◊Maria: poeg-ema (materna viscera; Mariae matris; materne doleo; felix puerpera; fili care; matris et materterae)

Maria◊Johannes: kasuema-kasupoeg (fili nove, fili novo foedere. Matris et materterae...)

prohvet-> Maria: ennustus- selle täidminek (hoc est, quid dixerat, quod prophetaverat senex praenuntius...)

2) Maria loo suhted:

Maria<-passioonisündmused: nägemine (triste spectaculum; supplex suspicio) kannatus (doloris indices; Mariae matris vulnera; materne doleo; profunde vulnerat; gladius... me transverberat; supplex suspicio; sub hoc supplicio tota deficio; ... exprimi nequit aestus animi dolentis, tantis malis eximi volentis)

haavavad, läbivad: (matris vulnera; clausum signaculum profunde vulnerat; me transverberat)

soov surra (hac in vita sum invita, hoc in malo mori malo; tantis malis eximi volentis)

Maria->Jeesus: armastus (fili care ja kogu lein, kogu Mariaga seotud tekst)

Maria◊Jeesus: all-üleval, alt-ülevalt (supplex suspicio, sub hoc supplicio tota deficio - caput cernuum; fili... pendes ita)

Maria->surev Jeesus: lein (planctus et lacrimae; plange mecum; tempus est lamenti)

Maria->ustavad hinged, Johannes: soov, üleskutse, et nutetaks koos temaga (flete fideles animae, flete sorores optimae...; mi Johannes, planctum move, plange mecum, fili nove)

3) Korduvad suhted

Kohtumõistmine ja pettus

Nagu *Planctus*'es, on ka *Flete*'es juriidilisi termneid, kuid need pole pärit vahetuse ja ostu-müügi, vaid otseselt kohtumõistmise valdkonnast: terminid nagu kohtunik, tunnistaja, süüdimõistmine. Ebaõigluse teema seostub just selle valdkonnaga: *Flete* ebaõiglus ei tule rumalusest nagu *Planctus*'e ebaõiglus (mis on *caeca*), vaid on tahtlik: *zelo nequitiae*. Valelikkuse ja silmakirjalikkuse terminid korduvad pidevalt Jeesuse ja tema kohtumõistjate suhetes: *perfidus... linguas duplices, testes subdolos, falsos iudices; zelo nequitiae zelo nequitiae sub specie virtutis*

Ohverdus.

Kui *Flete*'s üldse vahetusest juttu tuleb, siis mitte ostu-müügi, vaid ohverdamise terminoloogias: Jeesus kui veatu tall. Ning Maria (ja Johannese) pisarad ei esine mitte ainult kannatuse märgi, vaid ka ohvrina: *immolemus intimas lacrimarum victimas*, ühesõnaga ohvrile ohverdatakse. Nagu hiljem näha, on see kõik tasakaalu taastamisega seotud.

Üles- ja allasuunatus, kinni ja lahti: *Flete fideles animae ruum*

Flete's on rõhutatult markeeritud vertikaalne eristus: ülal/all. Ülalpoolt esindab taevast, sellele on vastandatud maa (*scelus terrae caelum terret*) ning põrgu. 'All' prevaleerib 'ülal' ees: 4. salmis jääb sisult erinvaist verbidest kõlama prefiks *sub-*. Selle teljega seostub mitu liikumist:

All	Liikumine	Üleval
supplex	cernuum	caput (cernuum)
sub hoc supplicio	↑ suspicio	suspicio
tota deficio	vulnus est in profluvio	rex caelestis
subdolos	pendes	caelum
sub specie	suspendium	
scelus terrae	reprimi (nequit aestus)	
	↑ eximi (volentis)	
	↑ terret	

Täiesti ilmselt domineerib allolemine, allapoole liikumine. Ülevalolijaks on üksnes Jeesus ning tema alandused on sageli väljendatud just allapoole vajumisega, rippumisega. Üles liigub Maria pilk, üles tõusta tal ei õnnestu (*eximi volentis*). Keeletasandi vastandust "sees – väljas" või "sisse – välja" vahel ei toeta aga sündmustetasandil miski. See on hämmastav, arvestades, et *ex-* prefiks esineb sama sageli ja kõlaliselt sama mõjuvalt kui *sub-* ning *in-* 'sees, sisse' allitereerub väga efektselt *in-* 'mitte-' prefiksiga. Kuid ka paralleelise vaadeldes nägime, et sellest kordusest uusi tähendusi ei teki ega ole tal ka muud sisulist katet.

Teatud määral toimib hoopis vastandus "kinni – lahti" (kuigi palju vähem efektselt esitatud) ja sellega seotud läbistamise teema: kõik haavad on avamised, eriti kuna korra on verbi *vulnerat* objektiks *clausum signaculum*. Läbistamise motiivi toetab *transverberat* ja *profunde vulnerat*. *Clausum signaculum* on kahtlemata õige ja

normaalne olukord, mida *vulnus* rikub, vastandudes omavahel kui terve-katki. Seevastu *dies nocte clauditur* on surma metafoorne väljendus ning *captus...vinctus* ‘kinni võetud... kinni seotud’ on osa Kristuse kannatusest, seega kindlasti negatiivsed. Sellele paradigmale vastandub jälle *solvis* – ‘sõlmid lahti, päästad lahti’. Nii vastanduvad kurjad inimesed, alatud kohtumõistjad Jeesusele kui kinnisidujad/sulgejad-lahtisiduja. Tekib samasugunue samastussuhe nagu allpool toodud kuriteo ja ohverduse vahel: suletud pitseri purustamine-haavamine liituvad kinnisidumise, vangistamise ja tapmisega (surma sulgemisega) üheks tegevuseks – teiselt poolt on seesama sündmus inimeste jaoks vabastav. Ühesõnaga Jeesuse vangistamine= inimeste vabastamine.

2c *Flete, fideles animae* narratiivne organiseeritus

1) Mütoloogiline organiseeritus

Tasakaalutus saabub siin ebaõiglase kohtuotsuse, kurjuse tõttu, kuid kuna see ebaõiglane kohtuotsus on ühtlasi ka ohverdus, siis kuulub sama sündmus nii tasakaalu rikkumise kui tasakaalu taastamise paradigmasse. Kannatused, mis tasakaalutuse tõttu saavad, on peaaegu kogu laulu vältel üksnes Maria valu ning Jeesuse alandus, alles viimases salmis on vihje kosmilisele katastroofile, mille all kannatavad (õigemini sellest ehmuvad) tasakaalu rikkujad ise: *terrae motus terret... impios nefarios*. Tasakaalu taastamisega on võib-olla seotud ka üleskutsed kaastundele (mis on kahtlemata adekvaatne). Taastatud tasakaalust juttu ei tulegi, välja arvatud Jeesuse predikaadid *Dominus salutis* ja *salutaris noster*.

Tasakaal	Selle rikkumine	Tasakaalutus	Tasakaalu taastamine	Selle tulemus
		doloris /-/ planctus et lacrimae	Flete, fideles animae, flete sorores optima.	ut sint multiplices planctus et lacrimae
quae dici soleo felix puerpera	Triste spectaculum crucis et lanceae	Mariae matris vulnera. Materne doleo	Fleant materna viscera?	
	Dum caput cernuum, dum spinas capitis, cum plagas manuum cruentis digitis	clausum signaculum... profunde vulnerat... hic		

		ille gladius qui me transverberat		
	dum vulnus lateris, dum locus vulneris est in profluvio	supplex... tota deficio		
vivens ante saecula	quare... pendes ita, cum sis vita		pro scelestis alienas solvis poenas, agnus sine macula	
	cur in crucis ares ara		in crucis ares ara, pro peccatis hostia	
	cur in ara crucis ares		in ara crucis ares, caro quae peccato cares, caro culpae nescia	
senes cum iunioribus solent maioribus criminibus damnati ferre stipendium suspendium peccati	[Christus fert suspendium]. A damndatis Jesus damnatur innocens		explens, quod expedit, quod decet edocens	
	fremunt auctores criminum et viri sanguinum in		Dominum salutis	

	Dominum salutis			
	zelo nequitiae sub specie virtutis	matris et materterae tempus est lamenti	Mi Johannes planctum move, plange mecum	
			immolemus intimas lacrimarum victimas Christo morienti	
	salutaris noster Jesus, captus, tractus, vincetus, caesus et illusus alapis a gehennae satrapis, auctor verae lucis. Dies nocte clauditur, vita mortem patitur, mortem autem crucis	Hac in vita sum invita, hoc in malo mori malo, fili mi, dum reprimi vel exprimi nequit aestus animi dolentis, tantis malis eximi volentis	salutaris noster /-/ reprimi vel exprimi nequit (so teostumatu) aestus... animi eximi volentis (teksti jooksul ei teostu)	
	scelus terrae /-/ impios nefarios quae gladios in sanctorum filios allidunt et te, Christe hagnos, occidunt	caelum terret, terrae motus terret motus		

Siit peaks olema hästi näha, kuidas sama teksti segment ning sama sündmuse kajastus esineb korraga nii halva ja hea sündmusena. Teine silmatorkav asjaolu on, et allaliikumine samastub ühe erandiga (*aestus... reprimi*) alati halvaga, tapmise, karistusega. Niisiis tasakaalu rikkumine = lõhkumine (suletud avamine) = vangistamine

= karistus = tapmine = alla lükkamine/riputamine ning tasakaalu taastamine = vabastamine = ohverdus = lein = tõusmine (tulevikuline *eximi volentis*).

2) Gnoseoloogiline organiseeritus

Sama, mis *Planctus*'teski: Simeon ennustab ja ennustus läheb täide. Väike gnoseoloogiline vihje on *quod decet, edocens*, kuid sellel kui õpetamisel pole ühtki kordust ega vastandit; ilmselt on selle juures pigem oluline *quod decet*, mis vastandub *impius*'ele, kui õpetamine ise ja *edocet* sõna on sattunud sinna, kus ta on, tänu alliteratsioonile⁵⁷.

3) Ideoloogiline organiseeritus

See on siin väga tugevalt esindatud. Lunastusloolised aspektid tõrjuvad sageli Maria-loo hoopis välja; selle võrra on vastuvõtja dilemma (kas kaasa tunda või rõõmustada) ka väiksem. Võib-olla seetõttu on vaenlase kuju siin kõige dramaatilisem (*Gehennae satrapes*) – hukkajad ei esinda lihtsalt kurje (või koguni rumalaid ja õnnetuid, nagu pikas *Planctus*'es) inimesi, vaid põrgut ennast. Peategelased on ainult osalt Maria, tema poeg ja selle inimestest tapjad, nendega konkureerivad taevas ja põrgu.

2d *Flete, fideles animae* narratsioon

Flete's muutub narraator kohati Mariast kellekski retooriliseks ja neutraalseks vaatlejaks. Esimestes salmides on jutustamislaad selgelt isikuline, kuigi kohati esineb narratiivset pettust: Maria kõneleb oma tunnetest kolmandas isikus (*Mariae matris vulnera... matris virgineae*). Viiendas salmis toimub jälle narratiivne pettus, kusjuures ebaharilikus suunas: salmis *Ergo quare, fili care..* oleks kõnelejaks justkui Maria (ainus, kes Jeesust peale tema pojaks võiks kutsuda, oleks Jumal-Isa, kuid tema ei kõnele selles sekventsisis (ega üheski teises siinkäsitletud sekventsisis) ei enne ega pärast nimetatud salmi), kuid öeldu rõhutab pigem Jeesuse jumalikkust ning lunastuslikkust, kui seda, et ta on armastatud poeg. Selle paralleelsalmist kaob Maria hoopiski, domineerima jääb juba puhtalt ebaisikuline laad, mis jätkub 9 salmini (*Mi Johannes*), kus taas kasutatakse kolmandat isikut esimesega vaheldumisi, samas kui sisu on isikuline (*matris et materterae...immolemus*). Tähelepanuväärne on aga see, et Jeesust ei nimeta Maria enam pojaks, vaid Kristuseks – seega on ta salmi alguses veel peamiselt õnnetu ema, aga salmi lõpus juba kahetsev lunastatud inimene. See pole

---

⁵⁷ See ei ole muidugi hea tava. Sellisel juhul ei aita miski alliteratiivset hägu vähendada ja informatiivsus langeb kohe. (vt Sarv 2000: 93-96). *Flete, fideles animae* paistab üldse silma suure alliteratsioonilembuse poolest, mida süntaktiline või värsiparallelism ega sõna-või sünonüümikordused ei toeta.

juhuslik muutus, sest selle juurde jäädakse ka paralleelsalmis: kõneleja on esimeses isikus, aga kindlasti mitte emarollis (*salutaris noster Jesus*) – keegi üldine isik, osalt kuulajaga samastuv. Viimases salmipaaris toimub sama muutus: 9. salmi läbivalt isikulisest laadist saab 10. salmis midagi ebaisikulise-isikulise vahepealset. Kõneleja kutsub Kristust “sina”, kuid nimetab teda ühtlasi kõrgstiilselt *Christe hagios*; isegi kui see on veel Maria, siis pole ta enam teistest inimestest esile tõstetud, selle lause võiks öelda kes tahes.

3a Ómagyar Mária-siralom’i funktsioonitasand

Predikaadistruktuurid

Volek syroilm thudothlon [Arg1 Maria, Pr lein + eitus. Aeg minevik
 syroilmol sepedyk [Arg1 Maria, Pr lein, nutt]
 buol ozuk epedek [Arg1 Maria, Pr kannatus, nõrkus, kibedus]
 Walasth vylagum tul sydou fyodumtul ezes urumemtuul [Arg1 juut Arg2 Maria Arg3
 Jeesus kui Maria poeg, magus=rõõm=valgus]
 4a vylagum tul /-/ fyodumtul ezes urumemtuul [Arg1 poeg, Pr valgus, magus, rõõm]
     4a1 fyodumtul [Arg1 Jeesus, Arg2 Maria, Pr poeg<◇ema
 O en eses urodum [Arg1 Jeesus, Pr magus, isand]
 eggen yg fyodum [Arg1 Jeesus, Pr ainuke poeg]
 syrou aniath [Arg1 ema Maria, pr nutab]
 7a   aniath [Arg1 Maria, Pr ema]
 syrou aniath thekunched [Arg1 Jeesus=poeg Arg2 Maria=ema, vaatamine
 buabeleul kyniuhhad [Arg1 Jeesus=poeg, Arg2 kannatav ema Pr päästma⁵⁸]
 9a   syrou aniath /-/ buabeleul [Arg1 Maria=ema, Pr kannatus]
 scemem kunel arad [Arg1 Maria Pr pisarad, nutt]
 en iunhum buol farad [Arg1 Maria Pr südamevalu]
 the werud hullotthya en iunhum olelothya [Arg1 sinu [Jeesuse] vere voolamine Arg2
 Maria Pr vaevab südant, teeb nõrgaks]
 12a   the werud hullotthya [Arg1 sina [Jeesus] Pr veri voolab]
 Vylag uilaga [Arg1 [Jeesus], Pr valgus (ülim valgus või maailma valgus)]

⁵⁸ Problemaatiline koht: osa uurijaid loeb sealt välja *kõnnytsed* ‘tõmba välja’ (Gragger, Mészöly), teine osa *kinyújsad* ‘kergenda, leevenda’ (Négyesy, Martinkó) (Gragger 1923: 10, Mészöly 1944: 55-56, Martinkó 1988: 145-147). Struktuuriliselt pole erinevus niikuinii suur – kas tähendab see siis “päästa valust” või “too valus kergendust”.

viragnac uiraga [Arg1 [Jeesus], Pr õis, lill (kauneim lill)]
 keseruen kynzathul [Arg1 sina [Jeesus], Pr kube kannatus]
 uos scegegkel werethul [Arg1 sina [Jeesus] Pr lüüakse raudnaelttega läbi]
 Vh nequem [Arg1 mina [Maria], Pr kannatus]
 en fyon [Arg1 mina [Maria], Arg2 [Jeesus], Pr ema<▷poeg]
 ezes mezuul [Arg1 poeg [Jeesus], Pr magus kui mesi]
 scepsegud [Arg1 sina [Jeesus], Pr ilu]
 scegenul scepsegud [Arg1 sina, ilus [Jeesus], Pr alandus]
 wirud hioll wyzeul [Arg1 sina [Jeesus], Pr veri voolab veena/veega]
 Syrolmom fuhazatum therthetyk kyul [Arg1 mina [Maria], Pr pisarad tungivad välja]
 23a Syrolmom fuhazatum [Arg1 mina [Maria], Pr nutt, ohked]
 en iumhumnok bel bua qui sumha nym hyul [Arg1 mina [Maria], Pr seesmine
 vaibumatu valu]
 Wegh halal engumet [Arg1 Maria, Arg2 = 25a = surm, Pr soov]
 25a Wegh halal engumet [Arg1 surm, Arg2 mina [Maria], Pr võtab= Arg1 Maria, Pr
 surm]
 eggedum illen, maraggun urodum [Arg1 [Maria], Arg2 ainsa poja ja isanda elu Pr
 soov]
 26a eggedum illen [Arg1 ainus poeg Pr elada]
 26a1 eggedum [Arg1 [Jeesus], Arg2 mina [Maria] Pr ainuke (poeg)]
 26b maraggun urodum [Arg1 isand, Pr ellu jääma]
 26b1 urodum [Arg1 [Jeesus], Arg2 mina [Maria], Pr isand]
 kyth wilag felleyn [Arg1 maailm, Arg2 tema [Jeesus] Pr kartma, austama Mod imp]
 O ygoz symeonok [Arg1 Simeon, Pr õiglane]
 bezzeg scouuo ere [Arg1 õige ennustus Pr täitub Aeg perfekt]
 29a bezzeg scouuo [Arg1 sõna (ennustus) Pr õige]
 en erzem ez buthuruth [Arg1 Maria, Pr valu]
 buthuruth kyt niha egyre [Arg1 tema [Simeon] Arg2 Maria valu Pr ennustus, Aeg
 minevik]
 Tuled ualmun [Arg1 mina [Maria], Arg2 sina [Jeesus], Pr lahkumine, Mod kondits]
 de num ualallal hul yg kynzassal fyom halallal [Arg1 [Maria], Arg2 poja surm, Pr ei
 taha]
 33a hul yg kynzassal fyom halallal [Arg1 poeg Pr surm, kannatus]
 33a1 fyom [Arg1 mina [Maria], Arg2 [Jeesus] Pr ema<▷poeg

- Sydou myth thez turuentelen [Arg1 juut, Pr seadusetu tegu]
 fyom mert hol byuntelen [Arg1 süütu poeg Pr surm]
- 35a   fyom byuntelen [Arg1 Jeesus, Pr1 süütu Arg2 [Maria], Pr poeg<=>ema
 fugwa huztuzwa wklelue kethwe ulud [Arg1 juut Arg2 [Jeesus] Pr tapma
 Keguggethuk fyomnok, ne leg kegulm mogomnok [Arg1 Maria, Arg2 vahetus: ema
 elu poja elu vastu, Pr soov]
- 37a   Keguggethuk fyomnok [Arg1 hukkajad, Arg2 poeg, Pr halastus]
       37a1   fyomnok [Arg1 [Jeesus], Arg2 [Maria], Pr poeg<=>ema
- 37b   ne leg kegulm mogomnok [Arg1 hukkajad, Arg2 mina [Maria], Pr hukkamine]
 owog halal kynaal aniath ezes fyaal egembelu ullyetuk [Arg1 ema, Arg2 surra koos
 pojaga, Pr soov]
- 38a   owog halal kynaal aniath ezes fyaal egembelu ullyetuk [Arg1
 [hukkajad], Arg 2 ema, Arg3 poeg, Pr koos hukkama]
       38a1   aniath ezes fyaal [Arg1 [Jeesus], Arg2 [Maria], Pr ema<=>poeg]

Funktsioonid

Üldajalised predikaadid

Jeesus inimestele, maailmale: valgus; ilus (*vylag uilaga, viragnac uiraga; ezes mesuul; scepsegud*)

Jeesus: süütu (*byuntelen*)

Jeesus (Mariale; üldse inimestele): valgus (*vylagum*); rõõm (*urumem*); magus (*ezes; ezes mezuul*)

Jeesus->Maria ja inimesed, maailm: isand (*urodum; kyth wylag felleyn*)

Jeesus->Maria. ainuke (*eggen yg, eggedum*)

Jeesus<=>Maria: poeg ja ema (*fyodum...anyath*)

Jeesus->Maria: võimeline lohutama, päästma (*buabeleul kyniuuhhad*)

Simeon: õiglane (*igoz symeonnok*)

Ajaline järgnevus:

Minevik:

Maria: õnnelik (*volek syrolm thudothlon*);

Simeon: ennustab (*symeonnok bezzeg scouuo... buthuruth kyt niha egyre*)

Ajaline järgnevus:

Olevik:

Juudamaa->Jeesus: hukkab, piinab, alandab (...*fugwa huztuzwa uklelue kethwe ulud... halal kynaal*);

teeb sellega kuriteo (*Sydou myth thez turuentelen*)

Juudamaa: lahutab (*walasth vylagumtul... fyodumtul, ezes urumemtuul*)

Jeesus: kannatab, sureb, alandatakse (NB! taas palju passiivseid verbe!) (*keseruen kynzathul uos scegegkel werethul; scegenul scepsegud wirud hioll wyzeul;... hul yg kynzassal fyom halallal;...fyom merth hol*)

Maria<-Simeoni ennustuse täidminek (*erzem ez buthuruth kyt niha egyre*)

Maria: lahutatakse Jeesusest (*walasth vylagumtul... fyodumtul, ezes urumemtuul* (soov läheneda kasvõi surses): *egembelu ullyetuk*)

Maria: enne ei tajunud, nüüd tajub (*volek thudothlon...syrolmol sepedyk; erzem*)

Maria: kurbus, lein, nõrkus, kibedus (*syrolmol sepedyk, buol ozuk epedek; walasth urumemtuul; syrou aniath; buabeleul; scemem kunuel arad, en iunhum buol farad; the werud hullotthya en iunhum olelothya; Vh nequem! syrolmom fuhazatum therthetyk kyul en iumhumnok bel bua qui sumha nym hyul; ...erzem ez buthuruth*)

Maria: soov Jeesus lunastada (*wegh halal engumet, eggedum illen, marggun urodum; tuled ualmun de num ualallal h ul yg kynzassal fyom halallal; keguggethuk fyomnok ne leg kegulm mogomnok*)

või soov koos surra (*owog halal kynaal anyath ezes fyaal egembelu ullyetuk*)

Tulevik? maailm: austus (*kyth wylag felleyn*)

3b Ómagyar Mária-siralom'i suhetetasand

Juudamaa->Jeesus: hukkab, piinab, alandab (*keseruen kynzathul uos scegegkel werethul; scegenul scepsegud wirud hioll wyzeul;... hul yg kynzassal fyom halallal;...fyom merth hol...fugwa huztuzwa uklelue kethwe ulud... halal kynaal*); teeb sellega kuriteo (*Sydou myth thez turuentelen*)

Juudamaa->Maria, Jeesus: lahutab *walasth vylagumtul... fyodumtul, ezes urumemtuul*)

Maria<>Jeesus: eemalduvad, lahutatakse (*walasth vylagumtul... fyodumtul, ezes urumemtuul* (soov läheneda kasvõi surses): *egembelu ullyetyk*)

Maria<-Simeoni ennustuse täidminek (*erzem ez buthuruth kyt niha egyre*)

Maria<>Jeesus: armastus (*ezes fyodum jt deminutiivid, üldse terve tekst*)

Maria<-Jeesuse kannatus: tajub (*volek thudothlon...syrolmol sepedyk; erzem*)

Maria <-Jeesuse kannatus ja surm: kurbus, lein, nõrkus, kibedus (*syrolmol sepedyk, buol ozuk epedek; walasth urumemtuul; syrou aniath; buabeleul; scemem kunuel arad, en iunhum buol farad; the werud hullotthya en iunhum olelothya; Vh nequem!*)

syroilmom fuhazatum therthetyk kyul en iumhumnok bel bua qui sumha nym hyul;
...erzem ez buthuruth)

Maria<-Jeesus: soov lunastada (wegh halal engumet, eggedum illen, marggun
urodum; tuled ualmun de num ualallal h ul yg kynzassal fyom halallal; keguggethuk
fyomnok ne leg kegulm mogomnok)

või soov koos surra (owog halal kynaal anyath ezes fyaal egembelu ullyetuk)

Maria->Jeesus; hukkajad; (kõik inimesed?): kõneleb ja palub (kõik imperatiivid ja
kogu esimese-teise isiku kasutus)

Tulevik? maailm->Jeesus: austus (kyth wylag felleyn)

On silmatorkav, kuidas isegi lühikeste *Planctus*'tega võrreldes siin kosmiline plaan
tahaplaanile jääb. Ainsad kogu maailmaga suhtestuvad lõigud on vylag uilaga
viragnac uiraga... ja kyth wylag felleyn. Lahutamise juures ei kõnelda sellest, et
maailm millestki ilma jääks, ilmajääja on ema.

Kokkuliikumist samuti peaaegu ei ole: ainuke koht on egemelu ullyetuk (vrd nos
simul affigite: male solus moritur).

3c) Ómagyar Mária-siralom'i narratiivne organiseeritus

1) Mütoloogiline organiseeritus

Ma ei hakka seda siin tabelina esitama, kuna põhiliselt kattuksid selle sissekanded
Planctus'e omadega. Siiski on olemas mõned erinevused: kuna Maria-lugu vanaungari
Maarija itkus tugevalt passiooniloo üle domineerib, on see tekst ka olevikulisem kui
teised (isegi enam kui lühikesed *Planctus ante nescia*'d!). Maailmakorda rikutakse,
kuna lapsed ei tohiks enne vanemaid surra; põgusalt käib läbi ka ebaõigluse teema
(*turuentelen-byuntelen* vastandus). Maria on olnud õnnelik ema, nüüd võetakse talt
poeg, hukatakse ning see teeb talle südamevalu. Tasakaalu taastamist ei toimugi.

2) Gnoseoloogiline organiseeritus

Sama, mis lühikestes *Planctus*'tes: Simeon ennustab ja ennustus läheb täide.

3) Ideoloogiline organiseeritus

Väga nõrk. Ungari tekstis on palju vähem lunastusloolisi viiteid kui ükskõik millises
Planctus ante nescia's (isegi *Carmina Burana* lühikeses *Planctus*'es on sõnad *veniae*
vena, Leuweni koodeksi variandis on neid veel palju rohkem) – tegelikult pole ühtegi,
kuid veidi tuleb arvestada potentsiaalse publikuga, kellele need seosed olid selged.
Tõenäoliselt ei sisaldanudki lähtetekst rohkem selliseid viiteid kui seesama *veniae*

vena ning ühekordsena ning millelegi vastandumata (nt Carmina Burana tekstis pole ka *zelus*'t) võis ta tunduda küllalt ebaoluline, et ära jätta. Evangeeliumitsitaate pisut leidub: *vylag uilaga* või kasvõi Simeoni ennustus, nii et päris ära see organiseeritus ei kao.

3d Ómagyar Mária-siralom'i narratsioon

Tugevalt isikuline; vaatepunkt on alati Maria vaatepunkt ja pilk on sageli Maria enda poole pööratud, isegi enam kui lühikestes *Planctus*'tes. Lugu on niiviisi pidevalt topeldatud. Üksnes “alumine” lugu pole enam päris see, mis evangeeliumide passioonilugu: see on pigem lugu ühe ema lapsest kui lugu surevast jumalast.

V JÄRELDUSED

Esiteks oleme kindlaks teinud, et sarnasus *Flete* ning *Planctus*'te vahel on kõige suurem leksikaalsel tasandil ning narratiivses komponendis, mis on lüürilises tekstis lüürilise suhtes sekundaarne. Kuigi leksikaalsel tasandil on nende vahel palju kokkulangevusi, kuuluvad isegi kokkulangevad mõisted hoopis teistsugustesse paradigmadesse, kujunegu need siis värsiparallelismis või juba sündmuste tasandil. Pika ja lühikese *Planctus ante nescia* (ning ühes sellega ka pika *Planctus*'e ja Vanaungari Maarja itku) vahel on samuti hämmastavalt suuri paradigmaatilisi erinevusi, hoolimata sellest, et lühike tekst pikas täielikult sisaldub. Pika *Planctus*'e teine pool meenutab *Flete*'t palju rohkem, kui algus; kui ta esineks eraldi tekstina, poleks tal lühikese *Planctus*'ega peaaegu midagi ühist (isegi sõnavaras mitte!), välja arvatud viimane salm, mis praegu pika teksti üheks tervikuks seob, ning mis mõjuks teksti teise poole eraldi esinemisel võõrkehana.

Isegi narratiivsel tasandil ulatub sarnasus peamiselt sündmustetasandile: narratsioon, kuulaja-kõneleja suhe on tekstides võrdlemisi erinev ning eriti suur on vahe, kui võrrelda lühikese *Planctus ante nescia*'id ja vanaungari Maarja-itku *Flete, fideles animae*-ga. Lühikeste *Planctus*'te ja vanaungari Maarja-itku laad on isikuline, jutustaja on pidevalt Maria ning valdavalt esimeses isikus. Ta suhtestub-suhtleb üksnes oma poja ning selle tapjatega. Iseäranis vanaungari tekstis jääb kõrvale lunastuse temaatika, üldse on lühikestes tekstides vihjeid evangeeliumile väga vähe (ainsana on kõigis olemas meenus Simeoni ennustusest – ja sellestki on tehtud “väljavõte”, mis käib just Maria kohta (vt Lk 2: 35). Pikast *Planctus*'e tekstist kaob “mina” pärast 9. salmi ja ilmub alles 14. salmis; olemas on küll teie/sina, kuid see pole enam Jeesus, vaid üksnes kas kurjad või kahetsevad inimesed, korra otsesõnu **kõik** inimesed, niisiis ka vahetud kuulajad. *Flete, fideles animae* on kõigist tekstidest kõige ebaisikulisem ning ühtlasi kõige dramaatilisem. Tekst pole peaaesjalikult Maria tunnete ja läbielamiste väljendus, vaid pigem Maria osatäitja dramaatiline võimalus teiste lavalolijate ja publikuga suhelda. Et *Flete* ja pikk *Planctus* on lühikestest tekstidest nii palju dramaatilisemad, võiks tõstatada hüpoteesi, et *Flete, fideles animae* on algusest peale olnud passioonimängudega seotud (tema dateeringki on hilisem), samas kui lühike *Planctus* kujutas endast lihtsalt kannatamisaja sekvents, mis hiljem liideti passioonimänguga, mistõttu talle tuli lisada dramaatilisem osa.

Mis puutub liiasusse ja liigsesse keerukusse, siis võib seda *Flete*'le õigustatult ette heita. Alliteratiivsel tulevärgil, muidu küll väga efektsel, pole enamasti sisulist katet. Siin ähvardab sama oht, mis näiteks kasvõi eesti regilaulu. Kui ohtraid alliteratsioone ei toeta muul tasandil parallelism, siis tähendus ähmastub⁵⁹ Alliteratiivsest Minu kui lugeja subjektiivne tunne oli lihtsalt segadus.

Viimaks ei saa tekstide hindamisel kõrvale jätta subjektiivseid muljeid. Nii *Planctus*'t kui vanaungari Maarjaitku analüüsid kogesin teatavat piinlikustunnet (midagi taolist, et "kuidas ma analüüsin, teine ju kurvastab päriselt"). *Flete* puhul seda ei juhtunud, pigem mõjusid mõned salmid analüüsid koomiliselt. Ning nagu eelpooltoodud analüüsides näha, on neil tunnetel mingi reaalne kate.

---

⁵⁹ (Vt. <http://haldjas.folklore.ee/ri/pubte/ee/NT/profo6/Sarv.htm>).

RÉSUMÉ

Dans mon travail, j'ai essayé de comparer trois textes médiévaux: *Planctus ante nescia*, *Flete fideles animae* et *Omagyar Mariasiralom* (la Plainte de Marie en ancien hongrois, la traduction médiévale de *Planctus ante nescia*. Puisque en les comparant, il m'a paru que *Planctus...* et sa traduction hongroise ont plus d'effet émotionnel que *Flete*, j'ai cherché à les analyser utilisant des méthodes structurales. J'ai recherché les nouveaux sens que les mots et les phrases de ces textes adoptent grâce aux répétitions poétiques. Je crois que j'ai pu montrer que *Flete fideles animae* utilise beaucoup de moyens poétiques, mais la quantité des nouveaux sens ne correspond pas à la mesure des artifices utilisés.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Barthes, Roland. S/Z. Paris 1970
- Barthes, Roland. An introduction to the Structural Analysis of Narrative. New Literary History 6 (1975) (tõlgitud väljaandest "Introduction à l'analyse structurale des récits, Communications, 8 (1966))
- Benkó Loránd, Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegelemlekei. Budapest. 1980
- Bremond, Claude. The Logic of Narrative Possibilities. New Literary History 11.3 (1980): 387-411
- Culler, Jonathan. Structuralist Poetics. London 1997 (1979)
- Eco, Umberto. The role of the Reader. Indiana University Press, Bloomington, 1979
- Greimas, Algirdas. Sémantique structurale. Paris, 1966
- Gragger Róbert. Ómagyar Máriasiralom. Budapest, 1923
- Grove = The New Grove. Dictionary of Music and Musicians. Second Edition 2001
- Klopsch, Paul. Einführung in die mittellateinische Verslehre. Darmstadt 1972
- Lotman, Juri. Анализ поэтического текста. Leningrad, 1972
- Lotman, Juri. Kultuurisemiootika. Tallinn, 1991
- Martinkó, András. Az Ómagyar Mária-siralom hazai és európai tükörben. Budapest, 1988
- Mézsöly, Gedeon. Az ó-magyar Mária-siralom nyelvtörténeti és stílustörténet magyarázata. Kolozsvár, 1944
- Mezey, László. Leuveni jegyzetek az Ómagyar Mária-siralomról. Irodalomtörténet, 1971, nr 2
- Piibel. Soome Piibliselts, 1989 (1968. aasta tõlge)
- Planctus ante nescia – Anita Detwileri transkribeerings
- Poésie latine chrétienne du Moyen Age. Desclée de Brouwer, 1971
- Sarv, Mari. Regilaul kui poeetiline süsteem. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat, 2000
- Todorov, Tzvetan. Genres in discourse. Cambridge, 1990 (tõlgitud väljaandest "Genres du discours")
- Young, Karl The Drama of the Medieval Church 1933
- Õim, Haldur. Semantika. Tallinn, 1974

I Eessõna	1
II Strukturaalse meetodi rakendamisest	5
III tekstid	13
1. Vorm	13
2. Žanr	14
3. Dateering, tekstid	14
IV Analüüs	17
1. Tähenduste muutused vormiliste korduste mõjul (parallelism).....	17
1a <i>Planctus</i> 'e parallelismide ülevaade tabeli kujul.	18
1b Paralleelstruktuuris kujunenud uued paradigmad: antiteesid ja analoogiad ...	43
2a <i>Flete, fideles animae</i> parallelismide ülevaade tabeli kujul.	44
2b <i>Flete fideles animae</i> paralleelstruktuurides moodustuvad paradigmad	51
3.a <i>Ómagyar Mária-siralom</i> 'i parallelismide ülevaade tabeli kujul.....	52
3b <i>Ómagyar Mária-siralom</i> 'i paralleelstruktuurides moodustuvad paradigmad	56
2. Narratiivne komponent	56
a) Narratiivne süntaks: funktsioonid; predikaadid ja argumendid, koht ja aeg ...	57
b) Sündmustetasand	59
c) Narratiivne organiseeritus.....	60
d) Narratsioon	61
1a <i>Planctus ante nescia</i> funktsioonitasand	63
1b <i>Planctus ante nescia</i> sündmustetasand	70
1c Narratiivne organiseeritus <i>Planctus ante nescia</i> 's	79
1d <i>Planctus ante nescia</i> narratsioonitasand	85
2a <i>Flete fideles animae</i> funktsioonitasand	87
2c <i>Flete, fideles animae</i> narratiivne organiseeritus.....	95
2d <i>Flete, fideles animae</i> narratsioon	98
3a <i>Ómagyar Mária-siralom</i> 'i funktsioonitasand	99
3b <i>Ómagyar Mária-siralom</i> 'i suhetetasand	102
3c) <i>Ómagyar Mária-siralom</i> 'i narratiivne organiseeritus.....	103
3d <i>Ómagyar Mária-siralom</i> 'i narratsioon	104
V Järeldused.....	105
Résumé.....	107
Kasutatud kirjandus	108

